

Lietuvos miškui nebūtina kurti pridėtinę vertę vien tam, kad pateisintų savo egzistenciją p. 4
Įsimylėjusios beveik iš pirmo žvilgsnio, niekada viešumoje neslėpė savo jausmų p. 9
Jotvingių premija iš pradžių ir buvo sumanyta kaip savų apdovanojimas saviems p. 12

Kinosakyje

NAOYA SHIGA

Buvau parbloktas ir sužalotas Jamanotės linijos traukinio – kad atgauciau jėgas, vienas išsiruošiau į sanatoriją Tadžimoje, prie Kinosakio karštųjų versmių. Žinojau, kad jei nugaros žaizda negytų ir išsivystytų stuburo tuberkuliozė, kiltų pavojus gyvybei. Gydytojas sakė, kad tokia galimybė menka: jei komplikacijų nebus per artimiausius kelerius metus, galiu būti ramus, bet, žinoma, geriau būti atsargiam. Tad ir atvykau čia. Maniau pailsėti bent tris savaites, o jei labai neatsibos, gal ir penkias.

Galvoje vis dar sąmyšis. Tapau užmaršus. Bet man jau seniai nebuvo taip ramu, taip gera. Kaip tik buvo gražūs orai, ryžių derliaus metas.

Buvau vienas, be pašnekovų. Skaičiau, rašiau; atsėdęs prie savo kambario durų, išsiblaškęs stebėdavau kalnus ir praeivius, eidavau pasivaikščioti. Vaikštinėti turėjau kur: palei upokšnį, tolyn nuo miestelio, palengva į kalną kylančiu taku. Kalno papėdėje telkšančiame vandeny matydavau daugybę gėlavandenių lašišų. Atidžiau įsižiūrėjęs kartais pastebėdavau ir didžiulį gauruotakojį upės krabą, nejudrų, sustingusį it akmuo. Dažnai eidavau ten prieš vakarienę. Vėsiomis rudens vakarais žingsniuojant per vienišą tarpekį palei tyrą upokšnį mano mintys paprastai būdavo liūdnos. Vienišos mintys. Bet man būdavo ramu ir gera. Neretai galvodavau apie tai, kaip buvau sužeistas. Galvodavau, kiek nedaug trūko, kad dabar gulėčiau aukštiekninkas po žeme Aojamos kapinėse. Blyškiu, šaltu, kietu veidu, sužalotu veidu ir nugara. Greta – senelio ir mamos kūnai. Bet tarp mūsų jau nebūtų jokių pokalbių – tokios man kildavo mintys. Vienišos mintys, bet nelabai baisios. Kada nors taip ir bus. Kada? Lig šiol nejučiom įsivaizduodavau, kad negreitai, tolimoje ateityje. Bet dabar atrodo, kad išties tai gali bet kada nutikti. Turėjau mirti, bet pavyko išsigelbėti, nebuvau užmuštas ir dabar turiu užduotį, kurią privalau atlikti, – progimnazijoje skaičiau knygą apie Robertą Klaiivą, skaičiau, kaip Klaiivui tokios mintys suteikė jėgų. Ir aš norėjau jaustis patyręs tokį pavojų. Aš ir jaučiausi jį patyręs. Bet mano širdis kažkodėl keistai nurimo. Mirtis man tarsi tapo sava.

Mano kambarys buvo antrame aukšte, gan tylus, be kaimynų. Pavargęs nuo skaitymo ir rašymo, prisėdavau verandoje. Greta verandos – priemenės stogas, tarpas tarp jo ir namo stogo dengtas lentomis. Už lentų – vapsvų lizdas. Giedru oru nuo ryto lig vakaro ten uoliai darbuodavosi riebios, juodai ir geltonai dryžuotos vapsvos. Išlindusios pro lentų tarpus, jos nusileisdavo ant priemenės stogo. Priekinėmis ir užpakalinėmis kojų tėmis stropiai išsilygindavo sparnelius ir antenas, kartais kiek paropinėdavo, o paskui ištiesdavo ilgus sparnelius į šalis ir zvimbamos pakildavo. Pakilusios išsyk greitai nuskrisdavo. Kieme kaip tik žydėjo aralijos, ir vapsvos spietės ten. Nuobodžiaudamas stebėdavau jas nuo verandos.

Vieną rytą ant priemenės stogo pamačiau negyvą vapsvą. Kojytės suglaustos po pilveliu, antenos bejėgiškai nukarusios. Kitos vapsvos buvo jai absoliučiai abejingos. Knibždėjo palei lizdą ir nekrepė į ją jokio dėmesio. Besidarbuojančios vapsvos buvo kupinos gyvybės. Tik toji viena kniūbojo, nejudri ir vis ten pat – rytą, dieną, vakarą – ir buvo akivaizdu, kad ji negyva. Taip praėjo gal trys dienos. Ji atrodė tokia rami. Žiūrėdamas į ją, jaučiau ramybę. Jaučiausi vienišas. Jaučiausi vienišas, žiūrėdamas į negyvą vapsvą, likusią vakare ant vėsių čerpių, kai visos kitos jau lizde. Bet taip pat jaučiau ir begalinę ramybę.

Naktį smarkiai palijo. Rytas išaušo giedras; medžių lapai, kiemas, stogas – viskas buvo švariai nuprausta lietaus. Negyvosios vapsvos jau nebebuvo. Visos kitos smagiai sau darbavosi, bet ją liūtis turbūt nuplovė lietaus vandens žemyn. Tikriausiai dabar guli nejudėdama, žemėta, taip pat suglaustomis kojų tėmis ir nukarusiomis antonomis. Taip ir gulės, kol aplinkos pokyčiai nubloks

Naoya Shiga (1883–1971) – japonų rašytojas, apsakymų ir dviejų tomų romano „Tamsios nakties kelias“ autorius. Studijuodamas Imperatoriškajame Tokijo universitete, lankė Natsumės Sōseki paskaitas. Shigos kūriniai padarė įtaką Ryūnosukės Akutagawos, Yasunari Kawabatos, Motojirō Kajii ir kitų rašytojų kūrybai.

Shigos prozai būdinga lakoniška kalba; aprašoma veikėjų psichologija, vidiniai konfliktai; gausu autobiografinių motyvų. Apsakymas „Kinosakyje“ taip pat paremtas tikrais įvykiais: 1913 m. rugpjūtį su draugu grįždamas iš stebėtų sumo varžybų rašytojas per neatsargumą pateko po traukiniu ir buvo sunkiai sužeistas.

Vertėja

Darius Misiūnas. Alijošius. 2024

kur kitur. O gal ją nusineš skruzdėlės. Kad ir kaip bus paskui, dabar ji rami. Ką tik nuolat kirbėjusi, dabar nė krust. Man buvo artima jos ramybė. Neseniai buvau parašęs apsakymą „Hano nusikaltimas“. Apsakymą apie kiną vardu Hanas, kuris iš pavydo, kilusio dėl priešvestuvinių žmonos ir buvusio draugo santykių, apimtas nervinės įtampos nužudo žmoną. Apsakyme rašiau apie Hano jausmus, bet dabar man kilo noras parašyti apie tai, kaip jautėsi Hano žmona, nužudyta ir gulinti kape, – norėjau aprašyti jos ramybę.

Panorau parašyti apsakymą „Nužudyta Hano žmona“. Galiausiai neparasiau, bet norėjau parašyti. Dabar mano mintys buvo visiškai kitokios nei anksčiau mano pradėto rašyti romano herojaus mintys, ir tai mane suglumino.

Vieną rytą netrukus po to, kai dingto toji vapsva, patraukiau į Higašijamos parką. Iš ten atsiveria Japonijos jūra ir Marujamagavos upės žiotys. Nuo Ičinojaus karštųjų versmių gatvės viduriu sruvena upelis, Marujamagavos intakas. Pakeliui ant tilto ir ant upelio kranto pamačiau šurmuliuojant būrį žmonių, jie žiūrėjo į vandenį. Kažkas buvo įmetęs į upelį didžiulę žiurkę. Ta visomis jėgomis stengėsi plaukti tolyn. Jos kaklas buvo perdurtas apie sprindžio ilgio mediniu smeigtuku džiovintai žuviai. Pusė smeigtuko kyšojo žiurkei virš galvos, o kitas galas – jai po gerkle. Žiurkė bandė ropštis ant akmeninio pylimo. Keletas vaikų ir gal keturiasdešimtmetis rikša svai-

dė į ją akmenis. Niekaip nepataikė. Akmenys atšokdavo nuo pylimo. Žmonės garsiai juokėsi. Pagaliau žiurkei pavyko priekinėmis kojų tėmis įsikibti į pylimą. Bet kai ji pamėgino ropštis aukštyn, trukdė smeigtukas. Ji vėl įkrito į vandenį. Žiurkė kaip įmanydama stengėsi išsigelbėti. Žmogus negali suprasti žiurkės snukučio išraiškos, bet iš judesių buvo akivaizdu, kad ji stengėsi iš visų jėgų. Turbūt manė, kad išsigelbėtų, jei tik pavyktų kur nors pabėgti, ir, tebeperverta tuo ilgu smeigtuku, ji vėl įniko plaukti. Vaikai ir rikša įsismaginę vėl mėtė akmenis. Toliau prie skalbyklos žuvaujančios pora naminių ančių nustebusios ėmė dairytis. Akmenys plumpėjo į vandenį. Antys pasipiktinusios, ištempusios kaklus, klegėdamos energingai nusiyrė prieš srovę. Man neatrodė, kad stebėčiau žiurkės galą. Negaliu pamiršti, kaip ji, nors ir likimo pasmerkta žūti, visomis jėgomis bandė pasprukti. Man pasidarė vieniša ir negera. Pagalvojau, kad išties taip ir yra. Prieš pasiekiant ramybę, teks susidurti su siaubinga kančia. Nors pomirtinė ramybė man buvo artima, priešmirtinė kova kėlė baimę. Gyvūnai negali nusižudyti, ir jie turi stengtis tol, kol galop pastips. O ką daryčiau aš, jei man dabar nutiktų kas nors panašaus kaip tai žiurkei? Ir aš turbūt panašiai kovojčiau. Juk sužeistas taip ir elgiausi. Dariau, ką tik galėjau. Pats pasirinkau liginę. Nusprendžiau, kaip ten nuvažiuosiu. Sunerimęs, kad atvykus galbūt nebus gydytojo ir manęs negalės išsyk operuoti, paprašiau aplinkinių, kad iš anksto ten paskambintų. Vėliau pačiam buvo keista, kaip, beveik praradęs sąmonę, sugebėjau rūpintis tuo, kas svarbiausia. Be to, man rūpėjo, ar mano trauma mirtina. Tačiau įdomu tai, kad nors ir norėjau sužinoti, ar esu mirtinai sužeistas, manęs neapėmė mirties baimė. Paklausiau mane lydinčio draugo: „Ką sakė gydytojas? Ar mano būklė kritinė?“ Man atsakė, kad ne kritinė. Vos tai išgirdęs, atsigavau. Nuo jaudulio mane užplūdo naujos jėgos. O kaip būtų buvę, jei būtų pasakė, kad sužeistas mirtinai? Sunku įsivaizduoti. Turbūt būčiau nuliūdęs. Bet nemanau, kad mane būtų apėmusi tokia mirties baimė, kaip įprastai manoma. Ir dar man rodos, kad vis tiek iš visų jėgų būčiau bandęs išsigelbėti. Kaip ta žiurkė. O kai pagalvojau, kaip būtų, jei man tai nutiktų dabar, rodės, kad ir dabar nesu pasikeitęs, kad likčiau koks buvęs, kad tikriausiai manęs nepaveiktų mano paties troškimai, o jei ir paveiktų, tai nesvarbu, ir abu dalykai tuo pat metu buvo tiesa. Ir nieko čia nepadarysi.

Po kelių dienų vakare vienas žingsniavau tolyn nuo miestelio palei upelį prieš srovę. Prisiartinus prie San-in geležinkelio linijos tunelio, bėgius kertantis takas susiaurėja ir staiga kyla aukštyn, tėkmė ten irgi sraunesnė, o aplinkui nėra gyventojų. Jau ketinau grįžti, bet kaskart norėjosi paėjęti iki dar kito posūkio, tad traukiau tolyn. Aplink viskas buvo blankiai melsva, oras vėsus, ir tyrantai tylą man kėlė kažkokį jaudulį. Palei taką augo didelis šilkmedis. Ant ištiestos virš tako šakos judėjo lapas, tik vienas lapas, ir vis tuo pačiu ritmu. Vėjo nebuvo, girdėjosi tik upelio čiurlenimas, bet lapas nesiliovė judėti. Man buvo keista. Ir truputį baugu. Bet ir smalsu. Atsistojęs po medžiu, valandėlę žiūrėjau aukštyn. Čia papūtė vėjas. Ir lapas liovėsi judėti. Priežastis tapo akivaizdi. Kažkodėl pamaniau, kad esu ne kartą matęs panašių dalykų.

Pamažu temo. Kad ir kiek ėjau, prieš mane vėrėsi nauji posūkiai. Nusprendžiau grįžti. Žvilgtelėjau į upelio srovę. Kiek toliau iš vandens kyšojo pusės tatamio dydžio akmuo, o ant jo kažkas juodavo. Salamandra. Dar šlapia, graži. Ant nuožulnaus akmens paviršiaus jos galva buvo žemiau nei kūnas; atsisukusi į sruvenantį vandenį, ji nejudėjo. Akmuo, šiaip sausas, aplink ją buvo šlapias ir juodas. Pritūpęs vangiai ją stebėjau. Seniau salamandros man buvo atgrasios, bet dabar jau ne. O driežai dabar

Ne tik žydų reikalas: apie „naująjį antisemitizmą“ ir antikolonializmą

Spalio 2-ąją žydų pasaulyje prasidėjo Roš Hašanos šventė, kai Dievas priima sprendimą dėl kiekvieno žmogaus likimo. Teisuoliai bus įrašyti į Gyvenimo, blogieji į Mirties knygą, o sprendimas dėl visų kitų atidedamas iki šventės atomazgos – Jom Kipuro. Permaldavimo, rimties ir susikaupimo metas yra temdomas nenutrūkstamų karo veiksmų Šventojoje Žemėje.

Prieš metus žydų pasaulis buvo šokiruotas „Hamas“ grupuotės išpuolio, per kurį nužudyta daugiau kaip 1 200 žmonių ir pagrobta per 200 įkaitų. Praėjus metams apie 60 gyvų įkaitų ir 35 kūnai tebelaikomi Gazos tuneliuose. Praėjus metams konfliktas, į kurį įsitraukė Libano „Hezbollah“, Jemeno hučiai, Vakarų Kranto gyventojai ir Artimųjų Rytų regiono šalys, intensyvėja ir niekas negali pasakyti, kada jis pasibaigs. Nevilties ir pesimizmo apimtame pasaulyje reikia daug drąsos puoselėjant viltį.

Konfliktai Artimuosiuose Rytuose vykdavo nuolatos. Tai jau istorija, bet kaip man pasakė vienas Hebrajų universiteto profesorius – pralaimėk vieną karą ir pats tapsi istorija. Šalutiniai šio karo produktai yra Vakarų Europos ir JAV dėmesio (ir karinės paramos) tarp karo Izraelyje ir karo Ukrainoje pasidalijimas, sustiprėjusios antiamerikietiškos nuotaikos arabų pasaulyje ir antisemitizmo (antijudaizmo ar antisizionizmo) plitimas Vakaruose. 2023 m. gruodžio 22 d. „Šiaurės Atėnuose“ jau esu rašęs, kad, anot kai kurių žydų, susijusių su beatodairiškai Izraelio politiką palaikančiomis jėgomis, antisemitizmas, Amerikoje buvęs marginaliu reiškiniu, įsitvirtina elitiniuose universitetuose, o Amerika gali virsti pavojinga vieta žydams.

juoja teisę ir pilietinę moralę, iki Izraelio tautos, Dievo valia turinčios teisę į Judėją ir Samariją, t. y. biblinį arba „Didįjį Izraelį“, kur privalo būti žydų valdžia ir galioti tik žydų įstatymai. Izraelio nacionalinio saugumo ministro, partijos „Žydų jėga“ lyderio Itamaro Ben-Gviro pasakymai palestiniečių atžvilgiu gali būti laikomi ne tik ekstremistiniais, bet ir „fašistiniais“, kaip rašo liberalioji žydų spauda.

•

Franklinas Foeris prognozuoja, kad žydų „aukso amžiu“ Amerikoje, šalyje, į kurios mokslą, kultūrą, švietimą, filantropiją, politiką žydai įnešė didžiulį įnašą ir kurioje jie buvo liberalių vertybių skleidėjai, ateina pabaiga. Neapykantos žydams protrūkį jis siejo su Donaldu Trumpu ir šio sekėjų retorika (nors pats Trumpas būdamas JAV prezidentu nepakeitė proizraelietiškos JAV pozicijos) ir tikėjosi, kad ši linija pasibaigs jam nuėjus nuo politinės scenos, o Amerika vėl bus saugiausia ir patogiausia vieta žydų diasporai. Tačiau antisemitizmas, anot Foerio, išplito tarp kairiųjų ir liberaliųjų jėgų ir persimetė į universitetus, kuriuose iki šiol buvo tik marginalus reiškiny.

Nuo karo Gazoje pradžios žydų organizacijos kaltina studentų miestelių administracijas, kad šios Palestinos remiančių mitingų metu toleruoja antisemitinį priekabavimą, bauginimą ir neapykantos kurstymą žydų tautybės studentų atžvilgiu. Neovkos su šmeižtu lygos atstovas Jonathanas Greenblattas knygoje „Tai gali atsitikti čia“ teigia, kad „naujasis antisemitizmas“, kuris pasireiškia sionizmo ir Izraelio vykdomos politikos kritika, veši universitetų miesteliuose, o studentų protestai yra ne tik siejami su parama arabų terorizmui, bet ir įvardijami kaip platesnė grėsmė Amerikos visuomenei ir demokratinei ateičiai. O kritikai teigia, kad visuomenėje skleidžiama „naujojo antisemitizmo“ koncepcija atbaido žmones remti Palestinos reikalus ir kritikuoti Izraelio politiką Vakarų Krante ar perteklinį jėgos naudojimą, nes jie paprasčiausiai gali būti apkaltinti antisemitizmu. Išeitų, kad tie, kurie remdamiesi istoriniais antirasistinių ir antikolonijinių judėjimų pavyzdžiais, reikalauja teisių palestiniečiams, tampa „grėsmė“ dabartinei liberaliajai demokratinei tvarkai.

•

Diskusijos dėl antikolonializmo vertinimo ir jo pritaikymo Palestinos ir Izraelio įvykių kontekste JAV universitetuose, kuriuose antikolonijinės ir postkolonijinės studijos pastaraisiais dešimtmečiais smarkiai išpopuliarėjo, o palestiniečių kilmės filosofo Edwardo Saido knygos tapo vadovėliais, įgyja naujų reikšmių, kurios gali būti vertinamos kaip Holokausto unikalumo Vakarų kultūroje peržiūra.

Kairiųjų pažiūrų atstovai teigia, kad Europos žydų istorijos ir Holokaustui skirtų kursų dominavimas kelia naujus klausimus. Kodėl Holokausto istorija yra dėstoma be šiuolaikinės aktualizacijos, nors jos pamokos kartojasi šiandieniam pasaulyje? Kokių būdu žydų tautos patirtis tampa primestu kanonu, tačiau šių įvykių

nenorima susieti su kitomis persekiojamų grupių ir genocidų istorijomis? Tokia pozicija revizuotų įsitvirtinusių unikalios Holokausto prigimties kanoną. Pasak kai kurių autorių, Holokaustas yra dirbtinai išskirtas iš kolonijinės istorijos diskurso, nors jis buvo tęstinis kolonijinės ekspansijos ir kolonijinio genocido prieš vietinius procesas, kurį Europa vykdė užjūrių kolonijose, o baltoji Amerika vietinių Amerikos gyventojų atžvilgiu. Holokaustas, anot jų, buvo išskirtinis tik tiek, kiek naciai „pritaikė Europai kolonijines procedūras, kurios iki tol buvo skirtos tik kitų kraštų nebaltesiems gyventojams“ (<https://jewishcurrents.org/more-truth>).

2023 m. išleistoje knygoje *Doppelganger: A Trip into the Mirror World* filmų kūrėja ir rašytoja Naomi Klein teigia, kad nacistai savo žygį į Rytus – žydų naikinimą ir slavų bei kitų tautų pavergimą – suprato kaip Amerikos ekspansijos į Vakarus ir vietinių gyventojų genocido veidrodinį atkartojimą ir kad mokymas apie Holokaustą Vakarų kultūroje pateikiamas dekontekstualizuotai. Anot jos, toks Holokausto pateikimas leidžia Vakarų gyventojams akcentuoti pergalę prieš blogį, o kartu nesiimti veiksmų susidūrus su tokio projekto tęstinumu. Kaip rašo Klein, tarp daugelio sionistų lyderių dominavo įsitikinimas, kad žydai užsitarnavo teisę į išimtį dekolonizacijos, kuri suteikė jiems teisę praktikuoti „kolonializmą... kaip kompensaciją už genocidą“, istorijoje. „Mes įsiversime į Transjordaniją, subombarduosime Amaną ir sunaikinsime jų armiją; paskui kris Sirija, ir jeigu Egiptas vis dar kariaus, mes subombarduosime Port Saida, Aleksandriją ir Kairą, – rašė pirmasis Izraelio ministras pirmininkas Davidas Ben-Gurionas 1948 m., kai kilo karas. – Tai bus kerštas už tai, ką jie [...] padarė mūsų protėviams biblijnais laikais“ (James Barr, „Why is the Israel-Gaza dispute so intractable?“, *FT Weekend*, 2023 m. spalio 12 d.).

Radikalieji žydai įsitikinę, kad Toroje Izraelio žemę žydų tautai davė Dievas, o jeigu jie netiki Tora, tai etnis buvimas žydu nieko nereiškia. O štai Didžiosios Britanijos intelektualas, rabinas Jonathanas Saksas (1948–2020) teigė, kad „Dievas sudarė sandorą su izraelitais, todėl Izraelis priklauso Jam. Būtent todėl Jis Kunigų knygoje teigia, kad negalima žemės perduoti visam laikui, nes žemė yra Jo, o žmonės yra ateiviai, tapę įnamiais“ (Donatas Puskys, „Rabinas J. Saksas: Dievas visada išklauso, kai meldžiamės vardan kitų“, *bernardinai.lt*, 2016 m. kovo 14 d.).

•

Paplitęs manichėjiškas požiūris į ilgalaikį konfliktą Judėjoje ir Samarijoje nepaaiškina visų šio konflikto, turinčio religines šaknis, niuansų. Karinė Izraelio pergalė niekada nepasieks ilgalaikės taikos. Sunkiai tikėtina palestiniečių ir jų rėmėjų pergalė bei valstybė „nuo upės iki jūros“ reikštų, kad žydams tokioje valstybėje vietos nebėra. Ilgalaikė taika reikalauja politinio sprendimo, bet šiuo metu atrodo, kad tokios taikos perspektyvos yra kaip niekada nutolusios.

– VYGANTAS VAREIKIS –

Kinosakyje

► Atkelta iš p. 1

man net patiko. Labiausiai iš tokių smulkių gyvių nenkenčiau gekonų. Salamandras dabar nei mėgau, nei jų nemėgau. Prieš dešimtį metų, apsistojęs prie Ašinoko ežero, matydavau salamandras spiečiantis prie vasarvietės nuotekų vamzdžio ir tada galvodavau, kad jei būčiau salamandra, negalėčiau to pakęsti. Galvodavau, ką daryčiau, jei atgimčiau salamandra. Tuomet, žiūrėdamas į salamandras, visuomet apie tai galvodavau ir dėl to nenorėdavau jų matyti. Bet dabar man tai jau neberūpėjo. Man kilo noras išgašdinti salamandrą, kad ji grįžtų vandenin. Įsivaizdavau nerangius jos judesius. Tebetupėdamas pakėliau kamuoliuko didumo akmenį ir sviedžiau. Aš nesitaikiau į salamandrą. Žinojau esąs toks netaiklus,

kad vis tiek nepataikyčiau. Akmuo stuktėlėjo ir įkrito į vandenį. Tuo pat metu, kai pasigirdo akmens stuktėlėjimas, salamandra tarytum stryktėlėjo keliolika centimetrų į šalį. Aukštai išrietė uodegą. Žiūrėjau į ją, mėgindamas suprasti, kas nutiko. Iš pradžių nemaniau pataikęs. Salamandros uodega nusileido. Sulenktomis alkūnėmis ji rėmėsi į nuožulnų akmenį, paskui sugniaužė priekinių kojelių pirštus ir bejėgiškai susmuko kniūbsčia. Uodega nutįso ant akmens. Ji nebejudėjo. Salamandra žuvo. Supratau padaręs baisų dalyką. Dažnai užmušdavau visokius smulkius gyvius, bet šįkart užmušiau netyčia, ir dėl to darėsi nesmagu. Tai padariau aš, bet atsitiktinai. Salamandrai jos žūtis buvo visiškai netikėta. Kurį laiką likau ten tupėti. Likom vienodu su salamandra ir, rodės, jaučiau, ką jautė ji. Man buvo jos gaila, ir tuo pat metu patyriau gyvų būtybių vienatvę. Aš per atsitiktinumą nenumiriau. O salamandra atsitiktinai žuvo. Pasijutau vienišas ir jau vos įžiūrimu taku patraukiau atgal prie

karštųjų versmių. Išvydau miestelio šviesas. Kur dabar negyvoji vapsva? Gal lietus įplakė ją gilyn į dirvą. O žiurkė? Turbūt srovė nunešė ją į jūrą, ir išpampęs jos kūnas plūduriuoja tarp šiukšlių palei krantą, mušamas bangų. O aš, nemiręs, žingsniuojau. Taip sau galvojau, ir atrodė, kad turiu jaustis dėkingas. Bet man nebuvo džiugu. Neatrodė, kad gyventi ir mirti yra vienas kitam priešingi dalykai. Atrodė, kad jie nėra labai skirtingi. Jau buvo gan tamsu. Aš tejutau šviesas tolumoje. Ir žingsniau nemačiom, netvirtai. Galvoje savaimė sukosi mintys. Jos tik sustiprino tą netikrumo jausmą.

Praleidau ten tris savaites. Dabar jau praėję daugiau kaip treji metai. Stuburo tuberkuliozės išvengiau.

1917

Iš japonų kalbos vertė Rima Torres

Pasiklydęs Lietuvos švietimas

Pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje vyksta įnirtinga diskusija švietimo sistemos klausimais. „Mokytojas – prestižinė profesija iki 2025 metų“ – viena iš trijų iniciatyvų „Išdėja Lietuvai“ idėjų (dar liko keli mėnesiai šiam tikslui realizuoti). Mėgėjai sudaro nemoksliskus, nieko vertus ir žalą darančius mokyklų reitingus. Verslininkai savo sėkmingo verslo idėjas bando siūlyti „neefektyviam“ viešajam sektoriui ir dalina patarimus. Privačių mokyklų ir korepetitorių firmų lobistai pradeda rodyti dantukus ir kovoti už savo finansinius interesus. Elitinių mokyklų atstovams, dideliai pasaulyje užsidariusiems tarp siaurų keturių sienų, neturintiems jokių atkartojamų strategijų, kenčiantiems nuo atrankos šališkumo (nesusiduriantiems su kitų mokyklų problemomis ir galintiems sau meluoti, kad kai ką daro labai gerai), bet nuoširdžiai tikintiems, kad yra švietimo sistemos viršūnėje, per dešimtmečius susisuka galvelės. Jie įtiki, kad jų darbas – visus mokytį, kritikuoti, ir pradeda įžeidinėti „prastesnę“ mokyklose besimokančius vaikus. Paprastiems mokytojams tenka streikuoti dėl elementaraus orumo neužtikrinančio atlyginimo, prastėjančių darbo sąlygų ir vis didėjančio krūvio, o žemo socioekonominio statuso vaikai yra išmokomi prastai.

Prieš įsiterpdamas ir bandydamas atkreipti dėmesį į mūsų pamirštų vaikų interesus, buvau nutaręs kantriai palaukti Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) vykdomo 2022 metų tarptautinio švietimo tyrimo (PISA) rezultatų. Po daugiau kaip metus trukusių skaičiavimų jie pasirodė pračių metų gruodį. Lietuva, nors rezultatai kiek suprastėjo, išlaikė sau įprastą vidutines pozicijas EBPO šalių atžvilgiu. Panašų ekonominio išsivystymo lygį pasiekusi kaimynė Estija antrą kartą iš eilės parodė lyderės rezultatus.

Pradžioje, prieš pereinant prie rimtesnių akademinų reikalų, reikia priminti elementarius, bet suaugusiųjų pasaulyje kartais pamiršamus dalykus.

Vaikai, liberali demokratija ir rinkos ekonomika

Pasak amerikiečių žurnalistės ir publicistės Elizabeth Bruenig, „vaikams nėra vietos liberalioje demokratijoje“ (*The Atlantic*, 2022 m. vasario 15 d.). Vyraujančios ideologijos mums vaizduoja pasaulį, kuriame geriausia individus palikti ramybėje ir leisti jiems patiems spręsti savo problemas. Autorė pažymi, kad nepilnamečiai yra kitokie. Juos reikia mokytį – tiesiogine prasme aiškinti, ką ir kaip daryti. Tik mažyliai dėl savo trapios egzistencijos mums dalina įsakymus. Prie jų pasikeičia mūsų elgesys, vartojamas žodynas. Dėl jų mums reikia laukti vėlyvo vakaro norint per televizorių pažiūrėti įdomesnę filmą. Galiausiai vaikai mus verčia ierkti ir naktimis nemiegoti, kai įžeisto vyrųškumo ir pažeistos „natūralios hierarchijos“ apakintas okupantas pradeda beatodairiškai mėtyti bombas.

Bankų lobistai vis siūlo neoliberalizuoti Lietuvos viešąjį sektorių – paversti jį panašesniu į rinkos ekonomiką. Kuo daugiau paslaugų padaryti mokamų, suteikti galimybę už priemokas gauti papildomų procedūrų. Net skirtingus meniu liginėse! Šios idėjos padaro daugiau žalos nei naudos, bet ideologinius principus galima suprasti. Nėra teisinga, kai daugiau vertės sukuriantis verslininkas gauna tokias pačias paslaugas kaip eilinis darbuotojas. Kodėl greitosios medicinos pagalbos brigados turėtų eikvoti ribotus valstybės resursus nieko į biudžetą nesumokėjusiems valkatoms? Tačiau vaikai dar nėra nei pinigų uždirbę, nei labiau nusipelnę Lietuvai, išskyrus itin retas išimtis – sporto genijus. Net vienas kraštutinės dešinės personažas yra pasakęs, kad jo šeimoje vaikams yra komunizmas.

Čia yra priežastys, kodėl mes vaikams iki pilnametystės iškovojame laisvę nuo laisvosios rinkos ir kitų pasaulio negandų ir didžiąją dalį jų reikalų, dažnai besipykdami tarpusavyje, sprendžiamame per valstybės mechanizmus.

Apie svarbiausius mokinius

Kalifornijos universiteto viešosios politikos profesorius ir buvęs JAV darbo departamento vyriausiasis ekonomistas Jesse'is Rothsteinas nusprendė pabūti aktyvistu ir pareiškė: „Mums reikia atsikratyti idėjos, kad universitetų tikslas yra priimti studentus, kuriems seksis puikiai. Universitetų tikslas turėtų būti padėti studentams, kuriems be jų pagalbos būtų sunku.“ Aukštasis mokslas turi žiūrėti, kur jis gali suteikti daugiau naudos. Mokslininkas socialinio tinklo pasyroje papildė, kad, anot šiuolaikinės mokslinės literatūros (kol kas dar kuklios), aukšto socioekonominio statuso studentams geresnis universitetas nėra labai svarbus (tai nedaro įtakos per gyvenimą uždirbtų pinigų kiekiui – ten kiti mechanizmai gerbūviu pasirūpina) ir yra daug svarbesnis nepalankesnėje situacijoje esantiems jaunuoliams.

Gal dar anksti universitetiniam išsilavinimui siūlyti tokias efektyvias, bet šventvagiškas idėjas? Nepilnamečiams dėl anksčiau išvardintų priežasčių šie dėsniams turėtų galioti visuomet. Skurdesnėje aplinkoje augantiems vaikams daug svarbesnės kokybiškesnės paslaugos mokyklose ir darže-

liuose. Jie užaugę neturės teisės gyvenime klysti, per jį teks eiti siūlant savo darbą ir sukauptas žinias. Tiems vaikams galima tiek daug duoti ir pakeisti būsimą gyvenimą: pasirūpinti jų visaverte vaikystėje, praplėsti skurdų socialinį ratą, atverti kuo daugiau durų, įgalinti ir padėti atrasti savo talentus. Be to, tai yra amžius, kai galima daugiausia įtakos padaryti – o skirtumą matysime ištikus penkis dešimtmečius! Toje imtyje sprendžiama dėl šalies ugdymo kokybės ir didžiausio galimo tarptautinių tyrimų rezultatų skirtumo.

Priešingame poliuje švietimas yra nykstanti investicija. Nėra absoliučiai jokio skirtumo, kuo mes ten užsiimsime: mokysime verslumą ar empatijos, auginsime „savarankiškai mąstančias asmenybes“ ar lavinsime ypatingas sėdėjimo ant kėdžių technikas. Galima daug įvairiausių nesąmonių prisigalvoti ir vis tiek nesugebėti sugadinti sveikų, besistiebiančių ir dėl stipraus užnugario galinčių plačiai į pasaulį šakotis ir daug klysti vaikų gyvenimo. Tokias paslaugas siūlančios įstaigos viso labo sukuria socialines hierarchijas. Šiems dalykams vaikų pasaulyje vietos neturėtų būti.

Suomija, anot ne vieno eksperto, pastaruosius dešimtmečius turi (ar jau turėjo) vieną geriausių švietimo sistemų. Jos paslaptis yra ne skandinaviška metodika ar egzaminų (išskyrus baigiamąjį) nebuvimas, o pats egalitarizmo principas. Visos mokyklos yra vienodos – siekia tų pačių nacionalinių tikslų, jose dėsto universitetų išugdyti mokytojai ir nesivaiko beverčių reitingų. Jose mokiniai nesiskirstomi pagal lygį ir neatstumiami dėl menkniekių, o kruopščiai su visais dirbama. Skirtingą skaitymo lygį pasiekę vaikai ateina į tą pačią ugdymo įstaigą. Mokytojai gali daugiau laiko skirti atsilekantiems mažyliams ir ilgainiui visi išmokomi padoriai skaityti ir rašyti. Be to, buvo nemažai dosniai finansuojamų „pozityvios diskriminacijos“ išmokų specialistams papildomai dirbti su imigrantų atžalomis. Dėl to išsilavinimui svarbiausioje imtyje savaime suteikiamos padorios, o kartais net karališkos paslaugos ir dėmesys. Kam tuomet tie testai? Mokytojai mėgsta minėti, kad jiems nėra svarbūs reitingai ir PISA rezultatai, nors nuolat EBPO tyrimo rodo aukštesnius rezultatus.

Kaimynės Švedijos švietimas seniau irgi buvo puikiai įvertintas. Prieš tris dešimtmečius jį įvykdė keletą neoliberalių reformų. Taikant mokinio krepšelio sistemą pradėtos finansuoti nevalstybinės mokyklos ir tėvams sudaryta galimybė jas rinktis. Priemokų, kertančių neturtingiesiems per kišenę, nebuvo, bet atsiradusia galimybė daugiau pasinaudojo labiau į savo vaikų ateitį investuojantys aukštesnio kultūrinio ir finansinio sluoksnio tėveliai. Didesnis dėmesio ir darbo reikalaujančių mokinių skaičius susidarė kitose mokyklose ir joms darėsi vis sunkiau tai kompensuoti. Dėl apkrovos atsirado net sunkiai funkcionuojančių švietimo įstaigų. Ėmė prastėti žemo socioekonominio statuso mokinių rezultatai. Švietimo sistemoje pradėjo augti nelygybė ir blogėti tarptautinių tyrimų rezultatai.

Tamsūs *-izmai* atsėlina po neoliberalių reformų (diržų veržimosi, piliečių vertės nustatinėjimų, taiklių socialinių paslaugų). Imigrantai ir jų vaikai sudaro procentiškai didesnę dalį vargingesnės visuomenės dalies. Jiems gyvenimą be pažinčių ir su kišenėje švilpaujančiais vėjais svetimoje šalyje tenka pradėti nuo nulio. Jie labiausiai nukentėję nuo panašių reformų ir būtent jie yra apkaltinami dėl suprastėjusių rodiklių ir byrančio viešojo sektoriaus. Kontroversiška žiniasklaidos priemonė „The Economist“ ir ne vienas politikas sugebėjo apkaltinti imigraciją dėl kritusių Švedijos mokyklų rezultatų. 2017 metais šalyje atliktas tyrimas parodė, kad nelygybė tarp vietinių ir svetur gimusių mokinių išaugo po reformų ir skirtumas tarp rezultatų beveik išnyksta, kai yra įvertinami socioekonominiai ir rajonų veiksniai. Lietuvoje skaidant švietimo sistemą irgi tik laiko klausimas, kada koks žurnalistas atkreips dėmesį, kad vienokie ar kitokie vaikai eina į vienokias ar kitokias mokyklas ir kad „minčių kyla įvairių“.

Kokia situacija Lietuvos švietimo sistemoje, 2020 metais kuo puikiausiai apibūdino tuometinė prezidento vyriausioji patarėja švietimo ir kultūros klausimais Sonata Šulcė: „Mokinių pasiekimai yra ypatingai maži, žemo socialinio, ekonominio, kultūrinio konteksto vaikuose. [...] Dažniausiai tokie vaikai neturi lėšų nei korepetitoriams, nei būreliams, nei neformaliai vaikų švietimui“ („Prezidento patarėja Šulcė: mokyklų pertvarka turi būti ne dėl pertvarkos, o dėl kokybės siekio“, *www.lrt.lt*).

Apie valstybės teikiamų paslaugų kokybę

„Privatus verslas verčia pasitempti valstybinį sektorių“, „nėra socialiai teisinga, kai valstybė teikia paslaugas turtingiesiems“ – visi esame girdėję šias dogmas. Jos aritmetiškai teisingos ir neprieštarausja sveikam protui. Tačiau valstybė nėra verslas, o visuomenė nevieška pagal buhalteriją. Valstybės teikiamos paslaugos būna kokybiškiausios, kai jomis naudojasi kuo daugiau piliečių, pageidautina, yra universalios. Miesto centre visų piliečių džiaugsmui augančius medžius visuomet yra lengviau puoselėti ir apginti. Visi lygiomis teisėmis naudojamės viešosiomis gėrybėmis,

o pageidautinas socialinis teisingumas yra užtikrinamas ki-toje dimensijoje – mokesčių sistemoje per progresinius mokesčius. Sistemos skaidymai ir atsirandantys prieinamumo ribojimai neveda prie didesnio efektyvumo, o išbalansuoja sistemą. Palaipsniui ima silpnėti tie veiksniai, nuo kurių priklauso valstybinio sektoriaus kokybė, – demokratiniais procesais išreikšti lūkesčiai, nuolatinis ir erzinantis, bet kryptingas piliečių zizimas ir nepasitenkinimas valstybės teikiamomis paslaugomis. Išskaidžius gėrybes piliečiai pradeda stumti vežimą į skirtingas puses, mokytojams, kai dalis pradeda dirbti privačiose įstaigose, pasidarą sunkiau organizuoti ir vieningai reikalauti geresnių sąlygų sau ir vaikams, ir nereikia bijoti paminėti, kad atsiranda veikėjų, kurie turi finansinių paskatų nustekenti valstybės teikiamas paslaugas ir ta kryptimi dirba.

Į Seimą patekusi Laisvės partija pasiūlė nemokėti vaiko pinigų pasiturintiems šalies gyventojams: „Peržiūrėti „vaiko pinigų“ paramos taiklumą, konsoliduojant finansinę pagalbą tik toms šeimoms su vaikais, kurios yra prastoje finansinėje padėtyje.“ Neoliberalūs ekonomistai pritaria šioms idėjoms. Elementaru: valstybė turi ribotą kiekį resursų ir neefektyvu mokesčių mokėtojų pinigus duoti tiems, kurie gali susimokėti patys. Vargšams lieka daugiau pinigų, sumažėja ligonių eilės. Bėda ta, kad turtingiausiųjų klasė turi didžiausius lobistinius pajėgumus (ypač nelygiose visuomenėse) ir kartu gali daryti įtaką valstybės teikiamų paslaugų kokybei. Lietuvoje keliai juk yra gražiausi ir lygiausi ten, kur važinėja rimti dėdės – nuo Seimo, per pagrindines gatves, kuriomis keliauja visi, iki Skvernelio vienkienio! Jokių būdu nereiškia, kad mes, gudročiai, ką nors sutauptome, kai šis sluoksnis nustoja naudotis valstybės funkcijomis. Priešingai, dažniausiai tai reiškia, kad po kelerių metų tų paslaugų ar išmokų negaus niekas arba jų kokybė smarkiai suprastės. Neturėtų būti sunku suprasti, kad Seimo ir savivaldybių nariai naktimis nemiegos mažiau, galvodami apie mūsų mokyklas, kai nei politikų, nei įtakingų žurnalistų, nei verslininkų vaikai į biudžetines įstaigas neis. Čia yra priežastys, kodėl jau dabar naujuose didmiesčių rajonuose nėra valstybinių mokyklų ir darželių, o viso labo privatūs ir mažiau pasiturintiems tėveliams tenka rytais dirbti takistais vežiojant atžalas į centrą. Ar privačios mokyklos su savo lobistais jau iškovoję galimybę turėti mažiau mokinių klasėse, o su vis didesniu krūviu (lieka procentiškai daugiau vaikų, su kuriais reikia labiau dirbti) turinčiose dorotis biudžetinėse šį galimybę dar nebuvo iškovota.

Lietuvos nevalstybinių bendrojo ugdymo įstaigų asociacijos prezidentė, privačios gimnazijos direktorė Irena Baranauskienė 2020 metais pasiūlė savivaldybėms labiau finansuoti privačių mokyklų klientus ir suteikti galimybę vidurinės klasės tėvams su palikuonių gyvenimais pažaisiti rinkos ekonomiką ir už papildomus 50–100 eurų leisti atžalas į įvertinus socioekonominį veiksnį absoliučiai nieko neįrodžiusias nebiudžetines mokyklas (Marija Vyšniauskaitė, „Privačios mokyklos – tik turtingųjų privilegija? Pasiūlė, kaip padaryti jas prieinamas kiekvienam“, *www.lrytas.lt*). Tarptautinių tyrimų duomenimis, Lietuvos aukšto socioekonominio statuso vaikai (dažniausi privačių mokyklų klientai) nerodo stebuklingų rezultatų ir atsilieka nuo Estijos valstybinių mokyklų mokinių. O kas atsitinka su valstybės teikiamomis gėrybėmis, kai jos skirtos tik vargšams? Kuo puikiausiai galime pamatyti gausybėje advokatų gyvenimą vaizduojančių amerikiečių serialų (JAV suteikia advokato paslaugas negalintiems pasisamdyti privačiai). Juose matome klientais apkrautus, pavargusius ir mažiausių karjeros galimybių kitur ieškančius valstybės samdomus gynėjus. Jei valstybinėje švietimo sistemoje bus palikti tik vargšų palikuonys – tai mūsų pažeidžiamiausiems vaikams Lietuvos mokyklose liktų pamišę, nefinansuojama ir vos veikianti terpė. Jau dabar yra mokytojų, kurie išdidžiai pareiškia, kad į valstybinę įstaigą tikrai negrįš. Kas tuomet kurs Lietuvos švietimo vertę? Gal atsiras kokia geležinių nervų ir auksinės širdies ugdytoja, kuri perskaičiusi „Rugiuose prie bedugnės“ nuspręš gelbėti nuo bedugnės Lietuvos vaikus? Neapdainuoti herojai ir jokių apdovanojimų nelaimintys (neturtingi vaikai ir jų tėveliai prizų nedalina) pedagogai laikys ant savo pečių mūsų švietimą? Net ir pasistengus vargu ar būtų galima sugalvoti žalingesnių pasiūlymų Lietuvai.

Koks Lietuvos politikas (-ė) kartais pažymi, kad Estijoje, kurioje pagal taikomą PISA metodiką esama Europoje mažiausios rezultatų atskirties (*parity index*) tarp turtingų ir neturtingų vaikų, yra geros valstybinės mokyklos ir todėl nėra poreikio privačioms. Šie žmonės painioja priežastį su pasekme.

Epilogas. Aklavietė?

2021 metais Lietuvoje buvo sudaryta komisija švietimo klausimams spręsti. Į ją buvo pakviesti įvairūs išoriniai ekspertai. Joje buvo mokyklos, į kurią galima patekti tik

Manifestas prieš baimę Paryžiaus olimpinių žaidynių atidarymo ceremonijoje

Dar prieš Paryžiaus olimpinių žaidynių pradžią kilo nepasitenkinimų pliūpsnis dėl to, kad iš Malio kilusi atlikėja Aya Nakamura dainuos Édith Piaf dainą atidarymo ceremonijoje. Marine Le Pen, dešiniųjų partijos lyderė, teigė, kad dainininkės dalyvavimas ceremonijoje yra šalies prezidento bandymas „pažeminti prancūzų tautą“. Jeigu atsimenate, „Himną meilei“ prie Eifelio bokšto atliko kanadietė Céline Dion, o klausomiausios prancūzakalbės muzikos atlikėjos titulą turinti A. Nakamura pasirodė su Prancūzijos kariuomenės garbės sargybos orkestru prie Prancūzų akademijos rūmų. Šis pasirodymas neliko nepastebėtas dešinėsios krypties partijos politikų, tarp jų ir minėtos M. Le Pen dukterėčios politikės Marion Maréchal, kuri socialiniuose tinkluose rašė, kad garbės sargybos orkestras buvo pažemintas, turėdamas sokią pagal A. Nakamuros muziką.

Dainininkė pasirodė prie simbolinę reikšmę turinčio pastato, Prancūzijos instituto rūmų, kuriuose posėdžiauja Prancūzų akademija, viena iškiliausių šalies mokslo institucijų, kurios pagrindinis tikslas – išlaikyti prancūzų kalbos grynumą. Ši institucija garsėja ne tik tuo, kad labai kruopščiai atrenka savo narius, bet ir konservatyvumu: 2019 m. akademija pritarė, kad profesijų pavadinimai prancūzų kalba turėtų ir moteriškosios giminės variantą, iki tol profesijų pavadinimų oficialiai nebuvo galima rašyti moteriškąja gimine. Būtent prie šios XVII a. įkurtos institucijos, kurioje dominuoja vyrai ir vos vienas narys yra ne baltos odos spalvos, pasirodė A. Nakamura. Tiems, kurie nėra girdėję dainininkės muzikos, norėčiau pasakyti, kad jos dainose vartojama šnekamoji kalba, dažnai įterpiant skolinius iš anglų kalbos. Ceremonijoje dainininkė interpretavo ir kompozitoriaus bei dainininko Charles'io Aznavouro dainą „For Me Formidable“, pasirinkusi tokią iškalbingą frazę: „Turėčiau geriau pasirinkti savo žodžius Molière'o kalba, kad tik tau įtikčiau.“ Tokie žodžiai šalia institucijos, kurioje posėdžiauja snobišką literatūrą rašantys poetai ir akade-

mikai, skamba ir drąsiai, ir ironiškai, o galbūt kai kam ir įžūliai.

Tačiau ne visi kritikavo tokį pasirodymą. Kairiosios krypties politikai išreiškė pasididžiavimą ceremonija, pavyzdžiui, politikė Sandrine Rousseau teigė ceremonijoje mačiusi laisvės, lygybės ir brolybės vertybes, kurias papildė seseriškumas ir įtrauktis. Socialiniuose tinkluose ji rašė, kad tai „geriausias atsakas į fašizmo ir kraštutinės dešinės iškilimą [...]. Koks spjūvis tamsuoliams į veidą.“

Pasibaigus atidarymo šventei, kritikai nusitaikė į ceremonijos kūrybinį vadovą režisierių Thomas Jolly. Vienas iš ceremonijos kūrybinės grupės konsultantų buvo žymus prancūzų istorikas Patrickas Boucheronas, kuris vadovauja prestižinio *Collège de France* (Prancūzijos koledžo) XIII–XVI a. Vakarų Europos valdžių istorijos katedrai ir aktyviai bendradarbiauja su medijomis bei veda televizijos laidas istorine tematika. Šiame olimpinių žaidynių atidarymo ceremonijos kūrybiniame procese istorikas atsidūrė kaip knygos *Conjurer la peur: Sienne, 1338. Essai sur la force politique des images* („Nugalėti baimę: Siena, 1338 m. Esė apie politinę vaizdų galią“, 2013) autorius. Analizuodamas Italijos miesto Sienos rūmuose nutapytą freską „Gera ir bloga valdžia“, knygoje istorikas atskleidžia, kaip menininkas, naudodamasis alegorijomis, siekė vaizdais perduoti aiškią politinę žinią miesto gyventojams. Komentuodamas Paryžiaus olimpinių žaidynių atidarymo ceremoniją, P. Boucheronas teigė, kad kūrybinė komanda norėjo parodyti, kaip istorinės patirtys formavo šiandieninį pasaulį. Tai istorija apie svingingą miestą, demonstruojantį vaizduotės galią, kuri yra priešprieša jėgai ir brutalumui. Pasak P. Boucherono, ceremonijos esmė buvo ne pasidavimas baimei, o manifestas prieš ją: „Kodėl turėtume leisti įbauginami ideologų, kurie valdo neapykantos meną? Jie nori mus suskaldyti tik dėl to, kad esame skirtingi, tačiau tiek daug žmonių nori ir toliau gyventi kartu vienoje bendruomenėje.“

Pasak istoriko, skandalą sukėlęs fragmentas „Puota“ yra paryžietiškos šventės ištrauka, kur muzika, gastronomija ir mada atsiveria pasauliui, o tai galima pamatyti, kai pokylio stalas transformuojasi į podiumą. Režisierius T. Jolly teigė, kad ši scena buvo įkvėpta ne krikščioniškosios vakarienės, o pagoniškosios puotos, kurioje puotauja vyno ir šventės dievas Dionisas. Tačiau ne mėlynas Dionisas šokiravo pasaulį, o tai, kad Paskutinę vakarienę primenančioje scenoje dalyvavo *drag queens*. Menininkai dažnai pasirenka interpretuoti Paskutinės vakarienės motyvą, pavyzdžiui, jamaikiečių kilmės amerikiečių menininkės Renée Cox darbe „Yo Mama's Last Supper“ („Tavo mamos paskutinė vakarienė“, 1996), sudarytame iš penkių fotografinių plokščių, vaizduojama nuoga juodaodė moteris, atliekanti Jėzaus vaidmenį, o kiti mokiniai, išskyrus Judą, yra juodaodžiai vyrai. 2001 m. minėtas kūrinys sukėlė diskusijų, kai tuometinis Niujorko meras ir kelios krikščionių grupės pavadino jį antikatalikišku.

Per istoriją ne vienas meno kūrinys buvo pavadintas šventvagišku. Pavyzdžiui, italų dailininkas Paolo Veronesė (1528–1588) turėjo stoti prieš inkvizicijos teismą dėl netinkamai pavaizduotos Paskutinės vakarienės scenos. Dailininkas buvo apkaltintas bedievyyste dėl to, kad vakarieniaujantį Jėzų pavaizdavo tarp girtuoklių, neūžaugų, gyvūnų, juodaodžių patarnautojų ir sargybinių, kurie priminė vokiečių protestantus. Inkvizicijos teismas pareikalavo pakeisti paveikslą, kad šis atitiktų religinius kanonus, tačiau dailininkas nepabūgo teismo įsakymo ir tiesiog pakeitė paveikslą pavadinimą – „Puota Levio namuose“. Iš šiandienos perspektyvos sunku paveiksle įžvelgti kokią nors šventvagystę. Įdomu, ar ateities istorikams bus taip pat sunku įžiūrėti šventvagystę Paryžiaus olimpinių žaidynių atidarymo ceremonijoje?

– VILMA LOSYTĖ –

Ar miškai turi užsidirbti pragyvenimui?

Rudens pradžioje lietuviškuose socialiniuose tinkluose dar kartą sumirgėjo gamtininkės Vilmos Gudynienės per LRT radiją išsakytas komentaras apie miškų teikiamą ekonominę naudą: jame autorė, remdamasi Nyderlanduose atliktais moksliniais tyrimais, teigė, jog aprūpindamas mediena miškas šioje šalyje uždirba tik 43,7 mln. eurų, o leisdamas žmonėms jame ilsėtis ir turistauti – 4,3 mlrd. eurų. Remiantis šiuo ir panašiais pavyzdžiais, neretai siūloma pritaikyti panašią strategiją ir Lietuvoje dėl neva dešimteriopai didesnės grįžtamosios miškų rekreacinės funkcijos finansinės naudos. Ar tikrai tai pritaikoma Lietuvoje ir ar teisūs Nyderlandų mokslininkai, teikdami tokį miško paslaugų įvertinimą, ypač turint omeny socialines, ekonomines ir ypač kultūrinės skirtingų šalių sąlygas bei vartotojų įpročius?

Net neišnarsčius šios studijos eksperimentinės (*sic!*) metodologijos po kaulelį, akivaizdu, jog mes bandomė lyginti povus su vištomis, tikėdamiesi iš pirmųjų kiaušinių, o iš antrųjų – estetinės vertės. Nors Nyderlandų plotas kiek mažesnis nei Lietuvos (atitinkamai 41 865 kv. km ir 65 300 kv. km), gyventojų skaičius skiriasi beveik dešimteriopai (atitinkamai 18 mln. ir 2,8 mln.). Tai svarbu, nes didesnis gyventojų tankis lemia visai kito tipo šalies infrastruktūrą, o gamta, tiksliau – jos likučiai, Nyderlanduose atsiduria urbanizuotoje erdvėje, pavyzdžiui, didžiausias gamtinis masyvas Veliuvė yra apsuptas keturių didelių miestų ir daugybės mažesnių miestelių tinklo, kur bendras gyventojų skaičius siekia pusantro milijono (t. y. pusę Lietuvos populiacijos). Nors Veliuvė kartais vadinama mišku, skaičiuojant tokio miško vertę tai tas pats, kas lyginti Kauno Ažuolyno kainą malkomis ir rekreaciniu atžvilgiu. Taip, Ažuolyno atveju poilsinė vertė bus didesnė, bet tik todėl, kad jis mieste. Miško kvartalas kur nors vidury Kazlų Rūdos girios tokios rekreacinės vertės niekada nesukurs, nes jis nėra vidury urbanizuotos erdvės, kitaip nei miškas didžiųjų miestų teritorijose ar šiuo lyginamuoju atveju absoliučiai bet kurioje Nyderlandų vietoje.

Tačiau galbūt vertė galėtų sukurti turizmas? Į Veliuvę turistus traukia Nyderlandų karališkosios šeimos pilis,

kurianti estetinę, istorinę ir ypač romantizuotą monarchijos vertę, t. y. amerikiečių ar japonų turistai tikrai neskrenda pusę paros lėktuvu, kad pamatytų olandišką viržyną. Be to, vertinant miško rekreacijos teikiamą finansinę naudą Nyderlanduose reikėtų vertinti ir vietinio poilsio kultūrinius įpročius. Pasižvalgius po bet kurį kempingą ne mokyklinių vasaros atostogų metu, į akis krenta, kad pagrindinė poilsiautojų grupė yra senjorai, kurie iš tiesų mėgsta apsistoti netoli gamtos esančiuose kempinguose, parko namelių kompleksuose, kaimo turizmo sodybose ir pan. Tai pasitvirtinti, dėl visuomenės senėjimo ir bendro gyventojų skaičiaus gausi ir ramią gamtinę aplinką vertinanti grupė, tačiau jautri mobilumą apsunkinančioms sąlygoms: nepamirškime, kad Nyderlandai yra lygūs, o jų miško parkuose vaikstoma keliais ir takeliais, nebrendama tiesiai per kemsynus. Taip pat ši keliautojų grupė renkasi keliauti lokaliai, atsižvelgdama į savo sveikatos pajėgumus, t. y. Lietuvoje mes jų neišvysime.

Lyginant senstančius olandus su Lietuvos senjorais taip pat gana nesunku pastebėti ne tik skirtingus finansinius pajėgumus bei kelionėms skiriamas sumas, bet ir kitokių pomėgių: mūsų pagyvenusieji labiau mėgsta estetiškai išpūdingus sodus, gėlynus, kulinarinę ar pažintinę veiklą, o miškai ne urbanizuotose vietovėse dažniausiai lankomi tik uogavimo arba grybavimo tikslais šių miško gėrybių nokimo ar augimo sezonu. Rekreaciniu požiūriu veikia ir miško artumas didžiuosiuose miestuose, kurie įsikūrę giriose, – mūsų didmiesčių gyventojams nėra būtina vykti į Dzūkiją vien tam, kad pasivaikščiotu miške. Gamtinės aplinkos egzotifikavimas, būdingas olandiškai kultūrai, mums iš esmės nebūdingas dėl labai skirtingų gyvenamosios aplinkos sąlygų, miško gausumo ir artumo.

Tad ką daryti tam vargšui miško kvartalui prie Kazlų Rūdos ar Dzūkijoje, kuris nei apsuptas miesto, nei lengvai pasiekiamas, o ir negali pasigirti karališka pilimi? Anksčiau minėtų mokslinių matavimo metodikų didžiausia žala yra ta, kad jos neatsižvelgia į vietinius socialinius ir kultūrinius ypatumus, tad jas perkėlus iš

turtingos, daug gyventojų ir mažai gamtinių vietovių turinčios (*sic!*) šalies į mūsų erdvę išvada visada, nepaisant skaičiavimo metodikos, bus viena – labiausiai apsimoka mišką iškirsti, parduoti medieną, viską suarti ir apsodinti bulvėmis. O tada stebėtis, kaip mes čia taip: skaičiavome pagal geriausias vakarietiškas praktikas, o išėjo kaip visada, t. y. plynai iškirstas „nevertingas“ miškas?

Olandų patirtis mums, tiesa, galėtų būti naudinga, bet ne pritaikomosiomis studijomis, o neigiamu politinio materializmo pavyzdžiu, kai į vieną vietą suplakamas finansinis neoliberalizmas (tikėjęs, kad verslas ir laisvoji rinka išspręs visas socialines problemas) ir *greenwashing* gamtosaugos iniciatyvos (draudžiančios statybas) sukelia šalį jau keletą metų krečiančias didžiules apgyvendinimo, švietimo, sveikatos apsaugos ir aplinkosaugos (pavyzdžiui, Groningeno žemės drebjimų dėl naftos gavybos) krizes, peraugančias į politinę aklavietę, akivaizdžią žvelgiant į pastarųjų Nyderlandų parlamento rinkimų rezultatus. Tuo pat metu Nyderlandų visuomenėje pamažų suprantama, kad verslas nėra visagalis, kad visko matavimas pinigais ir verslo vertė yra fundamentaliai ydinga praktika, kuri turi būti jei ne visiškai išgyvendinta iš sričių, kuriose svarbus viešasis interesas (taip pat ir iš Nyderlandų universitetų, besivaikančių didžiųjų politizuotų subsidijų), tai bent jau griežtai prižiūrima ir valdoma kitaip. Gal ir mums vertėtų pasvarstyti, ar verta lipti ant to paties pinigų kalimo grėblio, ir pabandyti galvoti ir daryti kitaip?

Iš pradžių, galvojant apie Lietuvos girias, galbūt reikėtų pratintis prie minties, jog būti nenaudingam miškui yra priimtina. Būti finansiškai netikusiu kemsynu, netinkamu nei rekreaciam lankymui, nei malkoms, yra priimtina. Lietuvos miškui nebūtina kurti pridėtinę vertę vien tam, kad pateisintų savo egzistenciją. Nebūkime gobšuliais, neįdarbinkime net ir medžių. Net keista, kad XXI a. pradžioje tai tokia radikali mintis.

– AURELIJA DREVEL –

Literatūra, vaizduotė ir modernybės paradoksai

Gana banali tiesa, kad literatūra visada yra vaizduotės pratybos, galimų pasaulių kūrimas. Visiškai atvirai tokius pasaulius kaip ateities modelius mums siūlo fantastinė literatūra, utopijos ar distopijos, kurių pasaulio literatūroje, taip pat ir mažyčiam jos segmente, lietuvių literatūroje, pastaruoju metu labai padaugėjo. Mat dabartinė mūsų tikrovė, socialinės, politinės grėsmės ir, žinoma, technologijų plėtra labai palankios distopinei vaizduotei. Kita vertus, ir nepalankios: pasaulis keičiasi taip sparčiai, kad tokio tipo vaizduotė neretai tiesiog pralaimi tikrovei ir praranda ateities projektavimo potencialą, kuris yra tokio tipo literatūros *raison d'être*. Ir atvirai: apie ateitį mums prabyla knygos, kurios to tarsi net nesiekia. Vaizduotės orientacijos paradoksas: kalbančios iš savo laiko ar net iš pračios, knygos kartais įgyja stulbinančią numatymo galią, tikslesnę nei literatūrinės utopijos ar distopijos griežtą šio žodžio prasme.

Tokie, mano supratimu, yra trys lietuvių autorių romanai, išversti ir į prancūzų kalbą: Ričardo Gavelio „Vilniaus pokeris“ (1989; *Vilnius Poker*, į prancūzų k. vertė Margarita Le Borgne, 2015), Undinės Radzevičiūtės „Grožio ir blogio biblioteka“ (2020; *La bibliothèque du beau et du mal*, į prancūzų k. vertė Margarita Le Borgne, 2024) ir Valdo Papievio „Ēko“ (2021; *Ēko*, į prancūzų k. vertė Caroline Palulis, 2023).

Gavelio romanas buvo pastebėtas Prancūzijoje, jo „haliucinuojanči, paranojinė vaizduotė“ yra lyginama su Franzo Kafkos, o negailėstinga komunistinės sistemos analizė – su Milano Kunderos kūryba. Be jokios abejonės, „Vilniaus pokeris“ kalbama apie sovietinės sistemos absurda, apie jo poveikį žmogaus sąmonei, apie vadinamąjį *homo lituanicus* kaip *homo sovieticus* versiją. Tai istorinė (susieta su konkrečiu laikotarpiu) ir lokali romano dimensija, o vienas iš romano vaizdinijos centrų yra klaidinantis, pavojingas Vilnius. Konkrečios vietos ir laikai gali būti literatūrinės vaizduotės pagrindas, vienas iš literatūros kūrinių diskursinės tapatybės elementų. Sovietiniu laikotarpiu lokalumas turėjo ir politinę prasmę, kaip pasipriešinimas sovietinei universalizacijai, kuri iš tikro reiškė rusifikaciją. Tačiau Gaveliui to nepakako, jis vietinę dimensiją ir lokalią vaizduotę sukabina su Vakarų kultūra. Sukabina struktūriškai, pasirinkdamas pasakojimą iš kelių perspektyvų, intertekstinį žaidimą, kuriame labai svarbi vieta tenka ir prancūzų literatūrai, egzistencializmui ir markizui de Sade'ui. Bet sukabina ir idėjiškai, keldamas klausimą, kas yra Lietuva Vakarų Europoje. Pagrindinis veikėjas Vytautas Vargalys kalba apie lietuvių nevisavertumo kompleksą ir pranašumo mišinį vakariečių atžvilgiu, o kitas herojus, Gediminas Riauba, „neturėjo jokių kompleksų“. Talentingas matematikas, Paryžiuje „jis gerė kavą su Sartru, ginčijosi dėl tapybos su Pikaso ir grojo džiazą su Koltreinu“. Romano veiksmas

vyksta XX a. 8 deš., ir, taikant tikrovės kodus, tai sunkiai įsivaizduojama – geležinė uždanga dar buvo labai tvirta, o ir susitikti su Sartre'u ar Picasso ne taip paprasta. Bet, kaip romano pabaigoje sako tas pats jau miręs ir šunimi pavirtęs personažas, „pasaulis yra toks, kokį jį įsivaizduoji“. Tai įgalinanti vaizduotės plotmė, laisvės sfera. Bet romane labai ryški ir kita plotmė – numatanti ir perspėjanti. Rašydamas apie Sovietų Sąjungą, kurios sistemos paranojinį pobūdį puikiai atskleidžia, Gavelis mus perspėja ir dėl šandieninės Rusijos: „Pasaulis gali pražūti vien todėl, kad laiku neatkreipė dėmesio į mūsų patirtį.“ Dėl to ši romanas yra pačiomis svarbiausiomis skaitytis šiandien.

Undinę Radzevičiūtę, pradėjusią rašyti jau nepriklausomoje Lietuvoje, galima pavadinti universalios kultūrinės vaizduotės su ekscentriškumo prieskoniais rašytoja. Jos ekscentriškumas kitoks nei Gavelio – ir struktūriškai, ir kultūriškai. Jis nekyla iš poreikio išsakyti ir įveikti traumą, greičiau iš pačios vaizduotės galios, galios sukurti pasaulį iš kalbos ir kultūros atminties. Radzevičiūtės vaizduotė šmaikšti, ironiška, bet ne paranojiška, nors kai kurie jos romanų herojai ir apsėsti kokios nors keistos aistros (romano „Grožio ir blogio biblioteka“ herojus Walteris kolekcionuoja knygas, irištą žmogaus oda). Rašytoja, atrodo, jau peržengusi tą ribą, kurią taip troško peržengti Gavelio herojai: į Europą. Romano veiksmas vyksta Veimaro respublikos Berlyne, susitinka išgalvoti personažai ir istoriniai asmenys (Marlene Dietrich, Leni Riefenstahl ir Güntheris Grassas), o Friedrichas Nietzsche, markizas de Sade'as ir Baudelaire'as jauisti ir intertekstinį teksto audinį. Jules'į Verne'ą kaip argumentą nuolat pasitelkia viena iš herojų, apsėsta progreso idėjos. Postmodernus žaidimas su kriminaline istorija ir nostalgine vaizduote? Ne vien tai. Tai taip pat idėjų romanas, romanas parabolė ir „atvirksčia distopija“, kai dabartis tarsi nukreipta į praetį: mat Veimaro respublika, ore tyvranti fašizmo grėsmė, karo nuojauta primena dabartinę Europą. Romanas lietuviškai išleistas 2020 m., tad turėtume kalbėti ne apie reakciją į politinę situaciją, bet apie vaizduotės anticipacinę, numatančią galią.

Pagrindinė idėja užkoduota jau romano pavadinime: ar grožis išgelbės pasaulį, ar meno tobulumo siekis viską pateisina? Prie šių klausimų einama keliant kitus klausimus. Ar technologinis progresas skatina kultūros nuosmukį? Kuo galima pasipriešinti progreso, kurio kvintesencija šiandien yra dirbtinis intelektas, hegemonijai? Galbūt originalumu ir unikalumu, kuris kuriamas žmogiškos vaizduotės? Bet ar toji vaizduotė turi etines ribas? Ne tezės ar pamokymai, o pagrindinis – knygos, irištą žmogaus oda, – įvaizdis sutelkia visus šiuos klausimus.

Valdui Papieviui, Paryžiuje daug metų gyvenančiam lietuvių rašytojui, grožis yra tai, kas lieka artėjant ar įvykus katastrofai. Apie tai ir kalba jo romanas „Ēko“, kurį tik iš

dalies arba tik formaliai galima laikyti distopiniu romanu. Aiškiai suvokdamas, kad, kaip minėjau, vaizduotė pralaimi tikrovei („Tai, kas vakar atrodė neįmanoma, šiandien mus jau pralenkė...“), jis atsisako lenktyniauti su laiku ir sulieja galimą ateitį su dabartimi ir jau praėjusiu, kurias čia reprezentuoja Paryžiaus katedros gaisras. Melancholiška vaizduotė sukuria Paryžių, kur gamta atkariauja savo teises iš civilizacijos, o po katastrofos išlikę žmonės suardo socialines ribas ir atranda solidarumą. Taip distopija priartėja prie utopijos, o Paryžius pasirodo kaip „distopijoje išsipildęs vieno vakaro miestas“. Taigi šis romanas byloja apie kultūrinę vaizduotę kaip įrankį, atveriantį tikrovę. Paryžiaus krantinių, kuriose apsigyveno pabėgėliai, vaizdas romane pratesia Pieterio Bruegelio paveikslą, o lapkričio popietės šviesa susilieja su Pierre'o-Auguste'o Renoire'o paveikslo atgimimu atmintyje. Bevardis veikėjas klajoja po ištuštėjusį lietingą Paryžių Paulio Verlaine'o poezijos ritmu, o apleisti Paryžiaus knygynai ir bibliotekos veikia kaip prustiškas atminties katalizatorius, grąžinantis į vaikystės palėpę Lietuvoje. Tikrovės, regimos ir vidinės, niuansus tobuliausiai ir gali pagauti literatūra ir metafora, apibendrina pasakotojas, pasiūlydamas jo distopiniame romane rasti metaliteratūrinį sluoksnį.

Papieviui savo kūryboje jau nereikia peržengti jokių ribų – jam vienodai svarbi ir prancūzų, ir lietuvių kultūra. Prancūzų kultūros ženklų jo kūryboje gal net daugiau nei lietuvių, bet su lietuvių kultūra jį pirmiausia sieja kalba, jos poetinis ritmas. Jo romanų protagonistas yra ne emigrantas ar imigrantas (iš kokios perspektyvos pažiūrėti), o *flâneur*, kurio namai yra eiti („Eiti“ yra ankstesnio Papievio romano pavadinimas, prancūziškai jis išverstas kaip *Un morceau de ciel sur terre*).

Viena iš įtakingų pasaulio literatūros teorijų teigia, kad mažos literatūros pasmerktos skolintis iš didžiųjų ir jas vyti, kad jos sunkiai išsivaduoja iš nacionalinio lygmens ir pereina į universalų ir dėl to sunkiai sulaukia pasaulinio pripažinimo. Dėl pripažinimo, žinoma, joms reikia pakovoti daugiau nei didžiosioms literatūroms, reikia didesnio tarpininkavimo (šia proga noriu padėkoti vertėjams, išvertusiems šiuos ir kitus lietuvių autorių kūrinius į prancūzų kalbą, taip pat leidėjams, pasiryžusiems juos išleisti). Tačiau šiandien ir Papievis, ir Radzevičiūtė rašo ne kaip besivejantys Europos kultūrą, norintys jai prilygti, o iš pačios tos kultūros vidaus. Kaip lietuvių ir Europos rašytojai, integrali Europos kultūros dalis.

– DALIA SATKAUSKYTĖ –

Pranešimas, skaitytas konferencijoje Sorbonos universitete, atidarant Lietuvos sezoną Prancūzijoje

Pasiklydęs Lietuvos švietimas

► Atkelta iš p. 3

pagal konkursą, vadovas. Kaip Lietuvai jau įprasta, visiškai nepaisant galimų viešųjų ir privačių interesų painiojimo, privačios švietimo įstaigos įkūrėjas. Be to, dar vienas neoliberalizmui būdingas reiškinys – komisijoje buvo jokios patirties srityje neturintis ir demokratinio proceso neperėjęs verslininkas, vos ne iš geros valios pasirusęs iš viršaus spręsti valstybės problemas. „Tai taip fundamentaliai ir aki-vaizdžiai neteisinga, kad net kvapą gniaužia. Šis labai turtingas, labai ribotas žmogus gali nuolatos kankinti vaikus, kartu apsimesdamas, kad daro pasaulį geresne vieta“, – taip JAV nacionalinės švietimo politikos centro direktorius Alexas Molnaras apibūdino didžiojo filantropo Billo Gateso nuolatinį ir kupiną pračios klaidų eksperimentavimą su neturtingiausių mokinių švietimu.

Ko minėtoje komisijoje trūko? Joje nebuvo jokios organizacijos, atstovaujančios pažeidžiamiausių ir švietimui svarbiausių vaikų interesams, atstovo. Pasigesta atstovo iš prasto rajono mokyklos, kuri galbūt rodo visai padorus rezultatus ir galėtų mus visus ko nors išmokyti. Kviestinis EBPO mokslininkas irgi būtų pravertęs. Gal ir gerai, kad tokio nebuvo, antraip prabilęs būtų privertęs nepatogiai pasijusti ne vieną mūsų vietinį „ekspertą“.

Nereikia pamiršti, kad žemo socioekonominio statuso mokiniai neturi ne tik tėvėlių, kurie jiems nupirktų korepetitorius ir vietas privačiose įstaigose, bet ir jokio balso viešojoje erdvėje. Kitaip nei pensinio amžiaus piliečiai, jie negali išreikšti savo nepasitenkinimo prie balsavimo urnų. Žiniasklaida nekviečia tų vaikų į pokalbius televizijos laidoje. Nepilnamečiai dar net nesupranta, kaip juos smarkiai skriaudžia paikos tetos oligarchės.

Vienas pilietinių teisių radikalas yra pareiškęs: „Vaikai visuomet yra mūsų, visi iki vieno, visame pasaulyje; ir aš įtariu, kad tie, kurie nepajėgūs su suprasti, nėra pajėgūs moralai.“ Ne vien tik baltieji! Mums, saugausiems, reikia suvokti, kad visi Lietuvos vaikai yra mūsų atsakomybė. Mes turime pareigą už juos kovoti ir sukaupti politinės valios atitinkamiems sprendimams priimti.

Pirma, reikia atlikti patį nuostabiausią dalyką ir, nepaisant gresiančių krododilo ašarų, kuo greičiau atsisakyti mokyklų, į kurias patenkama pagal konkursą arba tėvams pasiimant mokinio krepšelį ir papildomai primokant už vietą (tarp šių dalykų menkas skirtumas). Savivaldybės esant poreikiui gali konkurso ar kitokiu būdu pirkti reikiama vietų skaičių iš privačių paslaugos teikėjų ir savo nuožūra (pagal teritoriją) ir jas leisti vaikus. Taip sutauptume tėvėlių pinigų, kuriuos nevalstybinės įstaigos išleidžia reklamai ir užsakomosioms laidoms, ir būtų tuomet bus galima įvertinti, kiek iš tiesų yra verta kokios UAB „Viduržemio jūros makaronų kabinimai“ mokykla.

Lietuvos mokyklos šiais mokslo metais bandys įtraukti specialiuoju poreikiu vaikus. Tikriausiai klausimas būtų retorinis: kiek tų vaikų priglausa elitinės ir privačios mokyklos? Kiek jose mokosi namus ir tėčius fronte praradusių traumotų Ukrainos našlaičių? Krūviu turi dalintis visi! Nereikia užmiršti, kad mūsų visuomenė susidurs su įvairiomis netikėtomis problemomis, jei jos piliečiai nuo mažų dienų laiką leis tik tarp savo socialinės grupės narių. Užpuolus priešui gal nenorės vienas už kitą kovoti?

Antra, ištaisyti klaidą ir kaip Skandinavijoje, Estijoje ir Kinijos regionuose įvesti visuotinį nemokamą maitinimą. Šis reiškinys, pasak mokslinės literatūros, gerina rezultatus ir duoda nemažai naudos. Vaikai švietimo įstaigose pagal poreikius nemokamai naudojami kompiuterių klasėmis, sporto salėmis ir mokytojų dėmesiu. Kodėl valgyklose jie turi traukti iš kišenės piniginę?

Galiausiai, mokytojai, dirbantys su įvairiomis moksleivių grupėmis, turi formuoti bendrą švietimo sistemą. Būtent šie žmonės su mokslininkų, susipažinusių su šiuolaikine moksline literatūra, pagalba turi tvarkyti mūsų palikuonių ugdymą. Pedagoga, kurie per savo karjerą nėra padėję niekam nerūpinčiam ir netoli iškritimo iš mokyklos buvusiam mokiniui įstoti į universitetą, neturi nei moralinės teisės, nei jokios patirties spręsti dabartines valstybės švietimo problemas.

Žinoma, galima ir kitų gerų dalykų sugalvoti: privalomas ikimokyklinis švietimas, universali išmoka vienam būreliui, korepetitoriuo poreikiu mažinimas. Apibendrinant: Lietuvos švietimo ateitis priklauso nuo to, kiek mes sugebėsime įveikti savo baimes, savanaudiškumą ir trumparegiškumą ir kiek sugebėsime duoti būtent žemo socioekonominio statuso vaikams. Individualiai gelbėdamiesi švietimo nepataisytime.

Vaikų ateitis didžiąja dalimi priklauso ne nuo pažymių, geriau išlaikytų egzaminų, o nuo socialinės aplinkos, tėvų piniginių, ryšių. Ko vertas šalies švietimas, jei šiuo atžvilgiu nuskriaustiems mažyliams mokyklose labai ką galime pasiūlyti?

Atlikus išvardintus žingsnius neturėtų būti sunku vyti Estiją, kopti į viršų ir stebinti pasaulį. Antraip, einant dabartiniu skaidymo keliu, net vidutiniai rezultatai už dešimtmečio atrodys kaip tolimas miražas. Šiuo metu mes panėšime į valstybę, kuri sveikatos apsaugos sistemoje nusprendė investuoti į plastines operacijas (nes jauni ir sveiki žmonės turi daugiau pinigų), o paskui stebisi dideliu mirtingumu ir prastais sveikatos rodikliais.

– SAULIUS PAKĖNAS –

Įprasti dirgikliai, neliečiamos žaizdos

XVIII tarptautinė Vilniaus tapybos trienalė Kauno paveikslų galerijoje

Išvietintas raudonos ir baltos spalvų kvietimas – užėik, čia mes „reflektuojame šiandienos skaudulius“ ir „siekiame sudirginti“. Ar pavyksta? Kuratoriai (Henrikas B. Andersenas, Krzysztof Stanisławski ir Meda Norbutaitė) kūrinių atsirinko negausiai. Galbūt tai pirmasis dirgiklis? Spalvingos pastarojo pusmečio Vilniaus parodos (pvz., MO muziejaus „Šito pas mus nebuvo“, Vytauto Kasiulio dailės muziejaus „Neįrėmintos“) bloškė į žiūrovus kūrinių gausa, o čia paliekant dalį tuščių raudonų sienų suponuojama, esą jos vertesnės už tai, ką ant jų būtų buvę galima pakabinti. Spalvinė agresija prieš tyrumą? Kraujo kvapas prieš paviršinės ramybės cukrų? Ką Šiaurės šalių, Lenkijos ir Lietuvos kūrėjai mato kaip vertą refleksijos, ką atranką atliekančios akys vertina kaip matytina, kaip tai rezonuoja? Žiūrovai taip pat kviečiami žymėti „labiausiai dirginančius“ kūrinius greta jų klijuojant juodus lipdukų kvadratiukus (lyg dėtum patiktukus-dirgintukus?).

Galerijos rūsyje, žaidžiant klasikiniu pašamonės tropu, pasitinka chtoniški didelio formato darbai. Ivano Anderse no drobės skiaučių klijuotės ir pastelinis koloritas rimuojasi su Čiurlioniu. Grubus pagrindas – it bulvių maišas, apkritęs lakuotų pauglės nagų blizgučiais, jai kyštelėjus ranką gilyn pro urbanistinės rutinos šydą („Grizlis“, 2024). Tačiau užuominos į gamtos skaudulius gan kuklios, parodoje vyraujantis antropocenas ją išskiria iš stiprėjančios priešingos krypties tarpdisciplininės srovės.

Praivros raudonos durys-siena pasičiumpa dėmesį ir veda į Jono Gasiūno vidinės nejaukos kambarį. „Space Oddity“ (2024) žvilgsnis prikausto – renesansinė moteris ar vidinio kalėjimo prižiūrėtoja, kosmoso vienuolė ar fechtuotoja su kasdienybe? Dirbtinis konstruktas nuožmiomis gyvatės akimis dar ilgai persekioja mintį. Tapatybės temą pagilina greta kabantis „Kosmoso kapelionas“ (2024) vangoku, švelniai prigesintu žvilgsniu: perkeistas vyriško ir moteriško prado santykis sugretinus papildo žemiško (ne)pažinumo ir kosminio (ne)šaltumo paradoksa.

Greta po sociokultūrinį antstatą žvalgosi Eglė Karpavičiūtė: jos nutapytos meninos NATO susitikimo fone sulaukia itin daug lankytojų patiktukų-dirgintukų („Kol aš tapiau NATO viršūnių susitikimą Prado muziejuje“, 2023). Parodoje jie ne kartą primena, jog atpažįstamumo ir satyros mišinys lankytojams rezonuoja labiau nei skaudulių ženklai. Galbūt tai natūrali, beveik automatinė tam tikro komforto akimirkos reakcija į žiūrovo sistemos susilietimą su atpažįstamu jusliniu dirgikliu? Neutraliau ar akademiskiau suvokiant dirginimą kaip „stimulą“, reakcijų laukas prasiplečia už įprastesnės „susierzinimo“ prasmės ribos. Galbūt panašiai natūrali gynyba nuo skaudinančių dirgiklių perviršio kasdienybe?

Vyganto Paukštės antras aukštas aidai pustuštėmis raudonomis sienomis, neradus jam tinkamų pakeleivių. Sutrikę „Begalviai“ (2024) pasienio dykumoje, praradę atpažįstamas tapatybes, šmirinėja ištikti ribinės būsenos. „Kasosi ausi“ (2024) artėjančios audros peizaže kalba apie sutrikimą sukeitus reikšminius akcentus. Viena vertus, kasdieniai mikroaktai susvarbinami (tiek kūryboje, tiek sulėtinti tempą kviečiančiose praktikose), kita vertus, teiraujamasi, ar neperžengta riba, pametant iš akių platesnį reikšminį ho-

rizontą. Panašų paradoksalumą kelia Paukštės žaidimai galva: ar protas pervertintas, ar persūdyta su populiarėjančiu raginimu neveikti „iš proto“, o gal subjektai neišvengiamai artėja link išprotėjimo?

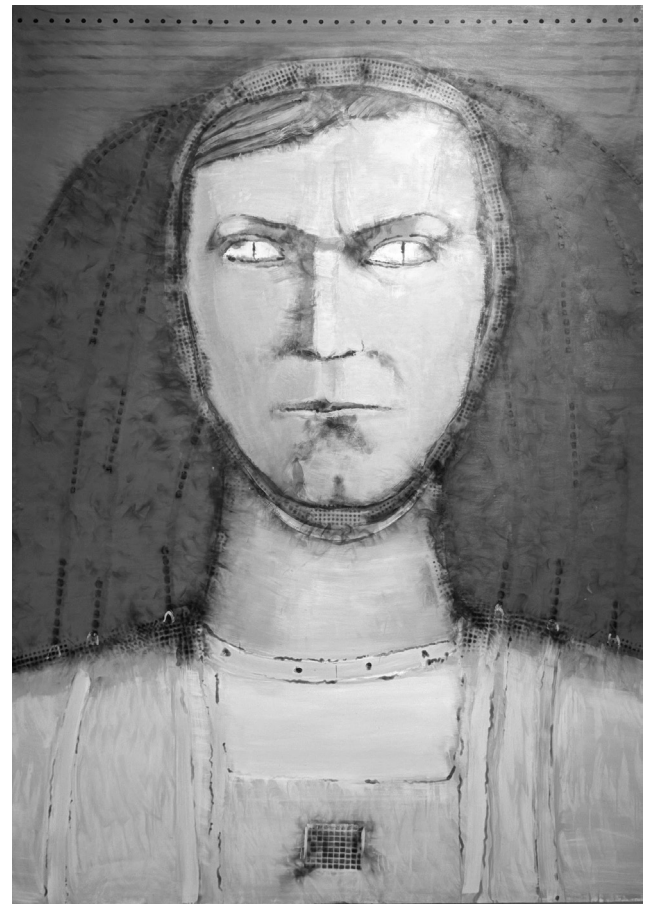
Trečiame aukšte mintį apie stimulą ir atsaką pratęsia plokščių lenkų pastelių salė, pasitinkanti erotika. Patiktukų-dirgintukų gausu ties Martynos Czech „Janewenus Doeaphrodite skrodimu“ (2022): pražergtas moters kūnas Veneros kriauklėje, kapojamas mirties kranklio, vis dar kraujuoja penetruotas rozės. Nuogo kūno gausa ar groteskas mene vargu ar begali pretenduoti į provokaciją. Kita vertus, dirgikliu gali tapti tai, kad su kūniškumu susiję tapatybiniai skauduliai vis dar intensyviai reflektuojami būtent tokia forma.

Salės gale Anios Grzymałos „Saulės ir mėnulio karių kova“ (2022) ekspozicijos kontekste labiau primena dviejų vyrų glamones nei imtynes. Čia pat susimąstau: negi tai vienintelė karo refleksija visoje parodoje? Galbūt ieškau pernelyg tiesmuko atspindžio? Ne jau tema per skaudi, pernelyg dirgina šio regiono kūrėjus, kad jos sukelta vidinė sprogimo banga prasisunktų dažais? Literatūroje, ypač poezijoje, pastarųjų metų reflektyvūs žvilgsniai krypta būtent ten. O gal kūriniai šia tema neperžengė kuratorių atrankos kartelės?

Kitoje salėje Stasio Eidrigevičiaus kūrybai skiriamas dėmesys nustebina, turint omenyje ką tik Panevėžyje atidarytą menininko vardu pavadintą muziejų su išsamia retrospektyva. Salės galus įrėminusi Henriko Čerapo juoduma – dar viena nuoroda į „skaudulius“, aktualumu peržengiančius laiko ribą.

Vis dėlto vertikali parodos kulminacija pasiūlo vieną kitą šviesos jungiklį apgraibomis slenkantiems sekuliarus pasaulio prieblanda. Ewos Miazek „Amazonių kapinių kasinėjimais“ (2023) rezonuoja su Gasiūno darbu tiek dėl išsklidusių linijų, tiek dėl kosminės moters fenomeno nagrinėjimo. Kaip ir Paukštė, kūrėja atskiria veidus nuo figūrų. Belytės skafandrus dėvinčios būtybės adoruoja spalvingą praeities kūną, išlaikiusį daugiau žmogiškumo ženklų. „Teritorijos žymėjimas“ (2023) – itin taikli sakralios geografijos refleksija, bandymas grįžti prie lenkiškojo krikščioniško sando. Bet šulinys nusekęs: akmenys tebestūkso, forma atpažįstama, tačiau po dangčių dvasių atgavinti galinčių vandenų nebematyti. Klausyklos, turinčios sutaikyti su absoliutu, primena politinės galios sostus, o aplink – vien verslaujantys pragmatikai ar abstrahuoti būreliai, laukiantys – bet vargu ar išganymo. Įdomu, ar melsvos salelės kampe, kontrastuojančios su centrine tuštuma ir dykumos koloritu, suponuojama idealizuojamas negyvenamas salas, neragavusias misionieriško žodžio? Įtemptas drobes vidinėms refleksijoms eksponuoti kūrėja subtiliai verčia taktiomis užuolaidomis joms pridengti.

Dar vienas jautrus žvilgsnis į žaizdotą kasdienybę – Torbeno Ribės „Peizažas su Paul Smith striuke (naudota)“ (2023). Išdidinta nyki faktūriška lignoninės siena, kurios kampe slenkantis ligos prislėgtas žmogus atrodo bejėgis – dangaus karalystei staigiai artinantis belieka vaikiška ranka nusipiešti vilties debesėlį. Darbas tiek vaizdu, tiek tekstu primena, kad sintetinis aparatas pergyvens jo dėvėtoją, į

Jonas Gasiūnas. Space Oddity. 2024. Autorės nuotrauka

pirmą planą iškeliamas prekės ženklas, o žmogaus vardas lieka nežinomas. „Kūdikų vaikštyne“ (2022) ir „Gustav Klimt“ (2022) skamba kaip nuorodos, aktualizuojančios ekspresionistinius Jaspero Johnso darbus („I-box“ (1962) ir „Vėliava“ (1954/1955)). Mažėjant gimstamumui vaikštyne neberekalinga, popierinės spaudos skaitoma vis mažiau, o faktams prarandant reikšmę save patogiai (per)konstruoti nesudėtinga, viskas nukainojama. „Autoportretas su sąskaitos numeriu“ (2023) primena kalėjimų ar koncentracijos stovyklų tatuiruotes – ligos patale esybei pamažu tirpstant, įkalina ne tik kūnas, bet ir atsaini sistema. Prie šių darbų patiktukų-dirgintukų vos keli.

Nors atliepą kelia (arba ne) konkretus kūrinys, nebūtinai jo tema, paskutinis mane dirginantis parodos įspūdis – kaip prasilenkia kasdieną asmeniškai daugelio liudijami didesnio ar mažesnio egzistencinio svorio iššūkiai su juos reflektuojančiu, neretai devaluotu, diskursu.

– EGLĖ ELENA MURAUŠKAITĖ –

XVIII tarptautinės Vilniaus tapybos trienalės Šiaurės šalių, Lenkijos ir Lietuvos menininkų paroda Kauno paveikslų galerijoje (K. Donelaičio g. 16, Kaunas) veikia iki spalio 27 d.

Tas pats – šauti ar ne

Slovėnų režisierius Jernejus Lorenci, lietuvių publikai jau pažįstamas iš spektaklio „Eichmanas Jeruzalėje“, Nacionaliniame dramos teatre pastatė „Svetimą“ pagal Albert'ą Camus. Vos pradėjusi žiūrėti galvojau, kaip smarkiai esame išlepinti talentingų Koršunovo ir Nekrošiaus darbų. Scenoje puslankiu stovėjo kėdės, aktoriai sėdėjo lyg terapinė grupė, o spektaklis, atrodė, bus viso labo knygos skaitymai. Ką gi, dar kartą perskaityti šį puikų kūrinių, kad ir su aktorių pagalba, nėra labai jau blogai – apsisprendžiau kentėti. Vėliau veiksmas įsivažiavo, nors nuobodulys visiškai neapleido. Iš pat pradžių atrodė, kad nebus jokio revizito, spektaklis kuriamas minimalistinėmis priemonėmis – mikrofonais imti imituoti mūsų garsai, atsirado šiek tiek vandens, juodžemio, vaikiškas pripučiamas ratas-gulbė, peilis ir revolveris, plastikiniai maišeliai įkalčiams, vienkartinės pirštinės. Antroje dalyje eksploatuojama „Senukų“ parduotuvė primenantį estetika – šalti, metaliniai paviršiai, vežimėliai, užrašas SAULĖ (prekybos centro užrašo mastelis), smėlis, gėlių gaivinimo purškikliai – netyčinė aliuzija į „Saulę ir jūrą“, nors vaizduotos tik nusikaltimo aplinkybės, Alžyro karštis.

Per spaudos konferenciją režisierius išsakė pagirtiną mintį: nenoriu daug kalbėti apie spektaklį, nes pats spektaklis turi visa tai pasakyti. Vaidinimo metu į akis krito netikėti kūrinio aspektai – pagrindinio veikėjo Aspergerio sindro-

mas, socialinis nesaugumas, rasinė neapykanta arabams – visgi, man rodos, tai ne visai tie aspektai, kurie buvo svarbiausi Albert'ui Camus. Režisūra turi teisę juos išryškinti, kaip ir bet ką kitą šiuolaikiniame teatre. Tik ar tikrai Aspergerio sindromą turintys suaugusieji, jau išmokę laikytis taisyklių ir itin jomis pasikliaujantys, linkę imti ir spontaniškai nužudyti? Kai pirmą kartą skaičiau „Svetimą“ – tai galėjo būti kokiais 1997-aisiais, – ir į galvą nešovė, kad veikėjui gali būti būdingas koks nors autizmo spektro sutrikimas; juolab apie juos tuo metu ne ką ir nežinojau. Kita vertus, šiandien egzistuoja pavojus nustatyti diagnozę beveik bet kurio literatūros kūrinio veikėjams, nors gal autoriaus sumanymas visai su tuo nesujęs. Tuomet į užrašų knygelę išsirašiau vienintelę citatą: „Man buvo tas pats, šauti ar ne.“ Bet ji man bylojo ne apie neuroįvairovę, o apie egzistencinį pasaulio absurdo suvokimą, apatiją gyvenimui, nusikaltimo atsitiktinumą. Merso nušovė žmogų, kad prieš mirties bausmę pajustų, ką reiškia gyventi, – maždaug taip tada supratau. Arba buvo paveiktas saulės, sielvarto ir subtropinio Afrikos klimato. ►

Iš bloknoto (49)

Nors jau rugsėjo vidurys, tebejučiame švelnius ir šil-tus vasaros atokvėpius. Ta dviejų sezonų sumaištis itin būdinga pajūriui. Esu Palangoje, svetingoje „Dailėje“ (namas, kad ir sovietinis, – su liftu). Iš ketvirto aukšto lodžijos matau vien tankią pušų lają bei purias viršūnes, visokio gyvenimo pilnas: paukščiai, paukšteliai ir voverės, prie visokių orų pripratę, čia savaip kuriasi – kas ilgam, o kas tik laikinai. Pabunda, apsitvarko – ir į darbus. Tirštos pušų šakos linguoja, plakasi, kelia nerimą ir rodo oro permainas, vėjų kryptį. Aš taip pat šioki tokio darbo atsivežiau. Lagamine ir galvoje. Norėčiau dar kartą atsisveikinti su neseniai mus palikusiai bičiuliais, prisiminti keletą kartu išgyventų įvykių.

Kažkaip lėtai, tyliai išėjo dailėtyrininkė Ingrida Korsakaitė, ilgokai pragulėjusi medikų priežiūroje. Turėjusi šeimą, sulaukusi ir spėjusi pasidžiaugti anūku, ji gan anksti atsisakė viešo gyvenimo, nebeturėjo energijos dirbti, paliko neužbaigtų darbų. Ir tai suprantama, kai pagalvoji, kokių sunkių ir netikėtų išbandymų jai lėmė likimas. Ingridą pažinojau iš pat vaikystės, nes mūsų tėvai buvo pažįstami nuo seniausių laikų; abi mokėmės Salomėjos Nėries mokykloje, atostogaudavom Palangoje toje pačioje Simono Daukanto gatvėje, tik ji Rašytojų viloje, o aš su tėvais – Mokslų akademijos. Per tvorą. Bet artimiau bendrauti pradėjom po studijų, kai Ingrida baigė Iljos Repino dailės institutą Peterburge, o aš – teatrinį institutą Maskvoje.

Pamenu, kartą buvau pakviesta į vakarėlį Korsakų namuose Tauro kalne, kai Ingrida iš Leningrado atsivežė supažindinti su tėvais ir draugais scenografą Igorį Ivanovą, savo būsimą vyrą. Tą vakarą ramiai šokom, gėrėm vyną, patyliukais rūkėm balkone. Ingrida atrodė labai graži – aukšta, tiesi, skausaus šviečiančio veido, laiminga, kaip ir jos Igoris. Netrukus jis atvažiavo į Vilnių gyventi ir dirbti. Bet ilgainiui jaunavedžių gyvenimas ėmė irti, nesusklostė laimingai – labai jau jie buvo skirtingi, ir atėjo sunkių skrybių diena.

Gan uždaro būdo Ingrida sunkiausiai smūgius mokėjo ištverti santūriai, nesiskųsdama, kaip tikra liuteronė (juk Korsakai – nuo Biržų). Ilgus metus kantriai prižiūrėjo mamą, paskui – sergančią Jurgą, išgyveno dramatišką atsisveikinimą su ja. O guodė ir palaikė ją antrasis vyras Rimvydas Racėnas ir jų duktė Radvilė su šeima. Liūdna, kai pagalvoju, kad nebesusitiksim nei mūsų sode Ežerėliuose, nei Korsakų Turniškėse, kur būdavo taip gera verandoje ar pievelėje prie namo šnekėtis apie tai, kas mums aktualu, gurkšnojant kavą ar vyną, kvėpuojant tirštu pušyno oru. Įžymioje senoje medinėje Korsakų viloje Ingridą lankydamo dailininkai Valiai, Galkai, Žilytė ir Steponavičius, o po monografijos „Išėjimo dailė“ pasirodymo čia ne kartą lankėsi ir „išėiviai“ – fotografas Algimantas Kezys, Vladas Žilius bei kiti ir, aišku, Stasys Eidrigėvičius.

Svarbų vaidmenį visose Ingridos erdvėse vaidino mylimi katinai Trolis ir buvusi Jurgos numylėtinė Lūšis. Atvažiuodavo čia klasės draugės Gražina Mareckaitė, Virgilija, vadinama Gėlyte, su vyru kompozitoriumi Kęstučiu Makučiu, Inga Chadaravičiūtė, kurią Ingrida globojo, nuo seno pažįstami literatai. Kurį laiką drauge dirbome Istorijos institute Menotyrų sektoriuje, paskui Kultūros tyrimų institute (keliskart pervadiname), kur Ingrida pradžioje vadovavo mūsų puikiųjų dailėtyrininkų skyriui. Kurį laiką rimtai sportavome pasirinkusios irklavimą, buvom prisiiršusios prie skurdžios, bet kažkuo patrauklios irklavimo bazės Kosciuškos gatvės pradžioje. Treniruotės vykdavo Neryje bet kokių oru, kartais net ledų „tortams“ nuo Baltarusijos plaukiant, o žiemą – senajame „Dinamo“ stadione karstantis kalneliais.

Gan griežta, uždara ir santūrų Ingridos būdą atliepė ir jos profesinė aistra – grafika. Šioje srityje daugiausia yra nuveikusi: rašė „Lietuvos dailės istorijos“ skyrius, išleido pirmąją knygą apie Joną Kuzminskį, vėliau keletą albumų ir monografijų apie grafikus Stasį Krasauską, Arūną Tarabildą, Rimtį Gibavičių, kitus. Ypač jai rūpėjo ir įdomi, bet anuomet truputį apleista sritis – vaikų knygų iliustracijos. Stažavo Miunchene ir Čikagoje, o kai dar plačiau jai atsivėrė durys užsienio kelionėms, nemažai rašė ir apie išėjimo pabendrauti; su kai kuriais iš jų jai teko Amerikoje pabendrauti; o man įstrigo įdomūs Ingridos kelionių išpūdžiai, pasakojimai apie nuostabųjį Viktorą Petravičių, kai grįžo iš Amerikos. Rašė protingai, atsakingai, visuomet įsigilinusi į objektą, kartais – labai jautriai. Iš šalies žiūrėdamas pro santūrų ir visuomet taktišką elgesį ne iš karto tą jautrumą pamatydavai, bet aš asmeniškai jo esu patyrusi net kelis kartus. Kai po trijų bandymų įstojau į Dailininkų sąjungą (man tai buvo itin aktualu, kad nebūčiau apšaukta „tunejadka“) ir Konstantinas Bogdanas jau paspaudė ranką sveikindamas, muvi su Ingrida išėjom iš posėdžio į Tado Kosciuškos gatvę, ir ji ištraukusi iš rankinuko man padovanoto mažytę Rusijoje išleistą antikvarinę knygutę apie Mstislavą Dobužinskį. Vėliau, žinodama, kad Muzikos ir teatro akademijoje dėstau japonų teatrą, padovanoto iš Japonijos atvežtą didelę plonyčio audinio nosinę su tradiciniu geišų žydinčiam sode motyvu, o per kitą gimtadienį – seną prieškarinio leidimo knygutę rusų kalba apie japonų teatrą. Mane tos dovanos iš tiesų kaskart labai sužadindavo.

Netikėtai, akivaizdžiai per anksti mus paliko Rolandas Rastauskas. Išėjo ir išsinešė su savimi vieną tokią spalvą, visą šimto spalvų paletę, kokios mūsų kultūriniam gyvenime jau niekas nebepakartos. Pasakyti apie jį – poetas ar rašytojas – būtų tikrai per maža. Jis buvo *kitoks*. Jis buvo *kūrėjas*. Nuo pat jaunystės laisvamaniškai nusiteikęs, Rolandas bandė natūralų savo laisvės siekį įtvirtinti tekstuose, sukūrė pirmąją lyrinę hipišką nuotaukų pjesę, pasak Sauliaus Macaičio, „skriejančiu“ pavadinimu „Lenkynių aitvaras“, vos 18 metų būdamas. Jaunimo teatre ją režisavo Dalia Tamulevičiūtė, scenografiją kūrė ne kas kitas, o Vincas Kisaruskas, formos meistras. O ir po to jis visą gyvenimą grėžėsi į teatrą, dar kelis kartus bandė dramaturgijos žanrą, netradiciškais būdais skverbėsi į teatro pasaulį, sudėtingus, prieštarigus savo santykius su teatru originaliai įvardijo pjesėje „Bermudų trikampis“ ir taip pat pavadino savo knygą apie teatrą. Savo žinių, meninių potyrių ir išpūdžių gausą, kūrybiškumo proveržius stengėsi įtvirtinti, išpausti, palikti kitiems kaip savo minčių ir išgyvenimų liudijimą.

Iš esmės visur esantis, veikiantis, dalyvaujantis ir komunikabilus, Rolandas buvo labai uždaras. Ir savaip vienišas savo judriame gyvenime. Manau, tai patvirtintų ir jo artimesni bičiuliai, nes save, savo slaptus troškimus ir skaudulius, pasak vienos įžvalgios moters, jis „dangstė visokiausiais vualiais“. Kaip rašytojas vienišius. Apie save yra rašęs, kad vienatvė yra „sąmoningai prisiimama kaip vėžlio šarvas [...]“, jis vaikščiojo po pasaulio miestus, įdėmiai juos tyrinėdamas ir išjaušdamas, vis papildydamas savo neramaus, tarsi alkstančio intelekto skrynią (tuo būtu panašus į Tomą Venclovą). Ir tikrai atsiverdavo tikrai savo kūryboje – knygose, itin kruopščiai parengtuose performansuose – taip pavadindamas jo raiškį savo kūrinių skaitymus su talentingai improvizuojančio Arkadijaus Gotesmano būgnų palyda ar kitais kūrybingais talkininkais. Kartais atrodydavo manieringas, bet ir šį savo bruožą knygoje „Privati teritorija“ paaiškino: „Kiekvienas tikras vienišius

yra manieringas natūralus. Arba – natūraliai manieringas.“ Niekas nesukurs tokio atviro ir įžvalgaus Rolando portreto, kaip tai padarė jis pats.

Jam visuomet rūpėjo gerai, efektingai atrodyti (kai prare-tėjo buvusios tankios tamsios garbanos, jis nebesiskyrė su elegantiška kepe), iš tolo matytis, daryti įspūdį. Tai reikalauja susikaupimo, tikslingo veikimo, o iš čia ir egoizmo, ir narcisizmo atspalviai.

RoRa neatsirado tuščioje vietoje, pamatą paklojo kryptingos studijos (anglistika), kelionės atvirom akim, gilus domėjimasis visokiais kultūros ir meno dalykais, lyg nujaučiant, kad visa tai tarnaus ne tik kūrybai, bet ir pasirinktam gyvenimo būdai. Galimybė tapti pasaulio žmogumi, kuris visur randa vietą, supratimą, globą ir pagarbą. Įsivaizduoju, kaip jį, tokį intelektualą ir estetą, mylėjo klaipeidiečiai studentai, kiek daug iš jo gaudavo pasaulio pažinimo ir supratimo, mokėjimo dirbti ir stebėti gyvenimą bei rimtai ir sykiu ironiškai juokaujant jį ragauti.

Man taip atrodo, kad Rolando savotišką, permainingą charakterį formavo jūra, prie kurios jis Palangoje gyveno daug metų. Smilčių g. 4. Šis adresas ir telefonas daugybę metų gyvuoja mano užrašų knygutėje. Palangoje esame susitikę daug kartų. Kartais – vilos „Ramybė“ stilingoje kavinėje pas Arvydą su vynu ir geru džiazu, kartais svetinguose Dvarionų namuose Birutės gatvėje, kur name ir sode leido laiką ne tik šeiminkai, bet ir jų draugai bei mokiniai, vaikų draugai, o paskui ir kitos kartos mokiniai. Kartą mudviem su Aldona sėdint sode pro vartelius iškilmingai įžengė Rolandas, tada jau vadinęsis RoRa, su baltu kostiumu ir juodu gedulo kaspiniu atlape. Ir mudvi stačiai apstulbom nuo jo vaizdo: o juk buvo Juodojo kaspino diena! Jis mėgo tokius ekstravagantiškus, teatrališkus gestus. Todėl žavėjosi ir visokiais būdais skatino tokio klaipeidiečio keistuolio Beno Šarkos neteatrinėse erdvėse kuriamą teatrą, tikriau, kažkokius sunkiai įskaitomus performansus. Rėmė Beną ir bendradarbiavo su juo. Beje, net du kartus moderavo mano knygų pristatymo vakarus „Ramybės“ klube. Pirmą kartą – „Iš teatro ložės“ apie scenografiją, kurios nebuvo spėjęs paskaityt, užtat šiaip truputį juokingai improvizavo apie scenografiją, o kitą kartą – įdėmiai perskaitęs mano „Atminties šulinius“, rimtai svarstė ir uždavinėjo man ir publikai įdomius klausimus.

Daug pavasarių susitikdavom ir tarptautiniuose teatro festivaliuose Torunėje. Ir parodose. Paskutinį kartą – Romualdo Lankausko parodoje „Titanike“. Mokėjo ir šmaikščiai britiškai, ir karčiai lietuviškai juokauti. Bet svarbiausia jam buvo pačiam kurti, pačiam rodytis, stengiantis kuo netikėčiau, kuo raiškiau pateikti medžiagą ir idėjas. Čia jis buvo nepakeičiamas. Vartau vienos ponios paskolintas RoRos knygas. Mažas ir didelės. Nelengva skaityti sudėtingo stiliaus, kartais painius, sapniškus jo tekstus, kurie svaido tave iš vienos sodrios erdvės į kitą, tu čia klaidžioji lyg po keisčiausių personažų apgyventą vešlį pievą, sutinki suveltus ir sušukuotus, džinsuotus ir frakuotus, su vardais ir juokingom pravardėm. Nardai nuo vieno įvykio prie kito ir stebiesi, kaip visa tai tilpo jo galvoje. Bene pirmojoje jo pozicijos knygutėje „Albumas“ yra tokios nuostabios eilutės:

*Gera užmigti
Su eilėraščio nuolauža burnoje
Ir pabusti neužmiršus nė žodžio*

Su ta nuolauža burnoje jis ir gyveno, su ja ir išėjo.

– AUDRONĖ GIRDZIJAUSKAITĖ –

► Romano siužeto nuosekliai laikomasi tik pirmojoje spektaklio dalyje. Natūralioji Mari (akt. Vaidilė Juozaitytė) gerai vaidina koketę, mąstytoją, seksualinį susidomėjimą ir savinimąsi. Vienas iš Merso kaimynų, Salamanas, muša šunį, kitas, Reimonas, – meilužė ir jos broli. Šiuolaikinei akiai tai smurtas, bet nubraukus bent 80 metų – Alžyro kasdienybė. Merso tarsi ir nebūdingas jėgos demonstravimas, bet nebūdingas ir jautrumas. Miela, kad spektaklyje, kuriame svarbiausias įvykis yra šūviai, neišgirstame jų garso – tik apšvietimo pasikeitimą. Nuostabus finalinis motinos (akt. Diana Anevičiūtė) monologas, tiksliau, knygos pabaigos skaitymas – stipriausia dalis. Pokalbyje su Daiva Šabasevičiūte režisierius sako: „Aš tikiu bendruomene. Viskas, ką (svarbaus) turime, – tai kiti.“ Humaniška, bet visiškai priešinga Sartre'o pozicijai „Pragaras – tai kiti“; ganėtinai svetima ir Camus filosofijai. Dievo klausimas spektaklyje interpretuojamas vulgarokai, kapeliono vaidmens iš viso nėra. Paradoksalu, nors parašytas iš ateistinės perspektyvos, pauglystėje „Svetimas“ man sužadino Dievo alkį, veikė kone religiškai.

Komisija (akt. Dainius Gavenonis, Birutė Mar, Augustė Pociūtė) su nusikaltimu elgiasi taip, kaip mūsų abiturientai

su lietuvių literatūra egzaminu metu. Nors gal labiau kaip mokytojai, kurie tiksliai viską žino ir iš anksto išmano, geba panaudoti klisės, nes kitaip ir būti negali. Uoli ir daili sekretorė-robotė (akt. Augustė Pociūtė) neurotiškai prižiūri komfortą – nešioja šiaudelius, įkalčius ir kitaip palaiko tvarką. Komisija įtvirtina interpretacijos konfliktą – jie primeta nusikaltėliui ir liudininkams savo išankstinį žinojimą, pasiremdami išmokta morale, bet nesuabejodami jos pavidalais. Merso spektaklyje kažkodėl vaizduojamas kaip kone neįgalus – į visus klausimus atsakinėja tik „taip“, „ne“ ir „nežinau“ (galioja prielaida, kad tai – autizmo požymiai). Liudininkams asistentas verčia į anglų kalbą, turbūt išreiškiant funkcionierišką apdairumą, bet visiškai nematant žmogaus. Kaltinamasis ir liudininkai nuolat apipurškiami vandeniu – gėlių gaivikliu, tarsi turėtų tik augalo sąmonę. Smėlis su juodžemiu sudaro kontrastą – kaip ir blizgantys konfeti su mirtimi, balta ir juoda.

Albert'o Camus kalboje, pasakojtoje atsiimant Nobelio literatūros premiją, yra tokios eilutės: „Ir dažnai tas, kuris pasirinko menininko likimą, nes jautėsi esąs kitoks, netrukus supranta, kad negali išsaugoti nei savo meno, nei savo kitiškumo, jei nepripažįsta, kad yra toks pats kaip kiti.

Menininkas glaudžiasi prie kitų – tarp grožio, be kurio negali apsieiti, ir bendruomenės, nuo kurios negali atsiplėšti. Štai kodėl tikri menininkai nieko nesigėdija: jie privalo suprasti, o ne teisti. Ir jei šiame pasaulyje jie turi stoti į vieną ar kitą pusę, jie galbūt gali stoti tik į tos visuomenės pusę, kurioje, pasak išmintingų Nietzschės žodžių, valdys ne teisėjas, o kūrėjas, nesvarbu, ar jis būtų darbininkas, ar intelektualas.“ (Citata pateikiama programėlėje, o visa kalba – 1991 m. „Svetimo“ leidime, vertė Laima Rapšytė.) Guodžiantys žodžiai, ypač šiandien, kai toji visažinė komisija diktuoja gyvenimo standartus ir gėdina už tai, kad slapta mintyse įsivaizdavo artimojo mirtį. Kai teisiančiųjų itin daug, o aktyvizmas veikia destruktiviai. Menininką tai gali švelniai stumtelėti prie bendruomenės. Citata teikia vilties ir prieš rinkimus, kad ir koks absurdo ar „Šėpos“ teatras jie atrodytų.

– GIEDRĖ KAZLAUSKAITĖ –

Irmanto Gelūno nuotrauka

ALMA RIEBŽDAITĖ

Gintautui M.

Kai viskas susiveja

staiga pasijuntu
kaip Indijoje,
už lango lietus,
tolimi kaimynų balsai
primena giesmes kalnuose,
kylančias iš arbatmedžių plantacijų slėnių,
lyg šios būtų garai,
glostantys, besivejantys gyvatėmis
apie kūnus, didelis pasaulis
susirango ausyje ir tupi,
stebėdamas pats save,
gražų ir tyrą,
visą sušlapusį
katina

pirmapradis žmogus yra
toks kaip tu:
goslus, vėjo pašiauštais plaukais,
nepradęs instinkto, primenantis
laukinį šventąjį

argi ne palaima
po tūkstančių metų vėl sutikti tave
akimirka
prieš patekiant saulei

Turtingasai

kartą gyveno žmogus,
kuris vieno visko neteko,
antrą viską sugadino,
trečią viską pragėrė,
ketvirtą pralošė,
penktas viskas neteko gyvybės mūšyje,
šeštas pradingo be žinios,
septintas nukrito ir sudužo,
aštuntas buvo nukirptas,
devintas neapsikentęs viskas
pradėjo viską naikinti iš vidaus

galop visą viską visom prasmėm pra***,
atrado viską iš naujo

atsirado viskas iš naujo, gražus
naujas viskas, švelnus viskas,
gaivus, laukinis, nevaldomas viskas
iš švytinčio nieko

viskas buvo gerai,
viskas lingavo iš nieko išlindęs,
galėjo pavargęs žmogus
pailsėti nuo savo buvimo

todėl paprašė jam atlaužti dar vieną visko gabaliuką –
priėmė Visatos ostiją

apkvaitęs ilsėjosi, nesuprasdamas,
iš kur tokia daugybė visko
apsupo, glosto

ir viskas buvo lengvas,
ir niekas nebuvo sunkus

Trečias brolis

nieko negaliu padaryti: nuskendau,
dabar gyvenu po vandeniu
sotus

buvau trečias brolis kvailys,
dabar maudausi spinduliuos

vartau senas užrašų knygeles su daugybe
svarbių dalykų

ir kas gi liko,
auksas

atsikratyti,
nukrapštyti,
negali nulupti nuo odos
švytinčio

buvai, broleli,
paskendęs pelenuos,
juodas, suodinas

vingiavo upeliai
skruostais

nes kaipgi iš nieko
kažką padarysi

sumeistravai pasaulį
netyčia

Lelijos žiedas

virtuvėje
jis man regisi toks begalinis,
nors ir turi baltą karališką formą,
toks beribis ir sykiu toks mano,
gera gerti arbatą
išsivadavus iš kvailo ir beprasčio
„netekau visko“,
nors žiedlapiai byra

taip, tai skrynelė,
prieš tūkstantį metų, prieš gaisrą,
prieš tvaną, kuri buvo
visas mergaitės pasaulis,
bet skrynelė priaugo pasaulio:
papuošalų dėžutėje subrendo galingas ažuolas,
į kurį kirto perkūnas, jį pašventindamas,
pražydo erškėčiai liūdni,
tie patys, ant Kristaus galvos –
tarp juodo sukrešėjusio kraujo
išsiskleidė rožinis tyrumas –
daugiau jau nieko neprarasiu!
ak, naivios mirusios rožės,
jūs taip tikėjote gyvenimu ir amžinybe –
tai nesuderinama!
jū dar galima rasti prie apleistų šulinių,
į kuriuos šoka varguoliai,
pažįstu vieną
gilų tamsų skambantį šulinį,
kurį laiką ten, anapus, toli,
gyvenau

dabar gi puotauju šičia

Laiškas

pro vasaros plyšius jau sunkės ruduo,
kai pastebėjau kažką nuvytusį, gražų

parsinešusi namo
pradėjau domėtis,
pasirodo, bandrenis, bičių draugas,
iš pilkųjų giminės,
pavadinau jį dangaus žydruoju

niekaip negaliu pabaigti skaityti,
suvilgytas ašarų amžinai trupa
dabar sausainėlis

tarsi meilės laišką
mano gyslose kažkas be atvangos
rašytų ir rašytų

Žydrasis bandrenis

bandreniui sunku būti savyje,
nes jis – gražus

jeigu bandrenis būtų valgomas, mano akyse
jis lengviau galėtų
būti savyje, lengvai jį perkeisčiau

žvelk į bandrenį
bitės akimis

ką galvoja ir kaip šitame pasaulyje jaučiasi kamanės,
o čivyliai, o pečialindos, nardančios tarp „Gailiūno šaslos“ kekių

jau darosi neįdomu, ką galvoja žmonės:
du šimtai tūkstančių metų jie galvoja ir galvoja tą patį

geriau pagalvokim,
ką žolės, ką lapė, ką kuoja galvoja,
ką galvoja katė mėnulyje

o dabar lėtai iškeliaukim iš proto,
kad galėtume švelnūs būti,
pagalvokim, apie ką negalvoja žmonės

Pasitraukti artyn

Ir staiga – viskas gerai!
Staiga – visi draugiški.

Aplinkui tiek daug visko vaiskaus,
sunkaus visko, įsišaknijusio,
nelenda į akis
niekas tamsus ir lengvas,

šiltas niekas skalauja
kūną žodžiais
„pieno puta“,

viską ištvėriau,
meilės stebuklo akmuo
toks šviesus,
Dieve,

tavo vienatvė lengvesnė.

Somerset Seedless

šituos kambariuos
baigiasi vasara,
jau nuvyto sukatžolė,
sustiro geltonžiedis barkūnas,
nužydėjo tulpmedis,
nukrito juodos šilkmedžio uogos,
puošmedis tuoj pasidabins,
prinoko sunkios „Juodupės“ kekės,
žalios atgaivą teikiančios „Veldze“,
geltonos „Gailiūno šasla“,
paukščių giesmės nutilo,
tik pelėda apleistam sode su vaikais naktį ūbauja,
nieko neliko romantiško apie medų,
piktos bitės įniršusios visatoj sukasi,
mėlynos uogos, ir tos ima raukšlėtis,
Viešpatie, tu apiberi mane bučiniiais,
pro į rudenį pravirą langą
popso melodijas groja radijas,
viskas laikina, viskas laikina,
padvelkia nieko sotus
amžinybės vėjas
(tai ne mintis!):
ši vasara niekada nesibaigs

sapnavau vynuogynus
Arkadijoj, versmę

lyg būčiau verta tavo švelnumo dieviško:
vasarą visam laikui,
meile mano

Šitam pasaulyje

yra graži beribė sąmonė
lyg vandenynas,
beribė sąmonė, kuri talpina
kvailą viską šviesų
ir juodą nieką švelnų,
šitam pasaulyje
yra graži beribė

tereikia tiek nedaug –
tik nusirengt, tegul gyvena tavo marškiniuos
juodi karališki žalčiai!
tereikia tiek nedaug nuogam:
lietaus ir saulės, trupučio uogų,
ir bus bedugnėje gerai,
labai gerai

Maudos mantra

vasaros projektas sėkmingai žlugo
atverdama nežinomybės žaizdą

švelnūs yra
ant Rasos medžio
lašai dėmėtiosios maudos

iš lėto skverbiasi Sokrato gyslomis
Visatos pakrašty
pasakyk, ką žinai
pasakyk, ką žinai

maudos mantra maudosi tavo lūpose
nieko

GERTRUDE STEIN

Apie Gertrude'os Stein (1874–1946) kūrybą kalbėta, kad ji „nepaskaitoma“ ir neturi jokios intelektualinės vertės. „Skirta nenormaliam protui“, literatūrinis idiotizmas – taip jos poeziją yra apibūdinę kritikai. Pati Stein romane „Amerikiečių formavimasis“ (*The Making of Americans*, 1925) – beveik tūkstantį puslapių apimančioje dviejų šeimų istorijoje, turinčioje autobiografinių elementų, – į vienos veikėjos lūpas įdeda mintį, kuri turbūt puikiai atitinka ir autorės požiūrį į kūrybą: „Rašau sau ir svetimiems.“ Stein pirmiausia rašė sau, nes tai jai teikė gryniausią pasitenkinimą, ir svetimųjų auditorijai, kuriai jos kūryba dažnai nebuvo iki galo pažini, nes įžengti į Stein pasakojimą – tai atsiderinti keistame pasikartojimų, dviprasmybių ir kalbinių žaidimų pasaulyje.

Paklaidžioti po Gertrude'os pasaulį, pasigilinti, kas per „patiekalas“ yra 370 eilučių eilėraštis *Sacred Emily* ir su kuo valgomas šis avangardas, įsigeidžiau ir aš. Išties šis patiekalas turbūt ne kiekvienam, nors ir, ko gero, desertinis: „saldžiausi ledai“. Eilėraštis pagardintas ne tik ledais, bet ir vynuogėmis, kriaušėmis, persikais su grietinėle, obuoliais ir net sviestu. Prancūziško pyragėlio receptas? Ne! Beje, tikrą receptų knygą parašė Gertrude'os partnerė Alice Toklas. Knyga turėjo ne mažesnę pasisekimą nei garsioji Stein „Alice B. Toklas autobiografija“. Po Gertrude'os mirties pokario Paryžiuje Alice, norėdama užsidirbti pinigų, išleido „Alice B. Toklas receptų knygą“ (*The Alice B. Toklas Cook Book*, 1954), ir ši tapo tikru bestselleriu. Ne tik dėl to, kad į knygą praslydo ir hašišo saldainiukų receptas, bet ir todėl, kad joje sudėta artima ir intymi 39 metų trukusi įdvių draugystė.

Pavadinimas „Šventoji Emily“ – aliuzija į poetę Emily Dickinson. 141-ojoje eilutėje Stein užsimena apie Dickinson: „Tokia puiki tokia puiki Emily“ (*So great so great Emily*), vėliau žaisdama frazėmis „saldesnė nei persikai ir kriaušės su grietinėle“ ir „putytė putytė putytė kas kas“ tarsi brėžia sąsajas su Emily seksualumu bei didžiąja jos gyvenimo meile – Susan Gilbert. Visas kūrinys yra žavingai raizgus sąmonės srautas, pripildytas ritmingų atsikartojimų ir kalambūrų kalambūrų. Manoma, kad eilėrašties yra skirtas Gertrude'os mylimajai Alice, bet ne tik; jame pasakojama apie savęs paieškas ir gebėjimą išlikti oriai, nepaisant visuomenės primetamų normų ir nusistatymų.

Šventoji Emily

[...]

Argonautės.
To per akis.
Suktas sakų raštas.
Raštas grožio.
Antpirštis ant visko.
Suktas antpirščiukas.
Užsuktas ant visko.
Apsuktas apie pirštą.
Suktas suktas.
Glamonėse laikyti.
Naktinį miestą.
Naktinį miestą stiklo.
Spalva raudonmedžio.
Raudonmedžio viduriukas.
Rožė yra rožė yra rožė yra rožė.
Mielybė maksimaliausia.
Maksi getrai.
Mielybė maksimaliausia.
Saldžiausi ledai.
Laiko raštis laiko raštis laiko raštis.
Vyk Vyk vielą vielą.

Saldesnė nei persikai ir kriaušės su grietinėle.
Vyk vielą vyk vielą.
Maksi maksimaliai.
Imti matuoti myluoti.
Matuoti myluoti.
Stalus sustatyti.
Išmaitinti.
Duona.
Tiks ir taip.
Puodelis to ar to.
Visiškai neteisėtos.
Putytė putytė putytė kas kas.
Slapčia sukištos nosys.
Visada.
Pagailėkit kalės.
Medalį gamina medalis.
Galiu galiu galiu.
Eini žaluma ir randasi raidė eini žaluma ir liaupsė ar
Garbė garbė garbė.
Duris.
Daryti.
Stalą padengti.
Drėgmėj trūnija.
Drėgmėj trūnija getrai ir keliai ir ritės ritutės ar puikūs šilko pamušalai.

Matyt panelėms panelėms.
Sviestą raityti.
Raityti.
Raityti.
Nutolti į tolius.
Matai ten.
Luiza.
Saulėta.
Buriuoti ar.
Buriuoti ar šnarėti.
Ryte ašarą ryti.
Taip imti ir sakyti.
Tauškalai.
Suderėta dėl a.
Plėšikai.
A aukščiau už b ir matomiau.
Smulkmės tau dainelės.
Džene.
Pažiūrėk.
Ne tik viena reikšmė.
Dienoj manoj.
Vėjo gūsis – malonumas.

Vertėja

ROBINSON JEFFERS

„Žmogus būtų geresnis, nuovokesnis ir laimingesnis, jei mažiau dėmesio ir aistros (meilės, neapykantos ir pan.) skirtų savo rūšiai, o daugiau – nežmogiškajai gamtai; žmonių rasė neilgai trukus išnyks ir nepaliks jokių pėdsakų, o didingas gamtos grožis tvers toliau“, – teigė amerikiečių poetas Robinsonas Jeffersas (1887–1962), didžiąją gyvenimo dalį pragyvenęs Kalifornijoje, Karmelio įlankos uolėtų krantų atokybėje, kur savo rankomis buvo pasistatęs granitinį namą ir Erelio bokštą.

Tylos daina

Išgerk tylos, gilios tylos
Ir jūrų marių pakraštį
Nepresimink senos gėlos
Ar tų vargų, kurie arti.
Šaltėnis nei vėsi migla,
Kurios banguojanti pala
Vyniojas klonyje žila,
Būk ateity.

Verksmuos praslinko Praeitis,
Pilna karščiuojančių sapnų.
Aure atskrieja Ateitis
Ant nevilties žvainų sparnų!
Tu mėgai vakarą: aušra
Antai; nakties jau nebėra:
Ir kam dar tau grėsmė, audra
Iš tų dienų?

O kol dar pilka rytuose,
Kol gaubia dar tyla kiemus,
Tu pasidžiauk nakties vėsa
Ir lauk naujos dienos ramus:
Ir čia, kur girių ramuma,
Kur driekiasi migla šėma,
Tau ši paskiausia vienuma
Atstos namus.

Dieviškai besaikis grožis

Žuvėdrų šokis audroje, maurojančių ruonių žaidimai
Virš okeano bangų ir po jomis...
Dieviškas besaikis grožis
Tvarko žaidimus, valdo likimus, verčia stiebtis medžius,
Kilti kalvas, ristic bangas.
Neįtikimas džiugesio grožis
Žvaigždžių ugnim sujungia lūpas. O tegu susijungia
Mūsų meilė, nė viena mergina
Neliepsnoja ir netrokšta meilės
Labiau nei mano kraujas tavęs šioje ruonių pakrantėj,
Kur sparnai lyg orinį tinklą audžia
Dieviškai besaikį grožį.

Kassandra

Pamišėlė išplėstom akim ir laibais baltais pirštais,
Įsikibusi į mūro akmenis,
Audrotais plaukais ir kreivaklyksme burna. Sakyk, Kassandra,
Kam rūpi, ar žmonės tiki

Tavo kartėlio versme? Žmonės iš tiesų nekenčia tiesos, jie mieliau
Sutiktų tigrą kelyje.
Todėl poetai tepa tiesą melo medumi; bet religijos
Prekeiviai ir politikieriai
Lyg iš vandens malūno lieja naują melą ant senų melų, o žmonės giria
juos už

Išmintį malonią. Ak tu, rupūžėle, atėik į protą.
Ne: vis maumosi kertėj savo kriaukšlį tiesos, atgrasų žmonėms
Ir dievams... Ir aš kaip tu, Kassandra.

Karmelio kyšulys

Nepaprasta daiktų kantrybė!
Ši nuostabi vieta išniekinta galybės priemiesčio namų –
Kokia ji buvo nuostabi, kai ją pamatėm pirmą kartą,
Nepalytėtas aguonų ir lubinų laukas, apsuptas švarių uolų;
Jokio įsibrovėlio, tik du ar trys besiganantys arkliai
Ar kelios melžiamos karvės, besitrinančios šonais į uolienu atodangas...
Ir dabar atėjo metas staiga paklausti: ar jai tai rūpi?
Nė kiek. Ji turi marias laiko. Ji žino, kad žmonės – potvynis,
Kuris pakilęs ilgainiui nuslūgsta, ir jų visi darbai
Suyra. O pirmykščio grožio vaizdas
Gyvuoja grūdėtoje granito sandaraj,
Saugus kaip begalinis okeanas, kylantis aukštyn mūsų uola. O mes gi:
Privalome nukreipti savo protus nuo pačių savęs;
Privalome nors truputį išžmoginti savo mintis ir tapti tvirti
Kaip uola ir okeanas, iš kurių mes buvom sukurti.

Vertė Lanis Breilis

Senienos ir naujienos (7)

Elena Ferrante. Nuostabioji draugė. Romanas.

Iš italų k. vertė Ieva Mažeikaitė-Frigerio. V.: Alma littera, 2020. 320 p.

Neapolis. Santykiai tokie gyvūniški, kad net sunku skaityti – moterys mušamos ir žeminamos, broliai už jas kovoja kaip už „šeimos garbę“. Na, man nelengva suprasti ir tiesiog džiaugiuosi, kad negyvenau toje kultūroje. Pagrindinės veikėjos santykis su drauge – konkurencija, erosas, tapatinimasis, pastanga būti panašiai – ir suprantamas, ir kelia kritinius jausmus. Viena mokytoja taip įvardina gabios mergaitės atsisakymą mokytis: „Grožis, kurį Čerulo nuo pat mažens nešiojosi galvoje, nerado kur pasireikšti, Greko, ir visas prasiveržė į veidą, krūtinę, šlaunis ir šikną, o ten jis greitai praeina ir paskui atrodo, kad niekada jo ir neturėjai“ (p. 265). Ne, netapau Ferrantės gerbėja.

Marjane Satrapi. Persepolis. Iš prancūzų k. vertė

Raimonda Kraujalienė. K.: Kitos knygos, 2011. 350 p.

Komiksas arba grafinis romanas apie XX a. pabaigos Iraną. Pasakojama augančios mergaitės akimis. Ferrantės apžvalgoje minėjau, kad nenorėčiau gyventi itališkos poravimosi kultūros sąlygomis; į Iraną bijočiau net nuvykti. Nors kultūra labai įdomi, komiksas tik dar labiau sustiprina domėjimąsi ja. Paralelė su Ferrantės knyga – „Persepolio“ laikas vėlesnis, bet abiejų romanų veikėjos sprendžia panašų konfliktą tarp *mokytis ir ištekėti*; „Persepolio“ veikėja daug sąmoningesnė, nors irgi gana anksti (be abejo, nesėkmingai) išteka – matyt, taip vis dar suvokiama galia, ir siekiama kompromiso – ir mokslo, ir santuokos. Paauglė tėvai išsiunčia iš Irano į Viena, nes ten saugiau. Išraiškingi veikėjos bendraamžių austrų pankų ir anarchistų portretai – jie nuolat burba kažkokius politinius lozungus, bet jų gyvenimiškos patirtys nuo emigrantės iranietės skiriasi kaip diena nuo nakties. Komiksas parodo, kad ir emigracija, ir likimas karo ar režimo apimtoje šalyje panašiai neigiamai veikia psichiką.

Viktorija Daujotytė. Kai rašai, nebijai.

Autobiografiniai tekstai. V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2024. 712 p.

Viktorija Daujotytė rašo greičiau, negu kultūrinė spauda spėtų publikuoti, – ir ją skaitant apima gėda dėl kai kurių toje spaudoje publikuojamų niekapliausių, neturinčių ko pasakyti. Skaitai ir mėgaujiesi kalba; knyga, atrodo, beveik priartėja prie atsiminimų romano, bet netampa juo. Gerai, kad pavadinta „autobiografiniais“, ne „patirties“ tekstais: pastarasis žodis per abstraktus. Ankstyvieji vaikystės patyrimai užrašyti taip aiškiai ir su tiek konkrečių detalių, kad apima

nuostaba, kaip galima tiek daug įsiminti, atkurti, rekonstruoti. Pasakotojai svarbus bendruomeniškumas ir pozityvumas, apie gyvenimo bendrakerelivius rašoma su meile ir dėkingumu. Jeigu ir minimos nuoskaudos, tai neminimos pavardės.

Gabrielle Zevin. Rytoj... ir vėl rytoj... ir vėl rytoj.

Romanas. Iš anglų k. vertė Viktorija Uzėlaitė.

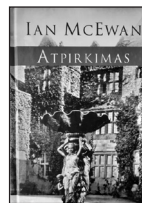
V.: Alma littera, 2023. 476 p.

Ėmiau skaityti, nes labai norėjau ko nors apie meilę. Nesitikėjau, kad vaizdo žaidimai gali turėti savitą poetiką, – nebuvau apie tai pagalvojusi. 1996-ųjų JAV, kompiuterinių žaidimų industrija dar tik prasideda: romano veikėjai kūrybingai aistringai arba nuostabiai apatiški. Miesto romanai (su agrariniais motyvais vaizdo žaidime), niujorkietiška šiuolaikybė, pikselių romantika, plėtojanti idėją apie gyvenimą kaip žaidimą. Šekspyro dramos, „Iliada“, Hokusai – natūraliai įpinami intertekstai; ir, žinoma, LGBT ir emigrantai veikėjai, kuriantys papildomus siužetus.

Ian McEwan. Atpirkimas. Romanas. Iš anglų k. vertė

Darius Kaunelis. K.: Jotema, 2005. 352 p.

Po „Pamokų“ perskaitymo tikėjau si ko nors menkesnio, bet išėjo atvirkščiai. Gražiosios epochos atšvaitai, nors Pirmasis pasaulinis karas jau įvykęs, artėja Antrasis. Dvaro idilė – su gan dirbtinėmis (žvelgiant šiandienos akimis) aistromis, manieromis, šeimos santykiais ir konfliktais. Lietuvių romanistams iš britų derėtų pasimokyti, kaip komponuojamas veiksmas – neskubriai, su skvarbiu atidumu aplinkai, kurią vaizduoji. Paskui – Diunkerkas, bombardavimo aprašai (padėjoje minimas ne vienas konsultantas), Londono ligoninė. Labai patiko, vien dėl apimties verta romano vardo; bet ir turiniu mėgavausi. McEwanas kaip nusikaltimo motyvą naudoja seksualumą: perversiška, todėl paliekanti veikėjuose įtrūkį.

Jeffrey Eugenides. Midlseksas. Romanas.

Iš anglų k. vertė Jonas Čeponis. K.: Jotema, 2006. 476 p.

Pasakotojas hermafroditas, todėl romanai neįprastas. Ligi keturiolikos metų augintas kaip mergaitė, tada išsiaiškinta, kad yra genetinis vyras (XY) su nepilnai išsivysčiusiais lytiniais organais. Apie lytiškumą kalbama dialogu, krepiantis į skaitytoją. Gausu Graikijos – veikėjai yra graikai pabėgėliai iš žiaurumų apimtos Turkijos, 1922 m. atkakę į JAV. „Mes, graikai, tuokiamės ratais, kad įtvirtintume sau patiems pagrindinius matrimonialinius faktus: jei nori būti laimingas, turi rasti įvairumą kartojimesi; jei nori žengti į

priekį, turi sugrįžti atgal, iš kur pradėjai“ (p. 67). Nuostabus veikėjos, kol ji dar buvo mergaitė ir pati nežinojo, kad yra berniukas, paauglystės aprašas. Patiko, kad karas išryškintas kaip genocidas lyties pagrindu (p. 274).

Vytautas Toleikis. Lemtingi... susitikimai. Atsiminimai.

V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2024. 408 p.

Autorius nuostabiai nekorektiškas, kai rašo apie kitų išvaizdą (pvz., p. 384). Čia komplimentas, nes nekorektiškumas šiandien – retas paukštis; nors intencija, matyt, atvirkštinė. Pasakojama temperamentingai, bet kartais erzina žargonais, familiarumas – tokios frazės kaip „su savo žaviąja žmonele“ (p. 61), nors kai kuriais atvejais gal net pritiktų sakyti atvirkščiai: „X su savo vyreliu“ (deja, tokių atvejų knygoje neradau). Knygoje žmonių, žinomų ir ne, portretai – įdomu apie Ireną Veisaitę, Praną Morkų, Vandą Zaborskaitę ir per ją – apie Vincą Mykolaitį-Putiną; Vaidotą Daunį. Nežinomųjų portretai paradoksaliu būdu atrodo labiau vykę, nes ten išvengta žavėjimosi asmenybės dydžiu. Dauguma aprašytųjų jau mirę, bet ne visi – spėju, apie mirusius rašyti lengviau.

Patiko paralelė: „Taigi XX amžiaus pabaigos posovietinės Lietuvos idėjų mišrainėje kunigų antipodų vaidmenis užėmė du monsinjorai: Vaižganto – Kazimieras Vasiliauskas, Adomo Jakšto – Alfonsas Svarinskas“ (p. 233). Daug dėmesio katalikybei ir Nepriklausomybės pradžioje besirandančioms jos transformacijoms, naujiems pavaldams iš Vakarų. Pats pasakotojas skaitant ima atrodyti idealus mokytojas, o mokytojų – prestižinė profesija. Gal ši knyga kokių nors būdu prisidėtų prie Švietimo ministerijos ambicijų? Ketvirtame viršelio puslapyje minima, kad knyga esanti „savitas *bildungs* romanai“. Na ne, literatūros sąvoka reiktų taikyti preciziškiau, *Bildungsromano* (vokiečių k. daiktavardžiai rašomi iš didžiosios) neįmatau.

Jakob Wegelius. Rožės apgaulė. Iš švedų k. vertė

Raimonda Jonkutė. V.: Aukso žuvis, 2023. 472 p.

„Žudiko beždžionės“ tęsinys, nuotykių romanai. Iš bibliotekos paimtoje knygoje radau paauglės (sprendžiant iš rašto) laiškėlių, kuriame ji karštai rekomenduoja anoniminiam vartotojui skaityti ir pirmąją dalį. Koks romantiškas paštas. Iš tikrųjų parašyta gerai išmanant laivybos realijas ir jūrininkystę, veiksmas vyksta ir Glazge, ir Lisabonoje, o perlų vėrinys paslėptas konstrukcijoje prie šturvalo. Svarbi posthumanizmo idėja – superprotingos beždžionės, nors ji humaniškesnė už daugelį veikėjų, žmonės iš įpročio nelaiko sau lygia. Paties autoriaus iliustracijos primena Hiro Komigaki piešinius.

-gk-

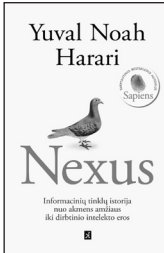
TEKSTAI NE TEKSTAI

KNYGYNŲ SVEČIOSE ŠALYSE ŽAVESYS

Harari ekskursija į dirbtinio intelekto dirbtuves

Yuval Noah Harari. Nexus: informacinių tinklų istorija nuo akmens amžiaus iki dirbtinio intelekto eros.
Iš anglų k. vertė Elena Belskytė. V.: Kitos knygos, 2024. 460 p.

Rugsėjo vidury pasirodė nauja Yuvalio Noah Harari knyga „Nexus“ – kaip feisbuko įrašė pasidžiaugė leidykla „Kitos knygos“, įdėta daug pastangų, kad lietuvių kalba ja būtų pradėta prekiauti tuo pačiu metu kaip ir pirmaisiais leidimais anglų ir kitomis kalbomis. Prieš kelerius metus šio autoriaus pavardę galėjome išvysti knygynų languose „Sapiens: glausta žmonijos istorija“ ir jos tęsinių viršeliuose. Mokslo populiarinimo knyga tapo populiari ir kantrus, ramus, vietomis kone linksmas pasakojimas, kaip kviečiai pasinaudojo žmogumi, kad apkęstų visą pasaulį, arba tai, jog valstybės, korporacijos ir pinigai egzistuoja iš esmės tik mintyse ir susitarimuose, tąsyk padarė įspūdį. Vėliau jis šiek tiek nubluko, patyrus, kad „pasaulis nupasakojamas iš neįprastos perspektyvos“ stiliaus knygų ėmė dygti vis daugiau.

„Nexus“, žodynų verčiamas kaip ryšys, priklausomumas, jungtis (sakyčiau, veikia – jungtynas, sąryšių raizgulyš, net – dispečerinė), pakankamai taikliai atspindi knygos tikslą – aptarti sudėtingiausias ir potencialiai galingiausias informacinių technologijų, dirbtinį intelektą. Ši tema, jau šiek tiek liesta ankstesnėse autoriaus knygose „Homo deus: glausta rytojaus istorija“ ir „21 pamoka XXI amžiui“, čia plėtojama iš peties, tačiau neskubant ir nuosekliai, pradedant nuo aktualaus istorinio konteksto visų rakursų, kuriuos ketinama paliesti. Skaitant „Homo deus“ kiek erzino tai, kad didžioji knygos dalis atrodė „Sapiens“ atkartojimas, ir tik vėliau prasidėjo naujos, įdomesnės išvalgos apie ateitį. „Nexus“ irgi neria į priešistorę, tačiau dėl temos konkretumo ir požiūrio neįprastumo tai taip neprailgsta. Dirbtinis intelektas ir jo pirmatai, algoritmai, glaudžiai susiję su duomenų analize, apdorojimu ir panaudojimu įvairiems tikslams, todėl autorius, kad suvoktume jo išdavus, pristato mums informacijos kaupimo ir keitimosi būdų vystymąsi: kokie jie buvo, kokie jie tapo vėliau, kokias naujas galimybes tai atvėrė. Pasakojama ir apie biurokratiją – kolektyvinį šios informacijos apdorojimą ir sprendimų priėmimo mechanizmą – bei jos ribotumą – kol ji dar „organinė“. Visa tai padeda išryškinti informacinių technologijų plėtros jau įneštas, o dirbtinio intelekto dar pagilinsimas esmines naujoves: ne tik didelius ir itin sparčius duomenų tvarkymo pajėgumus, bet ir nenutrūkstamą, nuolatinį veikimo pobūdį, pranokstantį žmogaus biologines galimybes adaptuotis, o ilgainiui ir perprasti procesą. Autorius išskiria „naivųjų“ ir „populistiškų“ požiūrius į informacijas ir savo neskubrių tempu, nesudėtingu žodynu, pateikdamas daug pavyzdžių ir pagrindimų, nagrinėja, kokios technologinės, organizacinės sąlygos ir kokios informacijos sklaidos strategijos (galinčios

būti orientuotos labiau į „tiesą“ arba labiau į „tvarką“) ir kodėl palankesnės demokratijoms, kokios – diktatūroms bei kaip kurias iš jų vėliau galėtų paveikti dirbtinis intelektas.

Į šį žiūrime ne priešiška, bet su gana stipriu nerimu, neabejojant jo augsiančiu vaidmeniu ateityje. Apžvelgiami jau dabar esančių algoritmų pranašumai prieš žmogų ir sritys, kuriose dirbtinis intelektas mums dar nepriylgsta, valstybių ir kompanijų pastangos jį vystyti greičiau, nei tai daro konkurentai, bei atvejai, kai jie jau padarė didelę įtaką realybei, kaip kad „Facebook“ rinkodara, užprogramavusi algoritmus maksimalizuoti vartotojų įsitraukimą ir smarkiai prisidėjusi prie žiaurumo protrūkio prieš rohinius Mianmare 2016–2017 m. – mat vartotojų dėmesį traukė emociškai įkrauti, propagandiniai, neretai melagingi įrašai, lengvai nukonkuravę nuosaikesnius, taikesnius pasisakymus. Knygoje kalbama (be abejo) ir apie socialinius kreditus, ir kodėl kompiuteriniai žaidimai tokie patrauklūs (supaprastina tikrovę), ir „botus“, t. y. netikrus, imituotus vartotojus, ir apie tai, jog vystantis technologijoms „žmogus–kompiuteris–žmogus“ ar „žmogus–kompiuteris“ komunikacinės ir sprendimų priėmimo ar vykdymo grandines vis dažniau gali papildyti „kompiuteris–kompiuteris“ ryšys; ateities vizijose užsimenama apie silicinę uždangą ir skaitmenines imperijas (galimą slinkti link kelių didžiųjų skaitmeninių terpių, kurios smarkiai atskirs skirtingiems blokams priklausančias šalis – technologiškai, o ilgainiui ir kultūriškai, mentaliai) bei duomenų kolonializmą (rizika, jog iš skurdinės periferijos surinkti duomenys turtins tik technologiškai pažangų centrą, pirmajai nieko nenubyrant); netgi intelektą įgaunančių algoritmų galima tapimą teisės subjektais, ir juridiniai asmenys. Tiems, kuriems tebekeista, kodėl vienos šalys jau dabar blokuoja kitų šalių kompanijų socialinius tinklus ar kitokius skaitmeninius įrankius, tikrai taps aiškiau.

Ankstesnės Harari knygos buvo kritikuojamos dėl sensacionalizmo, populizmo – supaprastinimo ir prioriteto naratyvo sklandumui, įtraukimui bei įtaigumui, gebėjimui nustebinti skaitytoją, už borto paliekant svarbius neįtikėjus argumentus bei niuansus ar, kartais, faktines klaidas. Ši knyga IT specialistams gali pasirodyti sekloka techninių detalių atžvilgiu, filosofams – nuodugnesnės ir abstraktesnės analizės stygiu (tarkim, joje gilinamasi veikia į dirbtinio intelekto veiksmų pasekmes nei į jo ir žmogaus sąmonės santykį). Akivaizdu, kad knyga skirta masiškesnei auditorijai, kuri apie dirbtinį intelektą žino dažnai tik tiek, kiek pasisemia priešokiais, iš pokalbių, straipsnių ar laidų nuobirų, – jai tai gali būti puikus, nuoseklus žinių šaltinis, už rankos vedantis per įvairius aspektus, autorius įdomiai ir pakankamai pagrįstai parinktais koridoriais, informaciją pateikiant plačiai, bet palengva, neatstumiančiai – pristatant skirtingus niuansus, įspėjant, bet ne gąsdinant. Būtent masinės auditorijos, t. y. visuomenės narių, supratimas ir iš jo atsirandantys balsai rinkimuose yra itin svarbūs priimančiam sprendimams. Anksčiau ar vėliau formuojant politiką dirb-

tiniam intelektui, jo vystymo spartai ar riboms teks skirti daugiau dėmesio ir tą daryti turint tik fragmentišką vaizdą būtų neatsakinga. Patraukli naratyvo forma – kita knygos „priedėtinė vertė“. Viešojoje erdvėje pripratus prie emocingos, angažuotos informacijos ir poliarizuotų šaltinių, toks taikus dėstymas nuteikia maloniai – įdomu būtų įsivaizduoti autorių viešuose debatuose, kaip 2019 m. Žižeko su Petersonu ar 2020 m. Varoufakio ir Boltono, kurie, tiesa, geriau nuteikė jų laukiant, nei sulaukus.

Ko pasigedau ir ko klausčiau pats? Teiginiuose apie demokratijas laisvesnių informacijos dalybų aspektu trūko dėmesio korporacijų vaidmeniui – juk šios savo viduje neprivalo veikti ir neveikia demokratiniais principais (knygoje paminimi tik technologijų milžinai). Ar didesnės iš jų nėra (ir visada nebuvo) tam tikros juodosios skylės demokratinėje sistemoje su sunkia gravitacija, kuri informacijos šviesolaidį iškreiptų savaip? Kodėl nekalbama apie išliekančią dirbtinio intelekto smarkią priklausomybę nuo žmogaus per jo kontrolę ir priežiūros poreikį energijos šaltiniams? Kitaip nei „Matricos“ filme ir jo tęsiniuose, dirbtinis intelektas, saule pagrįstos ar kitos energijos rūšys dar toli gražu nėra tiek pigios ir išvystytos (ir neaišku, kada bus), kad technologijų plėtros traukinys imtų važiuoti pats. Galime tik spėlioti, gal tada konfliktas su dirbtiniu intelektu galbūt pakryptų ne taip kaip „Matricos“ mitologijoje, o taip kaip „Kopojė“, kur šio ilgam atsikratoma (bet žmonijos problemos niekur nedingsta).

Knygos išleidimo proga autorių pakalbino įvairios JAV televizijos laidos. Kokias pagrindines knygos mintis trumpai išskiria jis pats? Jau minėto nuolatinio technologijų prieinamumo ir informacijos pertekliaus hiperstimuliaciją, neatitinkančią žmogaus funkcionavimo ciklą, ir algoritmų polinkį skatinti negatyvą ir susiskaldymą, nes žmogus tiesiog linkęs tuo domėtis – tas esą aišku ir iš to, kas tapę populiariu po Gutenbergo spausdinimo mašinos atsiradimo, bei grėsmę, kad itin mažai žmonių galės daryti itin neproporcingą įtaką visuomenei per savo sukurtą ir išplatintą algoritmų galią: dirbtinis intelektas potencialiai pavojingesnis ir už galingą, bet savaime nebylią branduolinę bombą; autorius būtinai papasakoja apie atvejį, kai algoritmas, nesugebėjęs atlikti užduoties, internete susirado ir nusišamdė žmogų jai atlikti, šio įtarimus paneigęs melu, kad ne, jis ne algoritmas, o tik turi negalią. Vienas įdomesnių akcentų – biurokratijos nuobodumas: žmogus geriau perpranta tai, ką jam sugebama perpasakoti kūrybiškai, tačiau menas tipiškai apie biurokratiją nekalba, veikia apie aistras ir jausmus – todėl algoritmams perimus biurokratiją nesigaudymas, kaip mūsų kasdienybė užkulisuose tvarkoma, augs tik dar labiau. Autorius nepriduria, tačiau nesunku pasidaryti išvadą, kad ši knyga, nors ir ne grožinė, yra pastanga nutiesti bent nedidelį lieptelį, bent šiame (trapiame, turint omeny IT vystymosi greičius) istorijos tarpsnyje, per tą prarają.

– VYTAUTAS JURŠĖNAS –

„Diletantas“ – į šiandieną atsuktas veidrodis

Vilniaus tarptautiniame teatro festivalyje „Sirenos '24“ vizualinių eksperimentų „Kosmos Theatre“ komanda nusilenkia plojantiems žiūrovams, o pasirodymo siurrealumas iš trukmės mato išsiurbia nulį: atrodo, prabėgo ne keturiasdešimt penkis, bet tarsi keturios penkios minutės.

Saulės zuikutis

Jeanas Maurice'as Eugène'as Clément'as Cocteau (1889–1963) turėjo ne tik daug vardų, bet ir gausybę kūrybinių polėkių. Dadaizmo ir siurrealizmo srovėse plaukiojęs menininkas daug ir visko kūrė, bet niekur iki galo nenusėdavo. Avangardo asmenybė, kino ir teatro režisierius rašė eilėraščius, muzikavo, tapė, lipdė, dirbo bokso vadybininku. Daugiabriaunio kūrybinio *cinkeio* sudėtis ir jo reikšmė tapo pagrindine monospektaklio „Diletantas“ medžiaga. „Kosmos Theatre“ nesikuklina sujungti daugybę disciplinų į vieną orkestrą, tad monospektaklis veikiausiai tapo dar vienu langu mąstyti apie pačių vietą mene.

Multitalentas ar diletantas? Monospektaklio autoriai svarsto tarpdisciplininio menininko vaidmenį. Šis klausimas nelieka nesuprastas. Juk „Diletantas“ – tarsi į šiandienos visuomenės pašamonę atsuktas ir hipnotišką saulės zuikutį metantis veidrodis. Įvairios naujovės ir menininką, ir santechniką vilioja čiuožti dirbtinai sukeltomis bangomis. Šiandien tūlas miestietis šiek tiek multitalentas, šiek tiek diletantas. Dėl visa ko gausos dalis suseraga FOMO. Cocteau kamavo priklausomybę nuo opijaus, o šiandien narkotinių medžiagų tiek daug, kad ne visoms vardus spėjama sugalvoti.

Tarpdiscipliniškumas – jau ne tik egzotika, bet ir būtinybė, o kartais – rimta vertybė. „Menų spaustuvės“ Juodoji salė, kurioje vyko „Diletantas“, taip pat visiškai keičia formatą pagal meno srities poreikius. Spektaklių be šiuolaikinių technologijų integravimo scenoje vis mažiau.

Avangardo menininko daugiameistrystės irgi nereikėtų atsieti nuo Cocteau gyvenimo metus lydėjusio technologinio progreso. Caravaggio negalėjo sukurti šiuropiai gerų kino kadru ir fotografijų, mat ne tuo laiku gimė. Pasiliko prie dailės. Cocteau tokią galimybę turėjo. Ir ja pasinaudojo.

Mįslingas ir trumpas

Monospektaklio pavadinimas tarsi užbėga pagrindiniam klausimui – multitalentas ar diletantas? – už akių. Tiesa, pats teatro vyksmas diktuoja visai kitą požiūrį. „Kosmos Theatre“, matyt, veikia simpatizuojama disciplinų sintezei, naujovėms, rodo jų galias, negu skatina jomis abejoti. Monospektaklis traukia žavėtis tarpdisciplininio personažu. Įprastai gėrimės genijais, o apsišaukėlius laikome atokiau ir raupsuotuosius. „Diletanto“ diletantas tikrai neatrodo kaip toks. Kūrinys pelnė ne vieną gražų teatro kritikų žodį bei šauktuką. „Bravo!“ – vieną iš daugelio palankių žodžių tarė teatro kritikė Greta Kunsmanė.

Pats režisierius ir dramaturgas Žilvinas Vingelis įvardina save profesionaliu diletantu, bet vargu ar tikras diletantas apie save šitaip kalbėtų. „Kosmos Theatre“, anot jų, neretai traukia žmones, kurie dėl ilgų kitų spektaklių trukmės, ištęstų dialogų ir nuolatinio prasmių aiškinimo neina į teatrą.

„Diletantas“ yra mįslingas, migdantis, žadinantis ir trumpas monospektaklis. Galbūt todėl tarpdisciplininis sapnas

sėkmingai prikausto nuo pirmo iki paskutinio mirksnio. Žodžiai jame vartojami taupiau negu paties režisieriaus interviu apie kūrinį.

Patyrusi teatro aktorė Airida Gintautaitė kartu su gausia įvairių sričių menininkų komanda sukuria įtraukiantį pasaulį. Žodžių mažai, daug dėmesio skiriama judesiams, garsams, muzikai, vaizdams, šviesoms, šešėliams. Audiovizualinis turinys kartais kelia siaubą, kartais primena tvindykišką lopšinę. Permaininga atmosfera – nekinta tik Cocteau klasikinės kostiumas. Scenos centre išsiskynęs senamadiškas, bet ir žiauriai išmanus skelbimų stulpas tampa tarsi atskiru personažu. Laimei, kontrolės į savas rankas šis neperima. Galop išskrenda angeliškais Samotrakės Nikės sparnais.

„Diletante“ gausu prancūzų menininko pašamonės interpretacijų, simboliškai struktūruotų biografinių įvykių. Pavyzdžiui, pabaigoje girdime Édith Piaf dainą. Gali būti, kad žinios apie jos mirtį neatlaikė menininko širdis. Monospektaklio režisierius ieškojo ir netiesioginių paralelių tarp bokso ir baleto planetų. Paieškas Juodosios salės scenoje realizavo dviejų bokso pirštinių – kairės ir dešinės – mikrodramatiška dvikova. Šiandienos tikrovė režia dar didesnes fantasmagorijas negu teatras. *Chessboxingo* (šachmatų ir bokso) kovų atstovai primena diletantus. Hibridinio sporto atstovai neretai nemoka nei gerai muštis, nei žaisti šachmatais. Cocteau bijojo pasidaryti nuobodus ir „Sirenose“ toks netapo. Už Šiltadaržio g. 6 ribų vykstantis XXI amžiaus sapnas trumpam liko nuošalyje.

– EMILIS JAKŠTYS –

Kai svetima tampa sava

Laudacija Jurgitos Jasponytės poezijai

Lengva mėgti ir vertinti į save panašius. Lengva į save panašius gerai įvertinti. Skaitydamas į save panašius – gal kiek geresnių, gal kiek prastesnių – tekstus, juose atpažįsti save. Tokį, koks esi, arba tokį, koks būti nori. Nes kai sutinki į save panašų, tai viskas aišku – jis yra savas. Geras. Teisingas. Vertingas. Toks kaip ir aš.

Jotvingių premija iš pradžių ir buvo sumanyta kaip savų apdovanojimas saviems. Piniginė premijos vertė buvo simboliškas: nuo 1985 m., kai buvo įteiktas pirmasis apdovanojimas, iki 1990 m. – 10 rublių. Daug svarbiau buvo, o ir tebeliko, kad esi priimtas į gentį. Kad esi atpažintas kaip savas.

Pirmasis šios premijos laureatas ir tarptautinio festivalio „Poetinis Druskininkų ruduo“ tėvas Kornelijus Platelis atsimeina: „Premiją įsteigė Sigita Geda, kuris laikė save jotvingiu. Kadangi buvau parašęs labai tinkamą eilėraštį, pats ir nuskyčiau pačią pirmąją premiją. Žinote, tais laikais premijas gaudavo tik idėjiškai patikimi autoriai, o mes tokie nebuvome ir pretenduoti negalėjome. Todėl patys pradėjome save premijuoti.“

Pirmojo, tiksliau, antrojo, nes pirmasis poetinis jotvingis buvo Sigita Geda, jotvingio eilėraštis vadinasi „Jotvingių malda šuoliuojant į priešą“. Eilėraštis iš tiesų puikus, idėjiškai ir emociškai labai „gediškas“, drąsius bei aršius vyrus apdainuojantis:

*Tūkstantis vyrų
Tartum įkaitintas iešmas perversim priešo kariauną,
Įtempę visus raumenis,
Ir nujosim į kalną, tiesiai dausų šalin,
[...]
Viešpatie,
Mes baigėme savo darbus gyvyjų slėny,
Nutraukėme meilės raiščius, nukirtome gailėsčio pančius,
Paversk mus nūnai žaibu savo, keršto dvasia,
Švento įniršio viesulu*

Jotvingių klubas yra apie didžius žygius, dar didingesnę mirtį ir pomirtinę šlovę svajojančių vyrų ir berniukų bei jų gerbėjų klubas. Ir nieko čia blogo: visokių klubų yra, ir tebūnie. Svarbu įsivardinti. Taip pat suvokti (o gal ir pripažinti), kad vyriškomis fantazijomis poezija neapsiriboja – tai tėra viena tema tarp daugybės kitų, tegul ir tūkstančio vyrų godojama. Tiesa, ilgą laiką ši tema buvo privilegijuota. Bet tai jau istorija.

Nenuostabu, kad tarp keturiasdešimties Jotvingių premijos laureatų tėra keturios poetės. Tiksliau, ilgą laiką tebuvo trys, o šiandien – jau keturios. Ketvirtoji poetė, apdovanojama Jotvingių premija, yra Jurgita Jasponytė. Premija jai skiriama už eilėraščių knygą „Visata atsisėda netinkamoje vietoje“.

Aš nebuvau premijos skyrimo komisijoje, iš tiesų net nežinau, kas komisiją šiais metais sudarė, ir nežinau tikslų priežasčių, kodėl buvo nuspręsta šiais metais apdovanoti Jurgitą Jasponytę. Gal taip net geriau, nes galiu kalbėti savo vardu, visiškai asmeniškai.

Man asmeniškai „Visata atsisėda netinkamoje vietoje“ yra stipriausia šiais metais pasirodžiusi poezijos knyga. Ir gal net ne tik šiais metais. Arba – metai nesvarbu. Eilėraščiai, sudėti į rinkinį „Visata atsisėda netinkamoje vietoje“, yra labai gera poezija, o labai gera poezija yra belaikė.

Skaitau daug poezijos, darbas toks. Vienos knygos paliečia labiau, kitos – mažiau. Jurgitos knygą iki šiol perskaičiau tris kartus ir kaskart skaitydama pajuntu, kad viduje – sąmonėje – kažkas spragteli ir sujuda. Persidėlioja. Atsisėda kitoje vietoje – tinkamesnėje. Jausmas baugus, bet ir teikiantis ypatingą džiaugsmą. Atradimo, supratimo to, ko iki tol nesupratai. Prasmės ir vidinės tvarkos.

Gera poezija tvarko mūsų vidujybę.

Gera poezija yra tokia, kuomet tai, kas nėra sava, skaitant eilėraštį atsiveria ir tampa sava. Dalykai, kurių nemačiau, nepatyrčiau, erdvės, kuriose nesilankiau, skaitymo momentu atsiskleidžia kaip savi, atpažįstami. Tokie ir pasilieka. Tai yra poezijos magija.

Lengva mėgti ir vertinti į save panašius. O mudvi su Jurgita tikriausiai tiek nepanašios, kiek gali būti nepanašios dvi moterys, kurios abi gyvena Naujininkuose ir turi šunis, tiksliau, kales. Tiek tos bendrystės. Net kalės mūsų nepanašios. Jurgitos Lapė lapiška ir spalva, ir būdu. Mano kalė vardu Emukas, labai taikliai jos vardas rimuojasi su žodžiu „durniukas“. Kelis kartus atsitiktinai gatvėje susitikusios vis pakalbėdavome susitikti specialiai, pavedžioti šunis. Bet taip ir nesutikome. Ir tai logiška, kažkaip net teisinga. Beveik neabejoju, kad mūsų šunės nesutartų – maniškė apskritai retai su kuo sutaria.

Aš niekada nemačiau, kaip „Šunelės upely po tilteliu / nardė gražutės“. Net nežinau, kas tos gražutės (išnašoje paaiškinama, kad tai žirgelių būrio vabzdžiai – išnaša taip pat poezija). „Lietus šlapias šuo – / iš pirties išėjus užuodžiu / nuo kūno pakilus garui.“ Niekada lietaus neuodžiau išėjusi iš pirties, apskritai retai pirtyje lankausi, paskutinį kartą – gal prieš penkiolika metų. Tačiau skaitau Jurgitos žodžius ir užuodžiu šunimi kvėpiantį rudenį. Juntu kvapą šlapio kailio, pūvančių lapų. Įkaitusios prakaito lašeliais nubertos odos. Artėjančios žiemos kvapą.

Eilėraščiai leidžia jausti svetimus jausmus, lankytis nebūtose vietose, žvalgytis pro svetimus langus ir gimdyti, stebėti augančius svetimus vaikus.

*Kai einu
Nuolat girdžiu už nugaros bėgantį vaiką –
lyg aš pati ten
tarsi mano vaikai
tartum mano šešėliai
tartum tvinksniai smilkinuose
nesuspėja –
sakei –
nori eit su manimi.*

Šis eilėraštis, ta iš paskos kalbančiam bėganti mergaitė susisieja su pirmosios Jotvingių premijos laureatės Nijolės Miliauskaitės poezija, kurioje išbalusi mergaitė – siela – tyli, laukia, nuolat seka iš paskos:

*nedrąši mergytė
tebesislapsto
sielos užkaboriuose
varnalėšose, veidrodžiuose, vėjų
dagerotipuose
negaliu jos išvyti*

Tas pats balsas, bet ir kitas. O šiluma – tikrai ta pati.

Ir kai sėdėdama prie bėgių tuose pačiuose Naujininkuose išgirdau sparnų vasnojamą ir gagenimą, iškart prisiminiau, kad tai jau buvo įvykę, kad aš tai žinau – iš Jurgitos eilėraščio:

*kaip prieš šalčius
virš galvos
gervių virtinės trimitavimas
mus pastato
tam tikrojo laiko vietoj*

Kai poezija sutampa su gyvenimu, kai taip glaudžiai susipina, tekstas, raidžių ir ženklų konsteliacija ima teikti vilties ir tikrumo. Patikina, kad aš esu tam tikroje laiko vietoje ir kad „sau tinkamoje tam tikroje vietoje visata atsisėda“. Kad viskas gerai, net jei dažnai taip ir neatrodo.

Ir dar apie gerą poeziją. Gerai poezijai reikia dviejų dalykų: kalbos jausmo ir pasaulio jausmo. Kalbos jausmą apibrėžia ir platus žodynas, ir gebėjimas to žodyno elementus jungti ypatingais, kasdieniui kalbai nebūdingais būdais. Pasaulio jausmą apibrėžti sunkiau. Tai kažkas iš esmės gilaus ir teisingo, pasaulio, koks jis yra, ir savosios vietos jame pojūtis. Beveik neišreiškiamas, nebent poezijoje, bet labai akivaizdu konkrečiose situacijose.

Yra žmonių, kurie turi pasaulio jausmą, bet neturi kalbos jausmo. Paprastai tokie kalba mažai, o jei kalba, tai juos sunku suprasti. Iš pradžių net gali pasirodyti, kad kalba nesąmonės. Kai pradedi klausinėti, supranti, kad žmogus labai negrabi, suveltu būdu pasakė tai, apie ką net pagalvojusi anksčiau nebuvai. Ir kad tai yra visiškai tiesa. Tokie žmonės poezijos nei prozos nerašo, bet su jais gera būti. Pačia savo savastimi jie kažką kituose atveria.

Yra žmonių, kurie turi kalbos jausmą, bet jų pasaulio jausmas ne per giliausias. Paprastai tokie daug kalba, daug skaito ir rašo labiau ne iš pasaulio ar apie pasaulį, o iš knygų. Skaitant tokių tekstus iš pradžių apstulbina raiška – itin originali, manieringa. Arba minimalistinė, išgryninta. Pavėiki raiška. Bet kai pirmas įspūdis, pirmasis poveikis išblėsta, supranti, kad raiška – tarsi fejerverkai. Supokšėjo ir užgeso. Gražiai pasakė, bet – nieko nepasakė. Arba, dar blogiau, pamelavo. Arba pakartojo, ką jau žino visi. Melo bei pasikartojimų literatūroje daug, nes gražiai kalbėti nėra sunku išmokti. Daug sunkiau – išmokti kalbėti gerai, teisingai. O dar sunkiau – išmokti gerai būti.

Jurgita Jasponytė yra poetė, kurios kalbos jausmas ir pasaulio jausmas tapatūs. Gilūs. Tiksliai bei grakščiai suderinti. Todėl jos eilėraščiai geri ir teisingi. Teisingi tuo požiūriu, kad peržengia subjektyvias ar grupines fantazijas ir atgręžia mus pasaulio link. Jurgitos eilėraščiai tiek geri ir teisingi, kad norėčiau pavydėti ar regzti planus, kaip čia subtiliau galėčiau ką sau nusigvelbti, nusirašyti, bet – nesugebu. Skaitant gerą poeziją kažkas mums nutinka, kažkas spragteli ir „sau tinkamoje tam tikroje vietoje visata atsisėda“. Ir mes tampame geresni ir geresnės. Galbūt tai yra daugiausia ir geriausia, ką šiame pasaulyje galime padaryti.

– VIRGINIJA KULVINSKAITĖ –

Trumpas ekskursas į Pasakų parko ištakas

Laudacija Jaunojo jotvingio premijos laureatui Simonui Bernotui

Kelionės laiku, ypač į praeitį, yra pavojingas reikalas. Štai, pavyzdžiui, nusikėlė į mudviejų su Simonu pažinties pradžia, išvystume tokį vaizdą: 2012-ieji. Balandis. Maždaug vienuolika valanda ryto. Pasvalys. Jaunųjų filologų konkursas. Trys menkai pažįstami aštuoniolikmečiai literatai iš Vilniaus suvienija jėgas bendram tikslui: trūks plyš iš kur nors gauti angliarūgštės prisotinto, Šiaurės Lietuvoje nuo seniausių laikų gaminamo eliksyro, užtikrintai ir veiksmingai išstipinsiančio bet kokius introvertizmo barjerus ir įtvirtinsiančio draugystę, kuri, tikėtina, truks ne vieną ilgą dešimtmetį. Pirmoji trijulės stotelė – vos 20 metrų nuo miestelio mokyklos veikiantis, greičiausiai nelegalus, vietinis baras „Pas Čėse“. Atrodo, jog būtent čia pradėjo bręsti „Pasakų parkas“ – kai Trys jauni literatai iš Vilniaus staiga įžengė į tikrą požemių pasaulį, kur nuo ankstyvo ryto susėdę troliai ir žmogėdros tuštino riebaluotomis rankomis nučiupinėtus bokalus. Pasiteiravus, kur galėtų įsigyti minėtojo eliksyro, vienas iš trolių pakėlė apsunkusią galvą ir, pirštu bedęs į priekį, kimtelėjusiu gomuriniu balsu atsakė: „Prie altoriaus!“ Omenyje jis turėjo baro prekystalį. Pakėlė

akis, virš altoriaus mūsų herojai išvydo tai, ko mažiausiai tikėjosi, – vąšeliu nertą da Vinci „Monos Lizos“ reprodukciją. Mikliai susižvalgę, bendražygiai nusprendė trolių urve neužsibūti. Perspektyva apakti nuo žmogėdrų bizalo ir pirma laiko tapti Šiaurės Atėnų homerais Trijų jaunų literatų per daug neviliojo. Kas vyko toliau – ilga istorija, menanti ir šiuos laikus, ir beišnykstančius reiverius, ir baziliskus. Užteks pažymėti, kad pasakos protagonistai iki šiol yra sveiki ir gyvi.

O aš tuo tarpu norėčiau trumpam sugrįžti prie tosios paslaptingos ir neišsifruojamos padelkinės Džokondos šypsenos. Turiu pagrindo manyti, kad tai buvo ne kas kita kaip įspėjimas atokiau laikytis nuo beskonybės, kičo ir lengviausio, jau gerokai praminto, kelio. Šiandien, po kiek daugiau nei dvylikos metų, vienas iš tų Trijų jaunų literatų stovi priešais jus, pasirengęs priimti Jaunojo jotvingio titulą; kitas, įsitaisęs „Dainavos“ tribūnoje, skaito laudaciją Jaunajam jotvingiui, na, o trečiasis, pasukęs kiek kita kryptimi, dabar gina rašytojų intelektualinę nuosavybę teisiniame fronte. Atrodo, jog šis žaismingas

likimo pagrasymas kiču Trims jauniems literatams išėjo į naudą.

apie draugus sužinai iš jų eilėraščių – tokia eilute prasideja Simono Bernoto knyga „Pasakų parkas“. Eilutė taikli ir teisinga – Simono tekstai atskleidžia santūrų, kiek uždarą, tylenį poetą gyvenant polifonišką ir netgi įelektrintą vidinį gyvenimą. Tikiu, jog ne vienas skaitytojas bent keletą kartų baimingai stvėrėsi už galvos, kadangi nė neįpusėjus knygos tampa akivaizdu – Pasakų parke siautėja intertekstualus ir kaukėtas maniakas. Jo eilėraščių aukos nesulaukia pasigailėjimo: doras ir tvarkingas pilietis-veidrodis, neiškentęs socialinių taisyklių teroro, galop grįžęs namo pasikabina ant sienos; net patys žodžiai šiame makabriškame parke kraujuoja, netenka galūnių, žūsta ir mylimiausia jų artimoji – prasmė.

Tiesa, Lazdynų rajono gyventojai gali ramiau atsikvėpti – Simono Bernoto Pasakų parkas, nors, autoriaus tvirtinimu, ir susijęs su to paties pavadinimo parku Vilniuje,

Tatuiruotė

Kas slypi po tatuiruotėmis? Kūnas, nesveikas kūnas, nesveika siela, sutrikusi psichika? Ar tatuiruotės kelia priklausomybę? Ar jas darydamasis užsikrėsi AIDS? Tatuiruotės tikriausiai reiškia, kad sėdėjai kalėjime? Ar tatuiruotės koreliuoja su žiaurumu ar mizoginija? Ir galiausiai ar tatuiruote supykdytų Dievą, nes išsitatuiruodamas žmogus paniekina Dievo dovanotą / sukurtą kūną?

Tokie nuogastavimai mirga feisbuke, išnyra per privačius pokalbius ar tiesiog kaip nepermatomas rūko debesis sklendo ore ten, kur akys gali užkliudyti tatuiruotės pridengtą kūną. Į kai kuriuos iš šių nuogastavimų atsakome „taip“, o į kitus – purtydami galvą. Įvedę į interneto paieškos sistemą žodį *tattoo*, rasime daug paslaugas siūlančių salonų, keleto tatuiruotes darančių meistrų interviu, tatuiruočių piešinių pavyzdžių, tačiau verbalizuotų apmąstymų didžiąją dalį sudaro tie galvos purtymai, jau paminėti rūgštūs klausimai, teiginiai ar argumentacijos.

Vis dėlto santykis su tatuiruotėmis labai keičiasi. Ką tik Vilniuje atidarytas vienintelis Baltijos šalyse tatuiruočių muziejus, o „Go Vilnius“ pasiūlė akciją „Vilnius tattoo: įkūnyk savo meilę“. Čia tatuiruotės asocijuojamos su meile, drausa, netikėtumu, amžinumu: „Apie meilę Vilniui reikia kalbėti daug ir garsiai! Tapk amžinu Vilniaus ambasadoriumi ir pasipuokš miesto dvasią įkūnijančia... tatuiruote! Lauksime visų, kurie nori amžiams pažymėti meilę mūsų neįtikėtinam miestui – Vilniui!“

Kodėl kyla tiek daug klausimų apie, atrodytų, asmeninį žmogaus pasirinkimą? Visa vizualinė informacija, kad ir kas tai būtų – iš darželio parneštas vaiko piešinys ar iš didžiulės švieslentės šaukianti pirkti ir vartoti reklama, jei tik nors akimirka sutelkiamė bent dalelę dėmesio, kelia kokių nors impulsyvių jausminių reakcijų (susijaudinimą, pyktį, nuobodulį, pasigėrėjimą, švelnumą ar pan.). Juo labiau jausmams skatina piešinys ant kūno.

Švari oda byloja apie sąlyginį, bent jau paviršiuje matomą sveikumą – dėl to instinktyviai į švarią, lygią odą reaguojame kaip į vienareikšmiškai pozityvų dalyką. Oda, apvilta tatuiruotės drabužiu, informacijos apie sveikumą nebeteikia – žmogus su tatuiruote, ypač jei tatuiruotas didelis odos plotas, turi paslaptį, nėra atversta knyga. Kita vertus, tatuiruotė įpaviršina vidujybę. Nuostatų, minčių, vertybių požiūriu švari oda yra neutrali, o tatuiruotė kūną tam tikra prasme padaro informacine lenta, kurioje galima matyti vertybines ar bent estetines nuostatas, kurios kalbina, kartais provokuoja, erzina, pykdo.

Tatuiruotės – labai senas reiškinys, pasak gal ir ne itin patikimo šaltinio Vikipedijos, joms maždaug 40 000 metų. Per šitiek metų, be abejo, santykis su jomis keitėsi, jos sulaukė daug simpatijų ir antipatijų, patyrė interpretacinių lūžių ir šuolių, krito į tabuizavimo bedugnes ir kilo į populiarumo aukštumas. Jomis puošėsi Danijos ir Anglijos karaliai, jos buvo tarsi asmens dokumentai, kurių nepamesi, – tatuiruotė į kūną įrašydavo priklausymą genčiai, giminei, šeimai, šeiminkui, o naujesniais laikais – ir gaujai. Antai ir šiuandien Japonijoje einantys į onseną negali turėti tatuiruočių arba, jei turi, privalo jas prisidengti, kad nebūtų matomos. Taip yra dėl Japonijoje vis dar egzistuojančios tiesioginės tatuiruočių asociacijos su jakudza. Tačiau jau iš anksto reikia pasakyti, kad Vakarų kalėjimuose tatuiruotės paplito tik XX a., tad nėra senas reiškinys.

Pirmąkart bendruomenėse tatuiruotėmis buvo išreikškiamas santykio vertikalė – parodomas žmogaus priklausymas dievybei, tuo pačiu gestu šioji dievybė buvo įpareigojama rūpintis žmogumi ar bent jau jam nekenkti, nekeršyti, jo nebausti.

Gal dar svarbesnį vaidmenį tatuiruotės atliko horizontalių santykių plotmėje. Pirmąkart bendruomenėse tatuiruotė buvo apdovanojimas už nuopelnus, skirtas vadams, stipriausiems kariams ir medžiotojams, žyniams ir dvasiniams vadovams. Jos buvo ir aiškus, matomas ir įpareigojantis ženklas kitiems tų nuopelnų stokojuojantiems bendruomenės nariams, nurodantis, kas bendruomenėje turi autoritetą ir galią, kas yra dvasininkas, o kas karys, kas vyresnysis, o kas tik pavaldinys. Kitaip tariant, tatuiruotės buvo priemonė suteikti bendruomenei tam tikros tvarkos – išoriniu ženklu ar ženklais nurodyti ir patvirtinti vietą bendruomenės struktūroje, kitiems paaiškinti bendruomenės hierarchiją ir vaidmenis, taigi struktūruoti ir konsoliduoti bendruomenę.

Tad galima sakyti, kad tatuiruotės turi ne seną biografiją, o ilgą CV, kuriame surašytos ir vis pildomos jų funkcijos ir gebos. Teiginys, kad tatuiruotė yra neintencionali, be tikslo, matyt, niekada nebus teisingas, – tatuiruotės niekada nėra „šiaip sau“, jomis yra kas nors sakoma, ir sakoma tai, kas yra svarbu. Kūną turime vieną, oda, nors ir didžiausias organas, neprilygsta nei knygai, nei netgi laikraščiu, nes yra mažos apimties ir teikia palyginti menkas galimybes sutalpinti ilgesnį tekstą (pavyzdžiui, papasakoti visą gyvenimą). Dėl to odoje daromi įrašai ar piešiniai paprastai atspindi tik svarbius momentus, lūžio taškus, pasakoja apie aktualiai svarbiausius žmones, gyvūnus, santykius, mintis – čia ne vieta visokiems buvusiesiems ar buvusiosioms, kalbant ir apie asmenis, ir apie idėjas. Vietos apribojimas, ankštumas

lemia, kad renkamasi vaizduoti simboliais, ženklais, o žodiniai įrašai dažnai deklaratyvūs ir dėl trumpumo kartais gan tiesmuki – tarsi reklaminiai šūkiai. Galbūt tatuiruočių populiarumą lemia ir tai, kad šios raiškos priemonės labai patrauklios ir priimtinos prie reklamų pripratusiam XXI a. vakariečiui.

Nuo maždaug XX a. septintojo dešimtmečio tatuiruotės vėl ėmė sparčiai populiarėti Vakarų visuomenėse. Pagal apytikrą statistiką konservatyvioje Šveicarijoje tatuiruočių turi truputį daugiau negu 6 proc. populiacijos. Jungtinėje Karalystėje skaičiai didesni. Čia truputį daugiau negu ketvirtadalis gyventojų turi tatuiruočių, dažnai ne po vieną, beveik pusė jų – matomose vietose. Šie skaičiai įvairuotų, jei imtume skirtingo amžiaus grupes ar lygintume kaimo ir miesto gyventojus. Antai beveik pusė 26–40 metų amerikiečių turi tatuiruočių. Tiesa, vaikštant netgi konservatyviosios Šveicarijos miestuose vasarą susidaro įspūdis, kad tatuiruočių turi didžioji dalis gyventojų – senų ir jaunų. Bet čia gal nutinka taip kaip su grafičiais: praeiname dešimt pilkų sienų ir jų nepastebime, bet jei vienuolika bus išmarginta grafičiais, prisiminsime tik ją ir dar išsinešime įspūdį, kad visos miesto sienos apipaišytos.

Kodėl tatuiruočių, atrodytų, tokio archajiško būdo perteikti informaciją, populiarumas auga? Kai kurie žmonės tatuiruojasi, norėdami paslėpti kūno defektus, odos nelygumus, randus ar negalavimus, kai kurie nori išreikšti savo pasaulėjautą, menines aspiracijas, individualumą, jau minėtą ir, matyt, visais laikais aktualų savęs priskyrimą grupei pagal jausmus ir įsitikinimus, simpatijas ar kokių nors idėjų palaikymą. Būtent taip – priskirdami save grupei ar veikiau grupėms (pavyzdžiui, kad ir AC/DC ar Kandinskio, Van Damme'o ar Iksmenų gerbėjams), o nuo kai kurių atsiribodami – žengiamė pirmuosius žingsnius suvokdami savo tapatybę. Tapatybėje visada yra bent keletas dėmenų – individualumo ir išskirtinumo, sąsajos, priklausymo ir atsiribojimo. Šie dėmenys susipina, koreliuoja įvairiomis proporcijomis ir kombinacijomis, tačiau visi jie būtini, nes suvokti, kas esame, visiškoje vienatvėje, socialiniame vaikuame neįmanoma.

Tatuiruotė šią unikalią individualumo ir socialinio priklausomumo sampyną fiksuoja ir ištransliuoja akivaizdžiai, garsiai, kartais įžūliai. Užrašas ant odos – ne užrašas ant marškinėlių, kuriuos ryt pakeisime kitais, jis kalba apie didesnę įsipareigojimą, angažavimąsi, susitapatinimą su tatuiruotės transliuojama informacija. Susidaro įspūdis, kad tatuiruotės savininkas ar savininkė labiau įsipareigoja ant odos įženklintos informacijos pastovumui, amžinybei, kad ši informacija turėtų autentiškiau išreikšti asmens tapatybę, kalbėti apie nekintamas, jam amžinas vertybes.

Nauja tatuiruotė ant kūno dažnai išreiškia naują tvarką, naują santykį su buvusiu autoritetu, priklausymu vienai ar kitai socialinei grupei pasikeitimus. Dėl to nestebina, kad tatuiruotėmis labiau mėgsta puoštis jaunimas, dažnai turintis ką pasakyti apie egzistuojančią tvarką ir ją sukūrusius autoritetus. Tatuiruoti kūną – jį pakeisti, perrengti. Tas perrengimas tarsi karnavalas sumaišo, perkeičia ar ištrina socialinius skirtumus, kasdienės hierarchijos tvarką. Kai kuriais atvejais kūnas keičiamas tam, kad būtų išjudintas autoritetas, tačiau esama ir skaudesnių priežasčių, kai kūną reikia keisti tam, kad jo savininkas ar savininkė jį atgautų, priimtų, jame apsigyventų vėl – po traumos, skriaudos, toksiškų santykių, kūno išniekinimo, prievartos ar patirto smurto. Suvokus tokią priežastį ir motyvų kompoziciją, nebestebins tai, kad gal dėl stigmatuotų atsidariusių tatuiruotę stigmatizuoti bus linkę tie, kuriuos palies šie autoriteto perstumdymai („nejau savo vaikui negaliu uždrausti darytis tatuiruotę?“, „į mūsų mokyklą su tatuiruotėmis nepriimam“, „aptarnaujantis personalas turi pridengti tatuiruotes, kad nešokiruotų klientų“ ir t. t.).

Kita vertus, nenuostabu, kad kai kurie žmonės gailisi pasidarę vienokias ar kitokias tatuiruotes, antai 25 proc. tatuiruotes turinčių amerikiečių gailisi dėl jų. Skaičius nemažas, tačiau neturime jo absoliutinti, mat vieni apgailestauja dėl apskritai tatuiruotės ant savo kūno, kiti – dėl konkretaus piešinio, užrašo turinio, kokybės, formos, spalvos ir t. t. Kai kurie norėtų tatuiruočių atsisakyti, kiti – pakeisti turimas tatuiruotes kitomis. Mes visi iš savo biografijų ar prisiminimų, o kartais ir kūnų mielai ištrintume kai kuriuos randus ar vardus, pakeistume juos kitais, naujesniais, labiau atitinkančiais mūsų dabartį ir ateities viltis, o kai kurie navičiai norėtų turėti pirmykštiškai, galima sakyti, rojiškai skaištų kūną ir skaištų gyvenimą be jame įrašytos ligų, randų, sužeidimų, netekčių, niekšybių istorijų. Tačiau tik tada, kai galime priimti visą savo istoriją ir netgi iš praeities tarsi vaiduoklius atsekančius mūsų nebrandos ženklus kaip integralius, kaip tuos, kurie kuria šiandieninį vienintelį ir unikalų mane, esame bent kiek brandesni.

Gailėjimasis dėl kokių nors pasirinkimų praityje nereikia, kad tie pasirinkimai buvo blogi, o tik tai, kad šiandien esame jau kitokie.

Kai kuriems žmonėms, ypač turintiems ambicijų būti religingiems arba bent būti tokiais laikomiems, pirmasis ar

gumentas prieš tatuiruotes – žmogaus sukurtumas iš Dievo meilės. Tatuiruoti kūną, sako jie, – tai įžeisti Kūrėją, Jo mintį apie žmogų, tobulai iš meilės sukurtą visumą, kurioje visa dera. Jiems tatuiruotė ant kieno nors kūno – tai kažkoks perdo, pasipūteliško individualumo siekis, kuris galiausiai atsigręžia prieš patį siekėją. Taigi, ar tatuiruotė savaime, nepriklausomai nuo jos turinio, vien savo buvimo faktu reiškia bedievystę, maištą prieš religiją, prieš krikščionybę, prieš autoritetą, prieš Dievą? Pažodžiui skaitant Bibliją, konkrečiau – Kunigų knygos 19 skyriaus 28 eilutę, kuri sako: „Savo kūno nežeisite įsipjovimais mirusiųjų labui, savo odos netatuiruosite jokiais ženklais: aš esu VIEŠPATS“, – galima susidaryti įspūdį, kad Jahvė pritaria nuomonei, jog tatuiruotės Jį įžeidžia, tačiau toks įspūdis, manding, klaidingas ir neatsižvelgiantis į kontekstą, kad žydai atkeliauja ir kuriasi naujame krašte, kur jų tyko stambeldystės pavojai. Ir Dievas draudžia ne pačias tatuiruotes, o anuo metu tatuiruotėmis ir kūno pjaustymu bei žalojimu reikštą stambeldišką Kanaano dievybių garbinimą.

Kita vertus, jei šį Kunigų knygos draudimą priimame pažodžiui (nors tikrai nemažai čia išsakytų draudimų seniai ignoruojame), kaip tada su visa plastine chirurgija, ką ten plastine – bet kokiomis, kad ir širdies, smegenų ar bent jau apendikso, operacijomis, – įpjovimais, grožio verslu, kosmetika ar net... drabužiais? Juk Dievas išlydėdamas iš prarasto rojus žmones apregė. Pirmasis dizaineris, ne tik pasirūpinęs, kad žmonėms būtų šilta, bet ir suteikęs papildomo originalumo ir individualumo, buvo Dievas. Pirmiausia Jis sudizinino akių ir odos spalvą, prie jų priderino plaukų ir kūno plaukelių atspalvius ir struktūrą, paskui padovanojo drabužius. Nesmerkdamas nei mūsų, nei mūsų kūno silpnumo ir neatsparumo šalčiui ar karščiui, nei mūsų psichikos, ambicijų išsiskirti ir būti unikaliems.

Taigi, ar tatuiruočių populiarumas gali reikšti religijos nuvertėjimą ir netgi pabaigą? Veikia priešingai. Tai, kad taip atakliai, beveik svaiginamai saldžiai laukiame kažko didelio – pasaulio, epistemos, religijos – pabaigos, yra dar vienas ženklas, kaip krikščionybė, ypač ištinkamai ir kartais paguodžiamai kalbanti apie Pabaigą, išsiskyrusi mummyse, mūsų mąstyje ir mūsų kultūroje.

Klausimai apie tatuiruočių įžeidimą, Dievo paniekimą, asocialumą, estetiškumą, puošnumą arba išskirtinumą kyla vėliau kaip mūsų pirminio impulso racionalizacija, kuria pirmiausia patys sau stengiamės paaiškinti, kas gi sukėlė tą trumpą emocijos blykstelėjimą. Tačiau pirmiausia, ką parodo ši racionalizacija, yra tai, *kokia* ta emocija buvo: maloni, džiugi, atstumianti, erzinti ir t. t. Taigi, tai, į kurią pusę krypta racionalizacija, daugiausia pasako apie mus pačius. Kitaip tariant, ne noras kūną puošti ar bausti tatuiruotėmis, o įprotis ar polinkis ką nors smerkti ir teisti yra patirties ir vaizduotės, empatijos ir nuolankumo trūkumo ir tiesiog nebrandos ženklas.

Šią vasarą išgirdau mintį, kad nemandagu, net neetiška klausyti žmogaus apie jo „laimingą, nerūpestingą vaikystę“, taip tarsi iš anksto jam primetant laimingos vaikystės scenarijų ir teigiant, kad kitokios vaikystės nebūna – tik laiminga. O jei paklaustojo vaikystė buvo siaubinga? Jei savo klausimu pastatome jį kryžkelėj, kur galima rinktis: meluoti, pasakoti savo vaikystės potyrius tam ar tai, kam gal visai nenori pasakoti, nemandagai tylėti ar griežtai nubrėžti ribą, kad apie tai nekalbu? Panašiai ir su tatuiruotėmis – klausimas „O ką reiškia tavo tatuiruotė?“ gali statyti į tokią pat keblią padėtį.

Žinoma, tatuiruotės nebūtinai turi turėti asmeninės istorijos prieskonį, kai ant kūno tarsi šventųjų litanijoje surašomi mylimųjų vardai, jos neabejotinai gali išreikšti ir kultūrinę dimensiją, būti politiškos, patriotiškos, mizoginiškos, filosofiškos, poetiškos ar dar kokios nors.

Pastaraisiais dešimtmečiais požiūris į tatuiruotes keitėsi ir, be abejo, keisis dar. Jos mažiau tabuizuojamos, nes vakarietiškoje visuomenėje vis rečiau instinktyviai siejamos su kalėjimais, nusikalstamumu, gaujomis. Tatuiruočių populiarumas nereiškia ir kokios nors radikalių autoriteto grūties. Manau, kad laikui bėgant jos sulauks daugiau simpatijų, galbūt vyks jų parodos, semiotiniai skaitymai ar tiesiog skaitymai. Šiuo metu galbūt paprasčiausia ir adekvačiausia į tatuiruotes žiūrėti kaip į meną ant odos.

Kita vertus, beveik neberašome laiškų, nebeskaitome knygų, nepajėgiamė žiūrėti vieno televizijos kanalo – reikia visus žiūrėti tuo pat metu, socialiniai tinklai virto reklamų kapinyne ir įdomūs tik politikams prieš rinkimus. Kokių dar galimybių turime pasiūsti žinią kitiems, kad esame, kas esame, kaip esame? Gal tik įvairiais būdais ir įvairiomis priemonėmis, tarp jų – ir tatuiruotėmis, grįždami prie savo kūno, priliedami jo paviršių, iš naujo atrasime jo vidų, nes, kaip kažkada rašė Neringa Abrutytė, „siela rūpi“. Gal tik kūnu įsipareigodami tam kūniškam, bet lengvai nenutrinamam „amžinai“, kurį transliuoja ir tatuiruotė, galime pasakyti, kad esame.

Puikus vertėjų miestas

Su Ventspilio rašytojų ir vertėjų namų vadove IEVA BALODE kalbasi Laura Laurušaitė

– *Daug prisiklausiau iš kolegų kūrėjų, koks rojus gyventi Ventspilio rašytojų ir vertėjų namuose Latvijoje. Paviešėjusi pas jus mėnesį galiu tik prisidėti prie šio pagyrų choro. Ventspilis lietuviams žymėtas dar ir todėl, kad čia pasirinko gyventi kiečiausia lietuvių literatūros vertėja į latvių kalbą Dacė Meierė. Kaip supratau, jos sprendimui įsikurti Ventspilyje jūsų rezidencija irgi padarė įtaką?*

– Manau, kad mes nedaug turėjom įtakos Dacės pasirinkimui. Greičiau atvirksčiai – kur Dacė, ten ir renginiai! Dacė sukėlė gintaro rinkimo karštinę, ja užsikrėtė visi artimesni ir tolimesni jos sekėjai, ir keistą grybų stebėjimo bei valgymo judėjimą. Šiaip ar taip, visi džiaugiamės Dacės buvimu Ventspily.

Ir tai dar ne viskas! Ventspilio mieste ir rajone gyvena Brenda Lelie iš Olandijos, Rafaelis Martinas Calvo iš Ispanijos ir Ricardo Freitas iš Portugalijos – visi jie latvių literatūros vertėjai.

Taigi pamažu kuriasi puikus vertėjų miestas.

– *Papasakok apie pradžią. Kaip pradėjai vadovauti Ventspilio rezidencijai? Dirbi čia jau bene dvidešimt metų, kokia buvo pradinė idėja ir kam ji kilo? Kaip nuo ikūrimo keitėsi ši vieta?*

– Idėja įkurti rašytojų ir vertėjų rezidenciją Ventspily priklausoma rašytojai Norai Ikstenai, kuri nuolat lankydavosi Baltijos rašytojų ir vertėjų centre Visbyje, Švedijoje, ir suprato tarptautinę tokio sumanymo reikšmę.

Konkretesnius projekto apmatius ši idėja įgavo 2005 m. Andros Konstės dėka, kai Kultūros ministerija, Latvijos literatūros centras ir Ventspilio miesto taryba sutarė įsteigti UAB Tarptautinius rašytojų ir vertėjų namus, perleisdama jiems ir kai kurias valstybines kultūros valdymo funkcijas. Andra pradėjo čia dirbti ir pavertė šią vietą patrauklia autoriams.

Bėgant metams Ventspilio rezidencija tapo ne tik vieta, kur gimsta nauji literatūros kūriniai, bet ir pagrindine Latvijos literatūros organizacija, kuri koordinuoja ir Latvijos literatūros eksporto renginius, teikia Latvijos literatūros metų apdovanojimą, rengia regioninius prozos skaitymus, kartu su Ventspilio miesto taryba vertina ir apdovanoja rezidencijoje sukurtų kūrinių autorius ir kt.

Čia dirbu nuo pat namų atidarymo 2006 m., tačiau vadove tapau tik šiemet, tai atrodė logiška po to, kai Andra Konstė nusprendė išeiti į pensiją.

– *Kuo Ventspilio rezidencija skiriasi nuo kitų rezidencijų užsienyje? Esi daug jų aplankiusi edukaciniais tikslais. Kuo ypatingi Ventspilio namai ir jų aplinka? Ar diegiat užsienio patirtį, ar kaip tik stengiatės išsaugoti unikalumą?*

– Ventspilio rezidencija stengiasi veikti kaip klasikinė kūrybinė rezidencija, teikianti paramą literatūros kūrėjams, tačiau papildoma namų misija – populiarinti latvių literatūrą. Siekdami šio tikslo, pasirinkome strategiją kvieisti profesionalius autorius ir vertėjus iš viso pasaulio teikti paraiškas.

Atvykusiems svečiams siūlome susipažinti su verstine latvių literatūra, daug pasakojam ir rodome apie Latviją edukaciniais tikslais. Dėl to atsitinka neįtikėtinų dalykų, nes daugumai svečių Latvija ir latvių literatūra yra atradimas, jiems labai patinka tai, ką atranda, ir jie nori vis sugrįžti.

Ypač skatinam atvykti jaunosius autorius ir vertėjus, dar tik pradedančius dirbti literatūros lauke. Jiems ypač svarbus palaikymas, suteikiamas tokios gyvenamosios aplinkos, kurioje yra ir patyrusių, ir jaunų talentų iš viso pasaulio.

– *Ar sunku administruoti šią įstaigą?*

– Svarbu, kad nuo pat namų atidarymo mes čia dirbom keturiose – Andra Konstė, aš, finansininkė Iveta Līberga ir ūkio vedėja Zeltītė Freiberga. Tai, kad visos darbavomės surėmusios pečius ir kiekviena atskirai gerai atlikome savo darbą, užtikrina, kad viskas sklandžiai veikia iki pat šiol. Šį projektą pavyksta administruoti, nes čia dirba puikūs žmonės.

Dabar mums į talką atėjo ir literatūros vertėja iš Olandijos Brenda Lelie, jos užduotis – pritraukti naujų vertėjų, kurie ateityje galėtų versti latvių literatūrą.

– *Visada aktualus klausimas kultūros įstaigos atstovams – ar pakanka lėšų? Ar jūsų įstaigą remia valstybė? Kaip verčiatės?*

– Ventspilio rezidenciją įsteigė Kultūros ministerija, todėl kasmet gauname ir valstybės finansavimą, kuris be galo svarbus, kad galėtume planuoti ilgalaikius rezidentų srautus ir dalyvauti tarptautiniuose projektuose. Taip pat mus remia savivaldybė, kuri mums patikėjo svarbų

istorinį Ventspilio pastatą – buvusią rotušę, esančią pačiame senamiesčio centre ir su nedideliu sodu kuriančią labai malonią aurą.

– *Iš kurių šalių sulaukiat daugiausia paraiškų? Ar daug pareiškėjų, didelė konkurencija? Pagal ką atsirenkat rezidentus?*

– Daugiausia pareiškėjų būna iš Europos, tačiau nemažai atvyksta ir iš Amerikos bei kitų šalių. Prašymų skaičius svyruoja, anksčiau jų buvo daugiau, paskui sutrukdė kovidas ir karas, kurį laiką buvo nedidelė pauzė, bet dabar jaučiam, kad kiekvienam išvykstančiam tenka du trys norintys, kurie kreipiasi prisiklausę gerų atsiliepimų. Taigi, žinia sklinda iš lūpų į lūpas.

Konkurencija vis didėja, tačiau neatmetame paraiškų vien dėl to, kad jų daug. Kokybiški projektai patvirtinami, bet susidaro laukiančiųjų sąrašas, ir nebelieka galimybės padirbėti rezidencijoje kasmet kaip anksčiau, tik kas antrus trečius metus. Dabar dėliojame 2026 m. tvarkaraštį.

Rezidentus atrenka nepriklausoma 5 skirtingų literatūros sričių ekspertų komisija: peržiūri visas paraiškas ir nusprendžia, ar remti rezidentą stipendija. Šiuo metu stipendijos dydis 4 savaitėms yra 320 eurų, ji mokama Valstybės kultūros kapitalo fondo, šiuo metu turime ir du „Nordic“ projektus, kurių lėšomis galim finansuoti rezidentus iš Ukrainos ir Šiaurės šalių.

– *Atvyksta nemažai kūrėjų ir iš Lietuvos. Ar jie ku nors skiriasi nuo tarptautinės publikos?*

– Lietuviai mums labai brangūs. Tarp pirmųjų namų gyventojų buvo Vladas Braziūnas, Laimantas Jonušys, Jurgis Banevičius, Marius Burokas, Diana Bučiūtė, Andrius Jakučiūnas, Vytautas Dekšnys, Gabrielė Labanauskaitė, Herkus Kunčius, Medeinė Tribinevičiūtė, Arvydas Juozaitis ir kiti. Atvažiuoja ir šie senbuviai, ir naujų lankytojų, bet mes visus prisimename ir visų laukiame. Suprantame ir tai, kad šio regiono autoriams įdomiau vykti į Skandinavijos ar Vakarų Europos šalis nei reziduoti čia pat kaimynystėj.

– *Turit ir vieną nuolatinį gyventoją – katiną Watsoną. Ar jis visus įkvepia? Ką daryti tiems, kurie alergiški katėms?*

– O, taip, istorijos apie katinus yra didelė tema. Šiuo metu namuose gyvena katinas Watsonas, kuris garbingai perėmė pareigas iš daugeliui pažįstamo katino Rudžio. Watsonas yra nepaprastai dosnus – jei tik atversite jam duris, neatsisakys jus apdovanoti savo draugija!

Žinoma, stengiamės visus informuoti, jog namuose esama katino, tačiau patyrėme, kad namas pakankamai didelis ir katino artumas nesukelia problemų net alergiškiems žmonėms.

Rezidencijoje su Watsonu sugyveno ir katės, ir šunys, kuriuos ypatingomis aplinkybėmis su savim buvo pasiėmę svečiai.

– *Su kokiais netikėčiausiais gyventojais teko susidurti? Visi lankytojai, šiaip ar taip, yra menininkai, kūrybingos asmenybės. Kokie įpročiai jus, kaip namų šeimininkę, žavėjo ar kėlė siaubą?*

– Mums patinka absoliučiai visi gyventojai. Žinoma, šiltesnius jausmus puoselėjame tiems, kurie lankosi reguliariai jau 18 metų ir kuriuos laikome šeimos dalimi, bet kiekvienas naujas rezidentas yra ypatingas, nes atneša naujų įdomių istorijų ir nuotykių.

Bet jei reikėtų minėti konkrečius žmones, čia susipažinau su savo vyru, rašytoju Andriu Akmentiniu. Čia praleidau nepamirštamą gyvenimo etapą su poete Maira Asare. Ypatinga istorija ir labai artima draugystė mane sieja su prancūzų rašytoju ir vertėju Claude'u Dunetonu ir Aliaskos rašytoja bei banginių tyrinėtoja Ieva Saulītis, ir dar daugybe kitų. Kiekviena istorija turi savo džiugesio ir liūdesio, nes Maira, Ieva ir Claude'as jau mirę, tačiau esu dėkinga šiam darbui už suteiktą galimybę juos pažinti.

Be abejo, būna ir įvairių mūsų kasdienybės „siaubo istorijų“, kai ant elektrinės viryklės pastatytas elektrinis virduklės pamažu išsilydo ir įsijungia priešgaisrinė signalizacija, nuolat atsiranda gudručių, kurie sumano išskalbti drabužius skalbinių džiovyklėje arba pripila į indaplovę „Fairy“, ir priputoja pusė virtuvės, yra buvę pasiklydusių Rotušės aikštėje ir nerandančių kelio namo. Bet galiausiai kaip tik tokius rezidentus visi ir prisimename (*šypsosi*).

– *Jau užsiminei, kad jūsų žinioje yra ir platforma „Latvian Literature“, kuri remia latvių literatūros vertimus ir užtikrina jų matomumą pasaulyje. Turite biblioteką, kurioje galima skaityti latvių literatūros kūrinių*

įvairiomis kalbomis. Taip pat mačiau lietuvių stendą su daugybe kolegų išverstų kūrinių – gana reprezentatyvi kolekcija. Ar jūsų gyventojai tik rašo, ar ir skaito?

– Taip! Biblioteka yra svarbus rezidencijos komponentas, į mūsų biblioteką atkeliauja visos naujausios verstinės latvių literatūros knygos. Tai labai svarbus resursas, padedantis pristatyti mūsų literatūrą pasauliui.

Tačiau ypatingą žodį reikia tarti apie Latvijos literatūros eksporto merginas – jos labai kūrybingos, o jų nuveikto darbo apimtys milžiniškos. Bendradarbiaujame nuo 2016 m., kai Latvija kartu su Lietuva ir Estija ruošėsi dalyvauti Londono knygų mugėje viešnių teisėmis. Nuo to laiko mums pavyko sukurti aiškią valstybės paramos vertimams sistemą, vertėjų duomenų bazę, partnerių ir literatūros agentų tinklą, todėl verstinės literatūros apimtys kasmet nuolat auga.

Ir labai džiugu, kad Lietuvoje atsirado tiek daug latvių literatūros vertėjų, kurie apsilanko ir čia, ir tiek daug naujų išverstų knygų.

– *Ar rezidentai sėdi ir dirba izoliuotai, ar keliauja po apylinkes, susipažįsta su latvių kultūra? Ar buvo tokių, kurie po viešnagės Latvijoje taip susižavėjo šalimi, kad pradėjo mokytis latvių kalbos?*

– Viena iš sėkmės istorijų, kurią galiu pateikti kaip pavyzdį, yra vertėja iš Italijos Margherita Carbonaro. Margherita vertė iš vokiečių ir kinų kalbų į italų kalbą. Vieną dieną ji pateikė prašymą atvykti į rezidenciją, kad aplankyty savo motinos gimtąją šalį, nes jos motina per karą paliko Latviją ir visą gyvenimą praleido Italijoje. Atvykusi į Latviją, nemokėdama latvių kalbos, Margherita įsimylėjo ir kalbą, ir Latviją, ir literatūrą, ir štai turime nuostabią ir labai produktyvią latvių literatūros vertėją į italų kalbą.

– *Ar užsienio rašytojai ir vertėjai dalijasi savo patirtimi, šviečia vietos bendruomenę, galbūt skaitydami paskaitas, rengdami seminarus, rašymo dirbtuves ar panašiai?*

– Stengiamės, kad čia atvykęs rašytojas ar vertėjas galėtų susitelkti į kūrybą, todėl neįpareigojame jų dalyvauti privalomuose skaitymuose ar seminaruose. Tačiau suprantam ir tai, kad į Ventspilį atvyksta itin talentingų autorių, studijavusių kūrybinį rašymą ar vertimą, todėl atsižvelgdami į autorius ir publikos interesus retkarčiais suorganizuojame vieną kitą susitikimą su skirtingomis auditorijomis – moksleiviais, studentais, skaitytojais.

– *Kiek žinau, vyksta ir bendros vakarieniškos, gastropoetinės bendradarbiavimas, kuris tikriausiai taip pat telpa į kūrybiškumo paradigmą, nors ir neverbalinę. Kokie įdomiausi patiekalai, gastronominiai nuotykių?*

– Tai apskritai turėtų būti pagrindinis klausimas, nes jei manęs klausia, kaip sukurti gerą rezidenciją, paslaptis yra virtuvėje ir valgomajame. Jei turite vietą, kur galima susiburti prie bendro stalo, net niekada negaminantys žmonės ką nors sutaiso, ir būtent virtuvėje kuriasi namų magija. Esame patyrę daugybę įvairių gastronominių nuotykių – aišku, pamatus padėjo Andra, kuri mielai ruošdavo sriubas ir kitus gardesius bei skatino kitus gyventojus gaminti.

Yra buvusi nuostabi japoniškos žaliosios arbatos popietė su poete Mari Kono, pasipuošusia tradiciniu kimono, žinoma, ypatingos emocijos apima, kai ukrainiečiai gamina barščius. Buvo metas, kai pas mus viešėjo rašytojas ir medžiotojas Andris Kolbergas, ir virtuvė būdavo pilna šviežiai sumedžiotų laukinių žvėrių mėsos. Užsieniečius stebina ir kai kurie latviški patiekalai, pavyzdžiui, duonos sriuba, manų putėsiai ir saldūs virtiniai.

– *Po viešnagės svečiai prašomi užpildyti ataskaitą, kurioje yra klausimas apie rezidencijos patirtis. Kokie atsiliepimai iš tų, kurie buvo apsistoje? Kokių smagiausių ar blogiausių dalykų jie yra prirašę?*

– Nepaprastai malonu skaityti gyventojų ataskaitas, nes dauguma labai gerai atsiliepia apie namus, darbuotojus ir, žinoma, katinus. Tačiau taip pat vertiname, kai jie parašo kritiškų pastabų – tokių irgi pasitaiko, pavyzdžiui, kad žiemos mėnesiais apima liūdesys ir vienatvė, jei nėra pašėlusios kompanijos, kažkam lova per kieta ar per minkšta, kažkam lempa per žemai ar per aukštai. Bet visa tai gerai, mes atsižvelgiame ir kasmet stengiamės ką nors patobulinti. Naujausias patobulinimas – atliekų rūšiavimas, ir jis puikiai sekasi. Na, plauti indus sekasi ne taip gerai! (*šypsosi*)

Seserų balnas

Lipti liko nebe tiek ir daug. Apeiti šią kalno keterą, peržengti negilų sraunų upokšni, palypėti įvairiaspalviais akmenimis, ir jau bus iš anksto numatytoje poilsio vietoje. Vandens dar turi, saulė šiandien ne itin kaitina, batai pūšlių nepritrynė, tik erzina vienas kitas batan įkritęs smulkus akmenukas, reikėtų stabtelėti išsikratyti... Nuo paskutinio sustojimo jau žengia apie porą valandų, nutilo gausių vaikščiotojų po kalnus klegesys, šiame ruože nebėra jokios šurmuliuojančios kalnų trobelės su joje veikiančia kavine, bet kelias jai aiškus – tikslas stūkso prieš akis kaip viliojanti, bet ir baugi svajonė. Tyras – aukščiausia šio krašto viršukalnė, į kurią ji pasiryžusi įkopti. To čia ir atkeliavo. Pasimokiusi iš ankstesnių kelionių po kalnus, kad bendrakeiviai dažniausiai tik trukdo siekti savų tikslų, o bendravimo kalnuose nauda labai jau abejotina, šįsyk rūpestingai pasiruošė ir leidosi į kelią visiškai viena. Šitos vietos – ne koks pasaulio užkampis, kalnų turizmas čia išplėtotas, nors ir laukinių gyvūnų – sako, net lokių – pasitaiko. Savigynos tikslais ji pasiėmė degtukų, peilį ir ryškiai šviečiantį prožektorių. Bet to neprireiks, nebent jeigu iki pusiaudienio neprieis tarpukalnės, vadinamos Seserų balnu, tada šiandien nebesiryš šturmuoti viršūnės, ir teks praleisti visą dieną ir naktį kalnuose, kad vos išaušus galėtų kilti toliau.

Stabtelėjusi pasitikrino kryptį, dirstelėjo ir į programėlę telefone, rodančią šios dienos maršrutą. Tikrai norėtųsi nusiauti batus ir pailsinti kojas, bet reikia bent jau apeiti šią keterą, čia labai statu ir nesaugu sustoti. Tačiau galima kilstelėti akis į atsiveriančius vaizdus ir iki soties pasigrožėti. Šio komforto jai taip trūkdavo organizuotuose kalnų žygiuose. Bendrakeiviai vieni kitus vargindavo buitiskomis šnekomis, ir tas jai užtemdydavo visą grožį. O norisi jo prisisemti, užpildyti juo visą savo vidų. Be to, einant su grupe visada reikėdavo derintis prie kitų tempo, kuris būdavo tai per lėtas, tai per greitas... Per daugelį kartų patyrė, kad organizuotos grupinės kelionės – ne jai. Ilgus metus trūko tik ryžto vienai leistis į kalnus, bet štai – ji jau čia. Atvykusi kelias dienas smagiai pasivaikščiojo lengvesniais takais, pamiklino kojas, pasiruošė rimtajam žygiui. Šiaip ar taip, pusketvirto kilometro – ne visai juokingas aukštis. Bet aukštį ji gerai toleruoja, o šis kalnas, kiek skaitė, nėra sudėtingas, žygeiviumi prireikia tik fizinį jėgų, išvermės ir apdairumo. Dar kartą paglostėsi žvilgsniu priešais stūksančias snieguotas viršūnes, siauru takeliu, batais nubraukdama žvyrą, atsargiai nužingsniavo palei keterą, už kurios jau turėjo išvysti žemyn krintantį upokšni. Išties, jau lyg ir girdi jo garsą.

Užauginusi vaikus – sūnų ir dukrą, kurie jau keletą metų gyvenę užsienyje, vasaros atostogas ji leisdavo kaip panorėjusi. Kartais nuykdavo aplankyti vaikus, reguliariai ir šie pas ją parvykdavo, bet moteris rasdavo laiko ir didžiausiai savo aistrai – kalnams. Nesuko sau galvos, kodėl jie ją taip traukia, užteko, kad čia jausdavosi kvėpuojanti visais plaučiais, įdarbindavo savo dar nesena kūną, galvoje ir širdyje tapdavo aišku ir šviesu. Kai vaikai buvo dar paaugliai, ir juos pasiimdavo į tokias keliones. Mielai ir dabar su jais keliautų, bet, žinoma, jie turi savo draugų, reikalų ir pramogų, dukra – jau ir būsimą vyrą... Jie keliauja savais keliais, kurie kartais susikerta su jos taku, ir tada visi drauge pasidžiaugia vieni kitais iki naujo išsiskyrimo.

Pasitaikė kuprinę, kuri ėmė kiek spausti pečius. Taip, krioklio šniokštimas vis geriau girdėti. Štai ir jis! Abipus krioklio stačiai kilo raudoni, juosvai dryžuoti akmenys. Vis dėlto jie matėsi nelabai ryškiai, nes loma gaubė rūko draiskanos. Tai privertė ją nusistebėti, nes ryto miglos jau buvo išsisklaidžiusios, danguje švietė, tegu ir blausoka, saulė. Tačiau jai teks leistis į šią lomą, nes toliau takas kerta krioklį ir kyla aukštyn. Jeigu sutrumpins poilsio laiką, tai turi šansų neveluodama pasiekti Seserų balną.

Laviruodama tarp dviejų pragarmių, artėjo prie krioklio, kuriame tikėjosi pasipildyti vandens atsargas. Besileisdama dešinėje išvydo ramiai gulinčią didžiulį avių, panašių į stambius galvijus, bandą. Rūkas jas slėpė, ir tik kartais prasižijojęs plyšys atidengdavo kurio nors gyvūno šoną ar snukį. Pakėlus akis, netikėtai kairėje pusėje nuo krioklio, maždaug ties jo viduriu, pastebėjo kažką panašaus į namelį. Keista. Maršrute nepažymėta, kad čia yra kalnų trobelė. Jų nebeturėtų būti iki pat viršūnės, o ir paskui, leidžiantis kita kalno puse, iki jų dar gerokai reiks pažygiuoti. Gal čia anksčiau būta trobelės, bet dabar ji uždaryta? O gal ir bus galima užteiti į vidų? Šiaip ar taip, vis tiek ketino čia sustoti poilsio, o dabar jau aišku, kad būtinai reikia patikrinti tą trobelę.

Prieš keldamasi per krioklį, kuris lomoje tekėjo veržlia srove, nusiaivė batus, nuo pečių nusiėmė kuprinę, apsi-prausė. Prisimė pilną gertuvę, o tada perbrido upokšni, kurio vanduo jai siekė iki kelių. Atsigaivinusi ėmė kilti raudonaisiais akmenimis. Kai kurie iš jų žvilgėjo nuo užtykštančio vandens purslų, o juodi dryžiai blizgėjo kaip

kokie magnetai. Artėdama prie trobelės, suprato, kad joje tylu, o lauko durys nevarstomos. Pamėgins užteiti į vidų.

Pasibeldė, nors galėjo to ir nedaryti. Aišku, kad namelis tuščias. Užėjusi pamatė švarią virtuvę, ant grindų patiestą iš audinių atraižų nupintą namudinį kilimėlį, židinių su paruošta malkų kauge, ant stalo – pluoštą laikraščių. Laidraščiu? Kas ir kada juos čia padėjo? Suklususi stabtelėjo: jai pasirodė, kad iš namelio gilumos ataidi kažkokie balsai. Ūmiai per koridorių į virtuvę kažkas atitapsėjo, ir ji pamatė kokių septynerių metų berniuką. Šis, ją išvydęs, kažkam džiugiai šūktelėjo:

– Atėjo! – ir nusijuokęs nustraksėjo atgal.

Trūkinėjant šamonei, lyg būtų kvėpavusi jau išretėjusiu oru, ji pasuko paskui jį, mintydama, ką gi tas vaikas jai priminė. Per koridorių pateko į erdvią svetainę, joje prie apskrito stalo sėdėjo jos vaikystės draugės šeima: seneliai, tėvai ir abu broliai. Pačios draugės nesimatė.

– Labas! – kaip visada maloniai pasisveikino draugės mama. – Ar užėisi? Darutė tuojau sugrįš. Ji taip tavęs laukė.

Tylėdama apsidairė svetainėje. Čia viskas buvo taip pat kaip tada, kai paauglė lankydavosi pas draugę, su kuria anuomet praleisdavo kone visą įmanomą laiką. Didžiulė lentyna su gausybe vaikiškų knygų – kai kurias iš jų buvo parašiusi draugės močiutė; didelis apskritas tamsaus medžio stalas, prie kurio susėdavo visa šeima, jaukus ilgas minkštasuolis, dideli foteliai. Iš kito kambario sklido šviesa ir tyli muzika – draugės vyresnysis brolis buvo prisiekęs melomanas. Šeima vakarojo, ir kokie mieli jie jai pasirodė – kaip ir anuomet. Auginama tik darboholikės mamos, ji neturėjo tokios didelės ir gerai sutariančios šeimos, stokojo šitokio namų jausmo, todėl kiekvienas apsilankymas draugės namuose jai būdavo tikra šventė.

Bet bėgantys metai jiedvi išskyrė – nors Mirta vis padvejo, ar tikrai bėgantys metai. Mokykloje buvusios neišskiriamos, studijuodamos nutolo, – tiesa, Mirta dar dalyvavo draugės vestuvėse, bet paskui vis rečiau susitikdavo. Kartą po daugelio metų, pamačiusi draugę mieste, norėjo šūktelėti, bet susilaikė. Paskui pati apie tai susimąstė, susigėdo, bet suprato, kad taip jau nutinka. Kažkas tarp jų buvo nutrūkę, bet Mirta iki šiol nesuprato kas. Tiesiog nutolo, tapo svetimos, tačiau kartkartėmis dėl to vis dar sugeldavo širdį. Sugaudavo save manant, kad draugei ji tiesiog nusibodo, tapo nebeįdomi.

– Mirtute, gal arbatos? Vietinė, kalnų čibrelių, paragauk. O gal iškepti kiaušininės su šonine? – pasiūlė draugės močiutė ir kumstelėjo linksmą senelį, šis išskubėjo kaisti virdulio.

– Kaip dabar gyveni, Mirta? Papasakok apie save, – paprašė Dorotėjos mama.

– Ateik, parodysiu, kokį namą pastačiau iš kaladėlių! – už rankos ją ėmė tempti mažasis draugės brolis.

– Sulošim durnių? – pasiūlė vyresnėlis, o jo tėtis šelmiškai mirktelėjo.

– Jeigu norėsi, galėsi ir pernakvoti, – pasiūlė Dorotėjos mama. – Tau dar tolimas kelias, reikia pailsėti.

Nepasakytum, kad šitieki metų nesimatė. Visi atrodė jos pasiilgę, jos laukę, tik Mirta negalėjo suprasti, kodėl pačios draugės tarp jų nėra.

Dorotėjos šeima savo namelyje Mirtai skyrė kambarį, jame buvo krosnis, lova ir nedidelis stalelis – ko daugiau bereikia? Pro langą ji matė statų kalno šlaitą. Namuose visi tykia krutėję, seneliai gamino valgyti, motina rūpinosi mažuju draugės broliuku, o vyresnysis brolis su tėvu kartais išeidavo į kalnus, bet iki tamsos visada sugrįždavo. Nuolatos girdėjosi krioklio šniokštimas, ir lomos nė akimirkos nepaliko tirštas, tik kartais kiek prasisklaidantis rūkas.

Vieną dieną iš slėnio atėjo Mirtos sūnus, kuris, pasirodo, slėnyje buvo apsistojęs su savo tėvu.

– Mama, kada tu grįši? – paklausė jis Mirtos, nors ji ir neprisiminė, kad kada nors jie visi kartu būtų gyvenę slėnyje.

– Tik sulauksiu draugės, sūneli, ji netrukus turėtų pareiti, – sumelavo Mirta, nes iš tiesų jau nebesitikėjo jos sulaukti. – Lik su manim, – pakvietė ji sūnų.

– Aš negaliu. Man reikia namo. Bet aš ateidinėsiu, – pažadėjo jis.

Kitą dieną su trenksmu atsidarė durys ir ant slenkščio pasirodė jos šaunioji dukra:

– Maaam, ko tu čia taip ilgai? Visai užstrigai? Tiesiog imk ir įlipk į tą kalną, nėra taip sunku. Aš ką tik iš ten.

Gal pusvalandį pasisukinėjusi po namelį, išbarusi mamą, kad tokia lėta ir neryžtinga, kad taip ir neįlips niekur, jeigu čia sėdės, kad ta draugė gal ir visai išgalvota, jeigu taip ilgai negrįžta, pakstelėjo mamai į skruostą ir išdūmė savais keliais.

– Nu, mam, susiimk. Tu gali. Bet tikrai neįlipsi, jeigu dar bent vieną dieną pramiegosi šitam rūke.

Dukters sugėdinta, kas rytą pakirdusi su gaidžiais ji sukruisdavo išėiti, bet kaskart Dorotėjos mama ją sulai-

kydavo: esą rūkas per tirštas, tądien pranešę prastą orą, viršūnės ji tikrai nepasieksianti. Bet vieną rytą rado virtuvėje sukrautą kuprinę.

– Įdėjau tau maisto, turėtų užtekti iki viršūnės ir nusileidimui. Dorotėja tavęs lauks ant Seserų balno, – pranešė draugės mama.

Atsisveikinus ji sparčiu žingsniu kilo į šlaitą. Be jokio poilsio ir sustojimų kilo vis aukštyn ir aukštyn, kartais visai neatsargiai statydama kojas, sykį kryptelėjo pėdą – gerai, kad čiurną išgelbėjo patikimo bato aulais. Ropšdamasi į Seserų balną, pamanė, kad dabar ne pro šalį būtų koks bendrakeivis – iš vienuosį ir galvą ėmė lįsti niūriausios mintys, o bandant jas numentyti ėmė spengti ausyse. Stabtelėjusi gurkstelėjo kavos iš termos. Matė, kad tvenkiasi debesys, o tai nieko gero nežadėjo – lietus kalnuose yra pavojingas. Kai šiaip ne taip, iš paskutiniųjų gaudydama orą, jau spėjusi suabejoti savo jėgomis, supykti ant savęs, kam šitaip kvailai ir vėjavaiškiškai elgiasi, pasiekė Seserų balną, nebe lijo, o snigo, tad ji suskubo išsitraukti šiltą keptuvę. Tarp dviejų akmenų suradusi užuovėją, susimąstė, kad gyno lipimo sparčiu žingsniu jai liko tik kiek daugiau nei valanda, gal dvi, bet tokiu oru niekaip negalima tęsti žygio. Įdubose čia šen bei ten bolavo sniegas, o kai jis dar krinta ir iš viršaus, tai viskas susilieja ir galima lengvai prarasti orientaciją. Vienam tokiomis sąlygomis eiti nepatartų joks kalnų žygių vadovas.

Perėjoje buvo pristatyta daugybė akmeninių turų – jais žmonės pažymi, kad čia lankėsi, palieka ženklą kitiems keliautojams, juos stato išėjusių artimųjų atminimui. Liūdnai mintydama, kad žmogui negerai visaip – ir drauge su įkyriais, neįdomiais bendrakeiviais, ir visiškai vienam, staiga pajuto į save įsmeigtą atkaklų žvilgsnį. Pakėlus akis, pamatė į vieną turą atremtą lėlę – tikrą lėlę, su kokiom žaisdavo vaikystėje. Ne Barbę, ne skudurinę Onutę, o gražią žmogišką lėlę žaliomis akimis, raudonomis lūpomis ir dailia suknele, tiesiog jos vaikystės simbolį. Kelis kartus sumirkėjo, bet lėlė nepranyko. Priėjusi pamėmė ją ir laikydama drebančiomis iš nuovargio rankomis apžiūrėjo. Buvo rusvų garbanotų plaukų, susegtų žydrų segtukų, apvilktą melsvai balta suknete, turėjo ir pasijonį. Nebuvo kiaurai peršlapusi, mat vienas ant kito sukrauti turo akmenys lėlę šiek tiek dengė nuo kritulių. Visu kūnu uždengusi ją nuo krintančio sniego, nejučiom timplėlėjo apykaklaitę ties nugara ir vidinėje suknutės pusėje pamatė etiketę. Perskaičiusi lėlės vardą, krūptelėjo, vos nepaleisdama jos iš rankų: „Dorotėja“. Atidžiau įsižiūrėjo į radinį. Lygiai tokias pat arba labai panašias lėles jiedviem su drauge buvo padovanojusi Dorotėjos mama, kai abiem sukako po penkiolika. Viena, šviesiaplaukė, buvo panašesnė į Mirtutę, kita, rudaplaukė, – į Darutę, todėl taip jas ir pavadino. Tokio amžiaus panelės jau nebežaidė su lėlėmis, todėl pasisodino jas ant lentynų, vieną Mirtos, kitą – Dorotėjos namuose. Prisimena, kad kartais kalbėdamosi jas šukuodavo, jomis apsiukeisdavo ir galiausiai, rodos, kiekviena pasiliko savo pačios vardu pavadintą lėlę. Tačiau po daugelio metų Mirta su tuomet dar maža savo dukrele apsilankė pas motiną, kur vaikystės kambaryje ant lentynos tebesėdėjo lėlė. Kažkas padavė lėlę mažylei pažaisti, ir ši netyčia nulaužė jos kojas – o gal jos tiesiog netvirtai laikėsi? Kur paskui Mirtos mama padėjo bekoję lėlę, moteris nežinojo, nelabai ir rūpinosi. Prisiminimas apie draugę, judviejų nutrūkusį ryšį kurį laiką ją žėisdavo, o paskui tiesiog dingio iš atminties. Ir štai kaip dabar ją prisivijo.

Keliauninkė instinktyviai pajudino lėlės kojas. Šios tvirtai laikėsi. Lėlė atrodė mačiusi gyvenimo: suknelė buvo nebe tokia nauja, skruostas suteptas, per jį tekėjo lašas lyg ašara, veide tarytum įžvelgė kelias ankstyvas raukšles.

– Labas, – tarė Mirta lėlei. – Sveika, Dorotėja. Štai ir susitikom... po daugelio metų.

Ji paglostė rusvus lėlės plaukus, pataisė segtuką, suklostė suknelę. Pasitraukė su ja į akmenų užuoglaudą ir ten sėdėjo, be žodžių kalbėdamasi, kol dangus išsigiedrijo ir vėl ėmė šviesti saulė. Atsistojusi pasvarstė, gal pasiimti lėlę su savimi. Klausiamai į ją pažvelgė.

– Keliauk viena, tai tavo viršūnė, – akimis padaršino ją artima draugė. – Turi pasiekti ją pati.

Mirta paliko savo draugę ten, kur rado, atrėmusi į akmeninį turą. Kiek paėjusi grįžo, nusirišo nuo kaklo ploną, bet šiltą šalikėlį ir jaukiai apgaubė juo Dorotėją. Lėlė liko sėdėti, iš po akmens krūsnies lyg stogo žaliomis akimis stebėdama pasaulį, nulydėdama Mirtą žvilgsniu. O Mirta leidosi kopti į Tyro smailę. Nuo jos, apačioje palikus mažytį savo gyvenimą, jai jau vėrėsi visa praeitis ir ateitis. Lengva ir permatoma, ji pasklido viršum jų, tapo oru, kuriame neįmanoma užstrigti.

Žibintininkai eina grindiniu

Rugsėjo 20–22 dienomis senamiesčio grindinys aidė aidėjo, nes vyko „Vilniaus, UNESCO literatūros miesto“, Marijos ir Jurgio Šlapelių namo-muziejaus ir teatro „Arbatvakariai“ organizuotas Vilniaus grindinio festivalis. Jis įsuko į daugybę ekskursijų, parodų, spektaklių, performansų, koncertų, Vilnius atgijo įvairiausiais potėpiais, garsais, rudenįjančiais atspalviais.

Šlapelių muziejuje vyko parodos. Linos Krasnovaitės-Siparienės paroda „Istorinis detektyvas: ant mergužėlės perlų vainikas“ skatino svarstyti ir spėlioti, ar mūsų krašte galėjo būti perlų. Rūtos Eidukaitytės tapyboje atsiskleidė vilnijantis Vilnius, grakščiausias teptuko potėpiais tekantis ir besikeičiantis; Loretos Zdanavičienės darbuose buvo jaučiamas Vilniaus fragmentiškumas, o Ričardas Zdanavičius dažų tūbeles priklijavo prie plokščių ir taip perteikė įvairiapusį Vilniaus grindinį.

Ekskursijos po Vilniaus senamiesčio gatves siejosi su grindiniu. Ekskursijoje Šv. Jono gatvėje gidė Margarita Gaubytė pasakojo, kad iki šiol išliko klinkerizacija, supažindino su aplinkinių pastatų – Kazickų rezidencijos, Rusecko namo – istorija; praėjom ir pro Vytauto Nalivaikos „Žibintininką“, iki šiol mėginantį apšviesti praeviams kelią, bendraujantį su Energetikos ir technikos muziejų puošiančia „Elektra“ – taip jie kontrastuoja savitu šviesos kūrimu. Atrodo, ir dabar ateis žibintininkas, apsijuosęs nedegia prijuoste, atrems į žibintą kopėtėles, užlipęs įpils aliejaus, kad Vilnius nušvistų. Praėjom ir pro Vaistinės namą, kur vaistinininkai seniau bendradarbiaudavo su barzdaskučiais, darydavusiais operacijas ir išrašydavusiais vaistų. Vaistinės neretai pragyvendavo iš prekybos alkoholiu.

Ekskursijos vyko ir kitose Vilniaus senamiesčio gatvėse. Pilies gatvės ekskursijoje gidė pasakojo apie juodus Šv. Jonų bažnyčios angelus. Pasak legendos, jiems pabodo sėdėti vienoj vietoj, jie prašė Dievo atleisti juos nuo šios pareigos ir Dievas jiems davė užduotį – surasti laimingiausią ir nelaimingiausią žmogų. Angelai nutarė, kad nelaimingiausias bus benamis, bet kai jį prižadino, šis atkirto, kad yra laimingiausias, nes nieko neturi ir gyvena kaip nori; tad angelai liko amžiais sėdėti ant bažnyčios stogo. Užėjom ir į „Sida-bryno“ kiemą, kur stovi Mergelės Marijos skulptūra, aplankėm kitus kiemelius.

Per ekskursijas dalyviai sustodavo prie Signatarų namų, pro kurių langą poetai skaitė eilėraščius. Skaitymuose dalyvavo Giedrė Kazlauskaitė, Greta Ambrazaitė, Ramunė Brundzaitė, Indrė Valantinaitė, eilėraščiais dalinausi ir aš.

Taip pat vyko diskusija apie šubravcų leistą pirmąjį satyrinį laikraštį „Gatvės žinios“, kuriame dažnai būdavo publikuojama trumpos esė, pasakėčios, aforizmai.

Laikraštis parodijavo kitus laikraščius, nepalaikydavo nei vienos, nei kitos pusės. Dažnai pasitelkdavo absurdo žanrą, pavyzdžiui, rašė, kad dvarininkai tingėjo lupti valstiečius, todėl sukūrė daužymo mašiną, kad buvo sukurtos knygų skaitymo ir atskaitų mašinos. Istorikas Povilas Andrius Stepavičius, muziejinininkai Alicija Dzisevič, Kazimiežas Karpičius ir istorikė Aelita Ambrulevičiūtė aptarė nemažai laikraščio leidybos ir laikmečio kontekstų – Edukacinės komisijos, jėzuitų veiklos užkulius, švietimo niuansus, mokslo ir politikos santykį; akcentavo, kad svarbu atskirti filomatų, filaretų ir šubravcų veiklą; kad buvo dvi filomatų draugijos, o tai šiandien daugelis pamiršta.

Profesorius Alfredas Bumblauskas pasakojo apie kates archeologijoje, kad esama su katėmis susijusių Maišiagalos piliakalnio archeologinių radinių, teigė, kad jėzuitai į Rygą kadaise atsivežė kates, galiausiai apibendrino, kad jei vyrai myli kates, tai myli ir moteris.

Į renginių sūkurį įsuko ir teatras „Arbatvakariai“. Eglės Tulevičiūtės muzikiniame spektaklyje „Dingusio Vilniaus lakštingalos“ aktoriai Eglė Tulevičiūtė, Saulius Siparis, Kristijonas Siparis, Nerijus Račkaitis, solistė Natalija Katilienė ir pianistė Eglė Perkumaitė atkūrė kelių šimtmečių senumo įvykius prisimindami įvairius tarpnius ir viską ironiškai siedami su šiaandiena.

Vyko daug koncertų: su „Dviem pasauliais“ supažindino Vytauto Labučio ir Andriaus Balachovičiaus duetas, kitos dienos vakarą muzikos garsais užbaigė solistė Judita Leitaitė ir pianistas Jurijus Suchanovas, kiti.

Gyvas tas Vilnius. Ir šiandien žibintininkai pila į žibintus aliejų, kai gatvėse šurmuliuoja praeviai, aidi poezija ir bilda grindinys.

– LINAS DAUGĖLA –

Mindaugo Mikulėno nuotrauka

n...u...o...g...i...r...d...o...s

Aš nenorėjau apgaut, taip gavosi.
Ina Čygaitė-Nicewander, dailininkė

Nes kiekvienas mes nusišnekam vis kitaip.
Irena Aleksaitė, vertėja

Visi gerai verda, kurie negeria.
Virgis Padegimas, barmenas

Mano savybė – moku nešalti.
Darijus Siniavski, gerų darbų meistras

Aš nutariau pavargt.
Gintautas Trimakas, fotografas

Ištraukiu pirštus, tai kitų nerasiu.
Vytautas Kaziela, poetas

Išgirdau, kaip mojuoji.
Justas Kaveckas, biržietis

Kurorto gyvenimas – atvažiuoja ir pasidaugina.
Gintarė Adomaitytė, rašytoja

Kad piniginė plonėja, tai faktas.
Vytautas Butvilas-Mažylis, dykinėtojas

Mano šakės jau Vilniuje.
Gintas Kavoliūnas, fotografas

Nebijokit mesti darbų.
Rūta Pivoriūnienė, konsultantė

Neturiu nuo ko pavargt.
Ričardas Šileika, nuogirdininkas

Aš grįžus pažiūrėsiu, kas tavo danguj dedasi.
Goda Characiejienė, kraštovaizdžio architektė

Pasirinkau garbingą pralaimėjimą – atvažiuoti čia.
Aidas Marčėnas, poetas

Iki pagalvės dar toli.
Audra Juodeškie, projektų vystytoja

Gali būt, kol aš esu.
Kamilė Perminaitė, laiko keliautoja

Geras klausimas. Atsakymas, nežinau, ar patiks.
Rytis Lukoševičius, emocijų paleidimo mokytojas

Pagalvojau, kad neteisingai galvojau.
Birutė Jonuškaitė, rašytoja

Mes palikti.
Andrius Sургailis, fotografas, knygų dizaineris

Labai sunku susigaudyt laike, kai yra šviesu.
Danguolė Ruškienė, menotyrininkė

Ričardas ieško geležėlių, bet ne triusikėlių.
Vitalija Maksvytė, poetė ir mindfulness praktikė

Padoriai atsibusti.
Nora Aušrienė, keramikė

Man nebereikia augti, tik platėti.
Ona Jautakė, rašytoja

Kai aš pradėdau lįst, pradeda lįst.
Romualdas Mačiulis, žmogaus elgsenos ekspertas

Kažko dar dešimt gramų – kitos šalies.
Robertas Liu, dviratininkas, metalistas

Bezdalas kartais yra gera atrama.
Gintas Kavoliūnas, fotografas

Aš tiek daug titulų neturiu.
Urtė Baranauskaitė, kakavos pupelių kramtytoja

Lipu ant stogo. Ilgai neužtruksiu.
Ričardas Šileika, nuogirdininkas

– DOMINYKAS NORKŪNAS –

– RIČARDAS ŠILEIKA –

Trumpas ekskursas į Pasakų parko ištakas

► Atkelta iš p. 12

yra fiktyvi lokacija. Simono Bernoto Pasakų parkas, kaip vyksmo vieta, – laimei ar nelaimi – yra nepalyginamai įdomesnis už to paties pavadinimo parką sostinėje. Galiniame knygos viršelyje esanti teksto ištrauka, iki kaulų smegenų žinomo Henriko Radausko eilėraščio parafrazė, *Nebetikiu pasaka / Pasauliu tikiu*, skelbia, kad autorius pasakos nelaiko pabėgimo ar išsigelbėjimo būdu. Pasaka Simonui – priemonė nurengti pasaulį, demaskuoti neįtikėtus ir ne vieno tyčia ignoruojamas realybės ertmes, parodyti, kad herojai dažnai apdovanojami bergždžiomis supergaliomis – jie moka visas pasaulio kalbas, bet lieka nebyliais, gali žudyti žvilgsniu, bet neatsimerkia, ir, žinoma, čiaudi aukso dulkėmis. Pasirinkti pasaulį – tai atsimerkti ir įsivelti. Vis dėlto Simono pasaulis turi gal ir ne pačią laimingiausią, bet įkvepiančią pabaigą – nes žodis, nors netekęs tiek galūnių, tiek prasmės, čia miršta paskutinis. Literatūra nėra visiškai bejėgė.

Norisi paminėti, jog Simonas iš bendresnio poetų rato taip pat išsiskiria tuo, kad domisi ne vien poezija, rašymas jam nėra vien išsiskyrimas, bet ir rebusas, mąstymas iššūkis. Jo platus interesų spektras apsaugo nuo dulkėto knygiškumo ir ne vienam šiuo metu būdingo polinkio mirkti vidujybės sultyse. Simonas Bernotas taip pat yra vertėjas. O tai reiškia, kad jis turi visraktį, atrakinantį duris į daugelį ispanakalbės literatūros rūmų ir pašiūrių. Vertėjas – ne šiaip įsilaužėlis: įsmukęs vidun stengiasi nieko nevogti, nieko neliešti, nepalikti nė vieno piršto atspaudu. Ir vis tiek sugrįžta nešinas įspūdingu, kibirkščiųuojančiu intertekstiniu arsenalu. Neabejoju, kad šis visraktis buvo naudingas Simonui atkeliant vartus ir į jotvingių kraštą, su kuo aš jį nuoširdžiai sveikinu.

Redaktorė – Eglė Frank
(egle.frankone@gmail.com, +370 698 80 890).
Vertimai, „Skaitykla Nr. 5“ – Andrius Patiomkinas.
Kalbos redaktorė – Audrė Kubiliūtė.
Maketuotoja – Zita Remeikienė.
Finansininkė – Danuta Churtasenko (+370 652 87 978).
Redakcijos adresas Maironio g. 10, LT-01124 Vilnius.
El. paštas satenai@gmail.com; tinklapis.www.satenai.lt.
Dvisavaitinis laikraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VŠĮ „Šiaurės Atėnų fondas“. ISSN 1392-7760.

4 spaudos lankai. Indeksas 0109. Tiražas 852 egz.
Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.
VŠĮ „Šiaurės Atėnų fondas“ sąskaita banke
LT36 7300 0100 0000 7071, AB „Swedbank“.
Spausdino UAB „Respublikos“ spaustuvė,
M. Sleževičiaus g. 7, LT-06326 Vilnius.
Medijų rėmimo fondas 2024 m. suteikė 53 970 Eur paramą
laikraščio leidybai, 71 700 Eur projektui „Kultūros branduoliai ir
satelitai“ (p. 2–4, 6–8, 10–16); Lietuvos kultūros taryba – 16 000 Eur
paramą projektui „Pasaulio literatūros vertimai“, 7 900 Eur
projektui „Skaitykla Nr. 5: literatūros kritika, refleksija, analizė“.

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

K
LIETUVOS RESPUBLIKOS
KULTŪROS MINISTERIJA

KPLA
NARYS

K
LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

